

Pokrajinský sekretariát pre vzdelávanie, predpisy, správu a národnostné menšiny –
národnostné spoločenstvá

Projekt:
AFIRMÁCIA MULTIKULTÚRNOSTI A TOLERANCIE VO VOJVODINE

KOL'KO SA POZNÁME
z dejín národnostných spoločenstiev vo Vojvodine

Nový Sad
2017

Pokrajinský sekretariát pre vzdelávanie, predpisy, správu a národnostné menšiny –
národnostné spoločenstvá

Projekt:

AFIRMÁCIA MULTIKULTÚRNOSTI A TOLERANCIE VO VOJVODINE

KOLKO SA POZNÁME

z dejín národnostných spoločenstiev vo Vojvodine

Autori textov:

Milan Micić

Dr Pál Tibor

Kalman Kuntić

Dr Zoltán Meszáros

Árpád Papp

Mirko Grlica

Ózer Ágnes

Olgica Ninkov Kovačev

Milkica Popović

Ljubica Otić

Dr. Janko Ramač

Mr Mircea Măran

Jaroslav Miklović

Lektor:

Aleksandra Pešić

Vnesenie textov:

Marica Finčur

Cetinka Svitlica

Ilustrácie z osobného archívu poskytol:

Ivan Kukurov

Nový Sad
2017

PREDSLOV	6
ÚVOD	7
1. IDEA, NÁZOV, POJEM A HRANICE VOJVODINY	7
1.1. Idea utvorenia Vojvodiny	7
1.2. Pôvod názvu Vojvodina	8
1.3. Hranice Vojvodiny	8
2. HISTORICKÉ OBLASTI BUDÚCEJ VOJVODINY PRED TURECKÝM VPÁDOM	9
2.1 Krátky prehľad dejín Vojvodiny do konca 19. storočia	9
2.2. Vojvodina od presunu Maďarov po Turecké výboje	11
I. KAPITOLA	12
OD PÁDU SRBSKÉHO DESPOTSTVA PO SMRŤ KRÁĽA JOZEFA II. (1459-1790)	12
1. OD PÁDU SRBSKÉHO DESPOTSTVA (1459) PO BITKU PRI MOHÁČI (1526)	13
1.1. Prenikanie Osmanovcov a jeho následky	13
1.2. Sriem a Banát v znamení prvých tureckých útokov	13
1.3. Prvý srbský despota v Uhorsku	13
1.4. Vstup srbských feudálov do radov uhorských veľmožov, ich majetky v Uhorsku a prvé srbské sťahovania ..	14
1.5. Historické a mýtické spomienky na spoločné boje	14
1. 6. Obrana Belehradu a spomienky na ňu	15
1. 7. Pád Srbského despotstva a jeho následky	15
1. 8. Vojský spôsob života sa stal trvalou príznačnosťou Srbov	16
1.9. Osamelé Uhorsko vo vojne proti Osmanovcom a srbskí despoti v Uhorsku	16
1.10. Srbi na iných bojiskách v službe uhorských kráľov	17
1.11. Prvý náznak náboženskej tolerancie a ďalšie osídľovanie Srbov	17
1.12. Zánik despotickej hodnosti, srbsko-valašské a srbsko-chorvátske vzťahy	18
1. 13. Povstanie Juraja Dóžu	18
1.14. Zánik stredovekého Uhorska, strata južnej obrannej línie s Belehradom	19
1. 15. Bitka pri Moháči a rozpad Uhorska	19
2. OD BITKY PRI MOHÁČI (1526) PO MIER V KARLOVCI (1699)	19
2.1. Cár Jovan Nenad	20
2.2. Obliehanie Viedne v roku 1529 a zničenie uhorského odboja	20
2.3. Ďalšie silnenie srbsko-slovanského prvku v južnom Uhorsku a stály vojnový stav	21
2.4. Obsadenie Budína a jeho následky	21
2.5. Ďalšie vojenské výpravy Osmanovcov	21
2.6. Územie Vojvodiny v Osmanskej ríši	22
2.7. Prvé srbské povstanie proti Osmanom a organizovaná obrana zvyšných častí Uhorska	22
2.8. Prvý akt náboženskej tolerancie	23
2.9. Obdobie habsbursko-osmanských vojen	23
2.10. Dlhá pätnásťročná vojna (1593-1606) a povstania Srbov	23
2.11. Ohlasy povstania	24
2.12. Zánik Povstania v Banáte	25
2.13. Spomienky na Povstanie v Banáte	25
2.14. Obrat v habsbursko-osmanských vzťahoch	25
2.15. Veľká turecká vojna (1683-1699)	26
2.16. Srbi vo Veľkej tureckej vojne	27
2.17. Prenikanie rakúskych veliteľov vojsk do srdca Balkánu	27
2.18. Veľké sťahovanie Srbov, ich príjem v južnom Uhorsku a Chorvátsku a privilégiá	27
2.19. Djordje Branković – predvídač človek, znalec, historik, spisovateľ	28
2.20. Nová utečenecká vlna	28
2.21. Ďalší priebeh a následky Veľkej viedenskej vojny	28
2.22. Bitka pri Sente	29
2.23. Mier v Karlovcí	29
3. OD MIERU V KARLOVCI (1699) PO ÚMRTIE JOZEFA II. (1790)	29
3.1. Nové šance a situácia v 18. storočí	29
3.2. Prispôsobovanie sa Srbov na nových územiach	30
3.3. Naše kraje v novom historickom kontexte	31
3.4. Úloha pravoslávnej cirkvi v srbskej spoločnosti	31
3.5. Poslanie patriarchu a cirkevno-národných snemov	32
3.6. Viedenský dvor, jeho politika voči Srbom a kontakty srbských cirkevných vrchností s Viedenským dvorom ..	32
3.7. Barok vo Vojvodine	33
3.8. Otázka náboženskej tolerancie	33
3.9. Srbsko-ruské kultúrne a náboženské kontakty	34
3.10. Kontakty Srbov so strednou Európou a národmi, ktoré v nej žili	34
3.11. Začiatky novej srbskej elity: šľachta	35
3.12. Srbské meštianstvo a gramotnosť (viac variantov srbského jazyka)	35
3.13. Utvorenie Vojenskej hranice	36

3.14 Život na Vojenskej hranici.....	36
3.15. Vojny zvädzané za pohraničnickej účasti	37
3.16. Rákociho povstanie	37
3.17. Vojny v 18. storočí, Varadínska vojna.....	38
3.18. Vojny v 18. storočí, Vojna o rakúske dedičstvo	38
3.19. Rakúsko-turecké vojny a pokojnejší priebeh dejín na týchto územiach	39
3.20. Mestá na území Vojenskej hranice	39
3.21 Civilné, župné vrchnosti na území budúcej Vojvodiny	39
3.22 Otázka dedinského obyvateľstva	40
3.23. Zbojníctvo	41
3.24. Slobodné kráľovské mestá	41
3.25 Reorganizácia Vojenskej hranice a jej následky	42
3.26 Odpor pohraničníkov voči opätovnému pripojeniu k Uhorsku	43
4. MIGRÁCIE	43
4.1 Kolonizácia Nemcov	44
4.2 Kolonizácia Srbov	44
4.3. Kolonizácia Chorvátov	45
4.4. Kolonizácia Maďarov	45
4.5 Kolonizácia Rumunov	46
4.6. Kolonizácia Slovákov	47
4. 7 Kolonizácia Rusínov	48
4. 8. Židia vo Vojvodine	49
4.9 Národy ktoré (ne)zostali len v spomienke	49
4.10. Sťahovanie a pôvod Rómov	50
4.11. Následky osídľovania územia budúcej Vojvodiny	51
5. CIVILIZAČNÝ A KULTÚRNY VÝVOJ V 18. STOROČÍ	51
5.1. Začiatky zavlažovania a výstavba	51
5.2. Kultúrny vývoj	52
5.3 Vývoj školstva v južnom Uhorsku a širšie	52
5.4. Literatúra	53
5.5. Maliarstvo	53
II. KAPITOLA	54
DEJINY NÁRODOV VOJVODINY V DLHOM DEVÄTNÁSTOM STOROČÍ (1790-1914).....	54
1. OD VLÁDY LEOPOLDA II. PO REVOLÚCIU V ROKU 1848.....	54
1.1 Zrážka maďarskej šľachty a Jozefa II.	54
1.2. Hnutie maďarskej šľachty	55
1.3. Vláda Leopolda II. a sprisahanie maďarských jakobínov.....	55
1.4. Temešvársky snem.....	55
1.5. Vplyv Francúzskej občianskej revolúcie	56
2. NAPOLEONSKÉ VOJNY, SRBSKÁ REVOLÚCIA, HOSPODÁRSKY A SPOLOČENSKÝ ŽIVOT	57
2.1. Habsburgovci v novom európskom usporiadaní.....	57
2.2. Vnútorne problémy Habsburskej monarchie	57
2.3. Odveta Habsburgovcov na nové výzvy a absolutizmus.....	57
2.4. Posledná rakúsko-turecká vojna a Prvé srbské povstanie.....	58
2.5 Odzrkadlenie vojen na hospodársky vývoj, ich následky a polozenie šľachty	58
2.6. Poľnohospodárstvo.....	59
2.7. Remeslá a priemysel	59
2.8. Obchod	60
2.9. Základné príznaky maďarskej spoločnosti	61
3. OBDOBIE REFORIEM, NÁRODNÁ OBRODA A KULTÚRNY ŽIVOT	62
3.1. Gróf Štefan Sečeni a idey o prestavbe Maďarska	62
3.2. Prvý maďarský (uhorský) reformný snem	63
3.3. Snem v období rokov 1832 až 1836 a vystúpenie Lajossa Kosuta.....	63
3.4. Posledný stavovský snem v Maďarsku (Uhorsku).....	64
3.5. Národná štruktúra ako predpoklad vzniku národných hnutí	64
3.6. Národná obroda Nemcov, Rumunov, Slovákov, Rusínov a Srbov	64
3.7 Úloha duchovenstva a inteligencie v národnej obrode Srbov, Rumunov, Slovákov a Rusínov	65
3.8 Ilírske hnutie u Chorvátov	67
3.9. Rómovia v dlhom 19. storočí	67
3.10. Reforma srbského jazyka, Vuk Stefanović Karadžić.....	67
3.11. Rozvoj srbskej kultúry v Maďarsku (Uhorsku), Matica srbská a Tekelijanum	68
3.12. Zveľaďovanie kultúry a školskej sústavy.....	69
3.13. Záver	69
4. OBČIANSKA REVOLÚCIA A VOJNA O OSLOBODENIE MAĎARSKA (1848/1849).....	69

4.1. Začiatok európskych revolúcií v rokoch 1848/49	70
4.2. Revolúcia vo Viedni	70
4.3. Od revolúcie po začiatok oslobodzovacej vojny	70
4.4. Revolúcia v Pešti, slávny začiatok bez krviprelievania a prvá parlamentná zodpovedná maďarská vláda.....	70
4.5. Požiadavky srbských intelektuálov a prvé nepokoje	71
4.6. Delegácia vojvodinských Srbov v Prešporku	72
4.7. <i>Májové zhromaždenie</i> a srbská Vojvodina	72
4.8. Začiatky ozbrojených zrážok	72
4.9. Národnosti v revolúcii 1848/49	73
5. VOJNA ZA VYSLOBODENIE SA MAĎARSKA SPOD HABSBUERSKEJ NADVLÁDY, VYHLÁSENIE NEZÁVISLOSTI A ZLOM	74
5.1. Revolúcia a národnostná otázka	74
5.2. Plány rakúskeho dvora o zlome maďarskej revolúcie a útoky na ňu	74
5.3. Prvé víťazstvá revolučného vojska a obrat vojnového šťastia	74
5.4. Nový cisár a nové úspechy Habsburgovcov	74
5.5. Jarné ťaženie revolučného vojska	75
5.6. Od detronizácie po zmarenie revolúcie.....	75
5.7. Teror v Maďarsku (Uhorsku).....	75
6. OBDOBIE NEOABSOLUTIZMU (1849-1860)	76
6.1. Bachovský absolutizmus	76
6.2. Kríza Bachovského absolutizmu.....	77
6.3 Maďarské a srbské politické pomery počas Bachovského absolutizmu	77
7. PROVIZÓRIUM A RAKÚSKO-UHORSKÉ VYROVANIE	78
7.1. Modernizácia v rámci absolutizmu a provizória	78
7.2. Maďari v Schmerlingovom systéme.....	78
7.3. Koncepcia riešenia postavenia Maďarska	78
7.4. Srbské hnutie v šesťdesiatych rokoch 19. storočia.....	79
7.5. Štátny snem roku 1865 a uzavretie Rakúsko-uhorského (1867) a Maďarsko-chorvátskeho (1868) vyrovnania	79
8. OBDOBIE DUALIZMU (1867-1918).....	80
8.1. Stabilizácia dualistického zriadenia a politické strany.....	80
8.2. Spoločenstvo Srbov v Maďarsku (Uhorsku) s autochtónnym politickým životom	81
8.3. Silnenie dualistického systému a stabilizácia politickej a právnej sústavy v Maďarsku	81
8.4. Kríza dualistického systému	82
8.5. Národná otázka (národy v Maďarsku) a pokusy o úpravu otázok národných spoločenstiev	82
8.6. Zastúpenosť nemaďarských národov v politike a zrážka politických elít.....	83
8.7. Stav pred Prvou svetovou vojnou	84
9. SPOLOČNOSŤ, HOSPODÁRSTVO, VZDELÁVANIE A KULTÚRA.....	85
9.1. Triedy v maďarskej spoločnosti	85
9.2. Industrializácia	85
9.3. Postavenie dnešnej Vojvodiny v maďarskej hospodárskej sústave.....	86
9.4. Školstvo, vysokoškolské vzdelanie a šport.....	87
9.5. Príspevok našich krajov ku kultúre	88
MESTÁ	90
OSOBNOSTI.....	101

PREDSLOV

Vojvodina má špecifické dejiny, lebo ich stvárňovala multietnická a multikonfesijná spoločnosť. Jej prostredie je preto zložité a bohaté. Aby nás toto bohatstvo zošľachtilo, treba sa lepšie oboznámiť s jeho vývojom a vznikom. Veríme, že stručné zobrazenie minulosti národov tohto územia upúta čitateľov, ktorí na historických príkladoch nadobudnú poučenia pre budúcnosť a spolužitie tunajších národov v duchu tolerancie, spolupráce a vzájomnej úcty. O koľko viac sa navzájom spoznáme, o toľko viac nás zošľachtí kultúrne a historické bohatstvo krajov, v ktorých žijeme. Skutočné poznanie rozdielnych kultúr a jazykov a prijatie ich odlišností umocní harmóniu nás všetkých.

Tento text je v prvom rade určený mladým ľuďom, presnejšie žiakom. Jeho zámerom je predostrieť niektoré skutočnosti o spoločnej minulosti tunajších národov (Nemcov, Maďarov, Srbov, Slovákov, Rumunov, Rusínov, Židov atď.), ktoré žili a žijú aj dnes na území Vojvodiny. Zámerom autorov pri zostavovaní textu bolo vedľa už známych globálnych historických udalostí a procesov uviesť aj špecifiká a podrobnosti, ktoré súvisia výlučne s týmto územím. Uvedené skutočnosti a procesy sa prevzali z historiografie spomenutých národov a niekomu budú novinkou. V každom prípade prispievajú k lepšiemu vzájomnému pochopeniu a poznaniu. Pri spracúvaní politických dejín sa autori brožúry snažili zaradiť udalosti do spoločensko-ekonomických rámcov, aby sa získal úplný obraz danej udalosti. Okrem dlhého spoločného života a spolupráce tunajšie národy mali vo svojich dejinách aj ťažké chvíle. Sú to v prvom rade vojny. Úmyslom autorov bolo uviesť zrážky objektívne a z viacerých zorných uhlov. Treba zdôrazniť, že aj v ťažkých dňoch sa zažívali chvíle na nezabudnutie a príkladná spolupráca.

ÚVOD

1. IDEA, NÁZOV, POJEM A HRANICE VOJVODINY

Názov Vojvodiny a jej hranice sú výsledkom historického vývoja. V dejinách sa pojmom *vojvodina* označovali rôzne územia (v Poľsku aj dnes pojem *vojvodina* označuje úroveň územného usporiadania). V dejinách Srbov má Vojvodina špecifický význam. Symbolizuje ich snahu po autonómii na území Uhorska (Maďarska)¹. Táto idea Srbom nebola cudzia, lebo im určitá úroveň autonómie bola zaručená aj pred utvorením uvedenej územnej jednotky. Vojvodina je významná nielen Srbom, ale aj iným národom, lebo ju vnímali ako svoju oblasť, v ktorej uskutočňujú spoločné a osobitné záujmy.

1.1. Idea utvorenia Vojvodiny

Idea utvorenia Vojvodiny ako autonómnej srbskej oblasti v rámci Habsburského cisárstva vznikla ešte počas prisťahovania Srbov pod vedením **Arsenija III. Černojevića**. Predložená bola na Cirkevnom národnom sneme v Baji roku 1694. Na sneme v Temešvári roku 1790 sa uviedla hlavná požiadavka, aby sa Srbom na podklade ich privilégií prideliť osobitné územie, čo sa aj stalo v období rokov 1849 až 1860. Vojvodina v podobe inej ako dnešnej prvýkrát vznikla v 19. storočí. Vtedy založené Srbské a Tamiško-banátske vojvodstvo bolo však srbské len svojím názvom. Žili tu prevažne Rumuni, úradný jazyk bol nemecký a sídlo vojvodstva bolo v Temešvári. Treba zdôrazniť, že sa uvedené dialo v období absolutizmu (*Bachovský absolutizmus*) a úplnej centralizácie moci Habsburského cisárstva aj na území dnešnej Vojvodiny. Po páde *Bachovského absolutizmu* sa začala v Rakúsku a Uhorsku decentralizácia moci. Po kratšej prestávke pokračovala aj po *Rakúsko-Uhorskom vyrovaní*. Vtedy sa v celom Uhorsku obnovili župy. V sedemdesiatych rokoch 19. storočia sa zrušili územné jednotky zriadené na podklade privilégií ešte vo feudálnom období (na našom území to bola Vojenská hranica, Potiský dištrikt, Veľkokikindský dištrikt). V dualistickom období sa v Uhorsku uviedla

---

¹ Názvy Maďarsko a Uhorsko sú synonymické. Nie je neobvyklé, keď pre jeden národ alebo krajinu jestvujú viaceré názvy. V latinskom jazyku sa Maďarsko nazýva Hungaria a v maďarskom jazyku, ktorý sa úradne nepoužíval, ustálil sa názov *Magyarország*. Tradičné názvy pre Maďarov a Maďarsko sa v rozdielnych jazykoch vyvinuli a ustálili z latinského názvu *Hungaria*. Preto je pomenovanie pre Maďarsko v srbskom jazyku *Ugarska* a pre jeho národ *Ugri*. Hoci sa pojem *Ugri* viac nepoužíva, názov *Ugarska* sa ustálil z dôvodu zdôraznenia zmien po Prvej svetovej vojne. Aj v srbskej historiografii sa používa názov *Ugarska* pre Maďarsko do roku 1918 a pre neskoršie obdobie *Maďarsko*. Majúc na zreteli skutočnosť, že Maďari nerobia rozdiel pri pomenovaní svojho štátu, myslíme si, že je prijateľné a v duchu tolerancie používať názov Maďarsko počas celých jeho dejín.

moderná štátna správa, čo sa prejavilo aj na našich územiach. Na snemoch sa súčasne spomínala autonómna srbská oblasť na úrovni žúp alebo širších oblastí. Požiadavka autonómie sa nastolila aj na *Blagoveštanskom sneme* a v rámci *Becskerekského programu* Miletičovej strany. Bola oporným bodom srbského národného programu až po ukončenie Prvej svetovej vojny a vznik Kráľovstva Srbov, Chorvátov a Slovincov 1. decembra 1918. Význam pojmu Vojvodina sa v dejinách menil, ako aj územie, ktoré zahŕňovala. Kultúrna a politická srbská elita v južnom Uhorsku a neskôr aj iných narodov poskytla svoj prínos k zmene jeho pôvodného významu.

1.2 Pôvod názvu Vojvodina

Vojvodina dostala svoje pomenovanie na Májovom zhromaždení v Srijemských Karlovcích v dňoch 1. až 3. mája roku 1848 (13. až 15. mája podľa Gregoriánskeho kalendára), keď národní poslanci vyhlásili Srbskú Vojvodinu, ktorá podľa článku 72 *Oktroovanej ústavy* zo 4. októbra 1849 získala názov *Vojvodstvo Srbska a Tamišského Banátu*. Srbi tu nemali skutočnú územnú samosprávu. Po páde *Bachovského absolutizmu* štát bol decentralizovaný. Obnovila sa župná správa v Uhorsku a Chorvátsku a Srbská Vojvodina bola zrušená 27. decembra roku 1860. **Svetozar Miletić** už v januári roku 1861 zverejnil *Tucidanski članak*, ktorý sa stal programom vojvodinských Srbov a predstavený bol na Blagoveštanskom sneme 2. apríla toho istého roku. Hlavnou požiadavkou Srbov na tomto sneme bolo opätovné nadobudnutie autonómnej srbskej oblasti Vojvodiny. *Bečkerekský program* z roku 1869 sa len implicitne odvolával na uznesenia Blagoveštanského snemu, ktorý zostal základným bodom srbského národného programu po ukončení Prvej svetovej vojny a vznik Kráľovstva Srbov, Chorvátov a Slovincov 1. decembra 1918.

Po utvorení prvého juhoslovanského štátu používali názov Vojvodina odporcovia unitarizmu a centralizmu, ktorí sa zasadzovali za väčšiu ekonomickú samostatnosť a správnu príslušnosť Vojvodiny. Vojvodinské *Prečanské hnutie* viedol pančevský advokát a samostatný demokrat **Dušan Duda Bošković**.

Po druhej svetovej vojne bola utvorená Autonómna pokrajina Vojvodina ako súčasť Republiky Srbska z dôvodu zachovania národnej a kultúrnej rozmanitosti Báčky, Banátu a Srijemu.

1.3. Hranice Vojvodiny

Hranice Vojvodiny sa utvárali a menili počas jej historického vývoja. Dnešné hranice Republiky Srbska s Maďarskom Rumunskom sa určili po Prvej svetovej vojne. Pohraničné územie Baranje, Báčky a Banátu sa určilo v období rokov 1919 až 1923. Zmluvou o prímerí medzi srbským a maďarským vojskom, podpísanou v Belehrade 13. novembra 1918, srbské vojská obsadili líniu Barcs-Pécs-Baja-Szeged (Barč-Pätikostolie-Baja-Segedín) a na východe Arad-Lugoj-Karansebeş-Mehadia-Orşova (Arad-Lugoš-Karansebeš-Mehadia-Orşova).

Trianonskou mierovou zmluvou podpísanou s Maďarskom v Trianone 4. júna 1920 boli srbské oddiely nútené do 20. augusta 1921 ustúpiť z väčšej časti Baranje a tzv. *Bajanského trojuholníka*. Chorváti a Srbi z Baranje nespokojní s takýmto

riešením vyhlásili nezávislú *Baranjskú republiku*, ktorá bola zrušená po stiahnutí srbských vojsk. Časť slovanského obyvateľstva sa zasadzovala z Kráľovstvo SChS.

Rozhraničenie s Rumunskom sa ukončilo roku 1923, ale hraničná čiara bola určená ešte roku 1919, keď Kráľovstvo SChS získalo tretinu územia Banátu vedľa Tisy a Dunaja.

Niekdajšia republiková a dnešná štátna hranica s Chorvátskou republikou sa určila po ukončení Druhej svetovej vojny, keď podľa zásady etnickej väčšiny Chorvátsko nadobudlo juhoslovanskú časť Baranje a západný Sriem a Vojvodine či Srbsku bol pripojený východný Sriem.

Územie dnešnej Vojvodiny sa ocitlo v novom štáte neskôr pomenovanom Juhoslávia. Autonómna pokrajina Vojvodina vznikla len po Druhej svetovej vojne z dôvodu národných, konfesionálnych, hospodárskych a iných príznačností ako súčasť Republiky Srbska a jej zámerom bolo zachovanie národnej a kultúrnej rozmanitosti Báčky, Banátu a Sriemu. Taká Vojvodina jestvuje aj dnes.

Pri určení administratívnej hranice pokrajiny a centrálného Srbska sa obce Zemun a Nový Beograd v juhovýchodnom Srieme a časť Obce Palilula v juhozápadnom Banáte pripojili Mestu Beograd a k Vojvodine sa pričlenili šesť obcí v Mačve.

Počas dejín sa vojvodinské obyvateľstvo prisťahovalo z rôznych strán a preto bola Vojvodina ovplyvňovaná celoeurópskymi, ale aj balkánskymi pohybmi Srbska a Uhorska a v menšej miere Rumunska a Chorvátska, ako aj všetkých tunajších národov.

2. HISTORICKÉ OBLASTI BUDÚCEJ VOJVODINY PRED TURECKÝM VPÁDOM

2.1 Krátky prehľad dejín Vojvodiny do konca 19. storočia

Z geografického hľadiska územie Vojvodiny patrí do Karpatskej nížiny. Tok Dunaja, blízkosť Balkánskeho polostrova a karpatský oblúk sú veľmi významné pre jej dejiny. Predhistorické osídľovania sa najčastejšie konali na Balkáne a zaznamenané boli aj v neskorších obdobiach. Na Karpatoch pramení väčšina riek pretekajúcich cez Panónsku nížinu a vlievajúcich sa do Dunaja, ktorý ešte v dávnych časoch spájal vziadelné časti Európy.

Na vojvodinskom území nejestvujú *paleolitické pozostatky*, hoci sa vyskytujú v Karpatskej nížine a na Balkáne. Aj keď jestvujú staršie nálezy, je isté, že sa neandertálci v Karpatskej nížine vyskytovali v období rokov 130 - až 140 000 rokov pred naším letopočtom.

Doba mezolitu v Karpatskej nížine pretrvávala v rokoch 8000 až 3500 pred n. letopočtom. Vedľa Dunaja veľmi skoro vznikla neolitická *vinčianska kultúra*, obrátená k rieke, ktorej nálezy sa vyskytujú na pravom brehu Dunaja. Asi v roku 3500 pred n. letopočtom vznikla *krišská kultúra* (Körös-Kriş), kde sa vedľa rybárstva vyskytuje aj poľnohospodarstvo. Keďže sa jej príslušníci zaoberali aj dobytkárstvom, ich kultúra sa šírila a pravdepodobne bolo územie dnešnej Vojvodiny masovo osídlené.

Od 26. do 19. storočia n. letopočtom sa v Karpatskej nížine jestvovala *bronzová doba*. Jej najvýznamnejšie kultúry sú *tiszapolgárska* a neskoršia *bodrogkerestúrska*.

Bronzová doba sa vyskytovala v období rokov 1900 až 900 pred n. letopočtom. Vtedy do Karpatskej nížiny prišli noví obyvatelia a najvýznamnejšia bola *tószegská (tosegská) kultúra*. Na oranie pôdy sa začalo používať radlo, vyvinulo sa dobytkárstvo a vznikli aj nové hospodárske odvetvia, obchod a remeslá.

Do Panónskej nížiny výdobytky *železnej doby* prenikli zo Západu. Túto kultúru nazývame *halštatskou kultúrou*. Jej skúmanie sťažuje vtedajší spôsob pochovávaní, lebo mŕtvych spopolňovali a urny pochovávali v zemi. Opevnenia sa stavali zo zeminy. Vtedajšia spoločnosť bola rozdelená na nasledujúce vrstvy: vládnucu, bojovnícku a otrockú.

Asi v roku 550 pred n. letopočtom sa začali do Panónskej nížiny presúvať Skíti. Jestvujú o nich starogrécke písomné záznamy. Nasťahovali sa vo východných častiach Balkánskeho polostrova. Splynuli so starousadlíkmi.

Asi v roku 300 pred n. letopočtom sa do týchto krajov presunuli Kelti. Pre vojvodinské územie boli spomedzi nich najvýznamnejší Skordiskovia. Kelti niekoľkonásobne ovplyvnili pomery v Panónskej nížine. Je významná ich kultúra z *latenskej doby*. Používali železný kosák a radlo, mali vyspelé hrnčiarstvo a obchod, najmä s Rimanmi. V tomto období sa zjavil kmeň Panonov, podľa ktorých Rimania pomenovali túto oblasť. Okrem uvedených národov v Karpatskej nížine žili ešte desiatky iných národov.

Rimania ešte v 1. storočí pred n. letopočtom rozšírili a upevnili svoju moc na Balkáne a Karpatskej nížine. Začiatkom novej éry si podmanili územia až po Dunaj a zavraždili všetkých, čo spolu s Ilírmami a Keltmi začali vzburu. Na ľavom brehu Dunaja neuviedli svoju moc (s výnimkou Sedmohradsko, kde boli prítomní vyše storočia) a oblasť Bábky sa nedostala do ich zvrchovanosti. V 1. storočí pred n. letopočtom sa časť územia na ľavom brehu Dunaja dostala do zloženia veľkého štátu Dákov pod vedením kráľa **Burebistu**. Rovnako ako Kelti boli aj Dákovia nositelia latenskej kultúry a považujú sa za predkov rumunského národa.

Rímsky dobyvatelia nezničili starousadlíkov, hoci všetci museli prijať organizáciu rímskych vrchností. začal sa dlhotrvajúci proces romanizácie. Rimania prijímali znaky kultúr, s ktorými sa stretávali a iné národy prijímali znaky rímskej kultúry, ktorá bola najvplyvnejšia. Na územia pod správou Rímu prichádzali obyvatelia z takmer všetkých častí impéria. Náboženstvá z východu boli veľmi vplyvné. Provincia Panónia prekvitala a v 3. storočí pred n. letopočtom zohrala osudovú rolu v búrlivom období častých bojov o cisársky trón. Niekoľkí cisári boli pôvodcom z Panónie.

V dvadsiatych rokoch nášho letopočtu sa na hranice Rímskej ríše, najmä do Bábky presunuli Sarmati a Jazigovia, kmene iránskeho pôvodu. Tieto kočovnícke národy žili v kmeňoch, spomedzi ktorých bol jeden kmeň vedúci. Už v 2. storočí n.l. sa začal zvyšovať tlak germánskych kmeňov. Rimania podmanili Dáciu začiatkom 2. storočia n.l. Rímska provincia Dácia zahrnovala časti dnešného Rumunsko: Sedmohradsko (Transylvániu), Banát a Olteniu. Z oblastí, ktoré sú dnes v zložení Vojvodiny do rímskej provincie Dácie patrila južná časť Banátu. Rimania roku 271 stratili Dáciu (Transylvánsko). Onedlho potom sa na území dnešnej Vojvodiny zjavil nový národ Alani.

Rimania sa museli vzdať provincie Panónie v 4. storočí v dôsledku novej vlny presídľovania národov, ktorú začali Huni, ktorí sa cez Volgu presunuli roku 375. Okrem germánskych kmeňov, spomedzi ktorých boli najvýznamnejší Góti, osídľujú

sa tu aj Alani. Na začiatku 5. storočia narastal počet germánskych kmeňov v Panónskej nížine, ale na začiatku 5. storočia mali Huni vedúce postavenie. V období rokov 401 až 410 Huni obsadili **Alföld** a premiestnili stredisko svojho štátu medzi Dunaj a Tisu. Po smrti Attilu sa germánske kmene osamostatnili a Panónsku nížinu si medzi sebou rozdelili. Aj Huni sa tiež rozdelili a jedna ich časť opustila Karpatskú nížinu a presunula sa na východ a juh.

Ostrogóti v roku 456 nadobudli prevahu v Panónskej nížine, ale ju už roku 471 utratili v dôsledku útoku na Taliansko. Ich mesto zaujali Gepidi, nad ktorými zvíťazili Langobardi spolčení s Avarmi roku 568. Langobardi (podľa ktorých bola pomenovaná Lombardia) v tom istom čase opustili Panónsku nížinu, lebo sa báli Avarov.

Po príchode Avarov nastali pomerne stabilné pomery. Tým, čím boli Germáni pre Hunov, Slovania boli pre Avarov. Spolu s Avarmi Slovania sa nasťahovali v Panónskej nížine a podnikali vpády do Byzancie. Už v roku 582 Avari obsadili Sirmium, ktorý bol jedným zo stredísk neskorého rímskeho impéria a ktorý známy historiograf **Ammianus Marcellinus** nazval *matkou všetkých miest*.

Avari roku 626 zažili neúspech pri Konštantínopole. Slovania sa však aj predtým osídľovali na Balkáne a prenikli až po Peloponéz. Hoci sa avarský kaganát nerozpadol, Slovania nezávisle od Avarov podnikali vojenské výpravy a osídľovali sa na balkáne. Bulharský štát vznikol roku 680. Bulhari, národ podobný Avarom, po osídlení začali ohrozovať oc Avarov a Byzantíncov. Frankovia roku 796 usporiadali rozhodujúcu vojenskú výpravu proti Avarom a podmanili si ich štát, ktorý oplývan vnútornými bojmi. Frankovia obsadili územie po Dunaj a Bulhari rozšírili svoju moc až po Tisu. Územie medzi tými dvomi riekami spustlo počas 9. storočia, hoci sa vtedy začala presúvať nová vlna Slovanov. V západnej časti Panónskej nížiny Slovania vedení **Pribinom** a **Kocel'om** uvrotili svoj krátkotrvajúci štátny útvar (840-870). verí sa, že Panónsku nížinu spustošili franské a bulharské vojenské výboje. Zvyšní Avari a Slovania žili v menej pevných zväzkoch, čo Maďarom umožnilo presunúť sa a rýchlo uviesť svoju moc.

2.2. Vojvodina od presunu Maďarov po Turecké výboje

Pre územie dnešnej Vojvodiny (Báčka, Banát a Sriem) sú v dejinách príznačné mnohé veľké sťahovania rôznych národov. V stredoveku (od príchodu Maďarov do Panónskej nížiny roku 896) a novoveku, vyjmúc obdobia tureckej nadvlády (1526-1699) a až do roku 1918 sa nachádzalo v zložení Uhorského kráľovstva. Pomenované bolo Južným Uhorskom a bolo rozdelené hlavne do maďarských žúp (Krasovskej, Kovinskej, Tamišskej, Torontálskej; Báčka bola v rámci Báčskej a Bodrogskej župy a Sriem Sriemskej a Vukovárskej), ktoré v určitých obdobiach menili svoje názvy a hranice. Už od stredoveku, najmä 18. storočia, bolo toto územie národnostne a konfesijne zmiešané. Hoci vierohodné zdroje nejestvujú, predpokladá sa, že tu žili obyvatelia maďarskí, slovenskí a rumunskí, pravoslávni a katolícki. Tiež sa predpokladá, že srbské obyvateľstvo bolo najviac sústredené v južnom Banáte a Srieime a chorvátske, používajúce ikavské nárečie, v západnom a severnom Srieime.

Stredoveké Uhorsko bolo významný štát. Počas panovania rodu Arpádovcov nadobudlo široký okruh politických a rodinných zväzkov. Prvý uhorský kráľ **Svätý Štefan** (1000-1038) vo svojom diele *Napomenutia* (Intelmek) odovzdal svojmu synovi nasledujúci odkaz: - *Ak má štát len jeden jazyk alebo zvyky, je slabý a zraniteľný.*

Preto Ti odkazujem, syn môj aby si dobromyseľných prišielcov podporova a vážil si ich. Nech sa u teba radšej zdržia než kdekoľvek inde.... Je pravda, čomu nasvedčujú aj z historickej zdroje, že sa ľudia presúvali do Uhorska zo všetkých krajov Európy. Arpádovci nadobudli rodinné styky v celej Európe, aj v Srbsku. Skôr ako sa Srbsko stalo kráľovstvo, **Belo II. Slepý** (1131-1141) sa oženil s Helenou, dcérou veľkožupana **Uroša**. Pre slepotu **Belu II** Helena a jej brat **Beloš** mali významnú úlohu na uhorskom dvore. Neskôr, v čase bojov medzi **Dragutinom** a **Milutinom**, **Dragutin** (1276-1282) sa priklonil Arpádovcom, keď dostal princeznú **Katarínu** za ženu.

Srbskí panovníci sa často ženili s príslušníkmi panovníckych a šľachtických rodov zo susedných krajín, čo zvlášť upevňovalo medzištátne zväzky a prispievalo k stabilite dobrých susedských vzťahov. Je isté, že ženba srbského kráľa **Dragutina Nemanjića** s uhorskou princeznou **Katarínou** v 13. storočí a kniežaťa **Mihajla Obrenovića** s uhorskou grófkou **Juliou Hunyadiovou** v 19. storočí boli takého rázu.

Stredoveké styky podliehali častým zmenám, ako aj záujmy Srbska, Bulharska, Byzancie (ktoré boli navzájom tesne poprepletané) a Uhorska a obdobia spolupráce a zrážok sa rýchlo zmieňali. Avšak, po expanzii Osmanskej ríše sa situácia a vzťahy medzi Uhorskom a Srbskom podstatne zmenili. V dôsledku útokov Osmanov začala postupne slabnúť Byzantská ríša, zaniklo Bulharsko, Srbsko utratilo svoje územia a aj ústredná časť stredovekého Srbska bola v čoraz väčšom ohrození. Panovníci balkánskych krajín a Uhorska pochopili, že musia svoje sily spojiť (hoci ich Turci pomerne často a úspešne *rozdeľovali*), lebo sa len tak dokážu účinne obrániť. Idea združovania bola prevažne uskutočnená, ali ani združené sily nedokázali zastaviť obrovskú, veľmi vyspelú a modernú vtedajšiu Osmanskú ríšu. Nastalo ťažké obdobie pre všetkých obyvateľov Balkánskeho polostrova a Uhorska. Srbský štát zanikol a Uhorsko utratilo prevažnú časť svojich území a také minimálne bolo pripojené Habsburským zemiám. Migráciami sa pozmenilo etnické zloženie týchto území; niektoré husto osídlené oblasti spustli a civilizačné výdobytky stredovekého Srbska a Uhorska prevažne zanikli.

V tomto ťažkom období vznikla cirkevná organizácia Srbov. Cirkev zmenila svoju úlohu a zabezpečila im viacstoročnú existenciu aj bez štátu. Územie budúcej Vojvodiny bolo však menej osídľované pre časté vojenské výpravy a lokálne rozpory. Táto ťažká situácia prispela k tomu, že sa Vojvodina v dôsledku častých migrácií stala multietnickým a multikonfesijným prostredím.

I. KAPITOLA

OD PÁDU SRBSKÉHO DESPOTSTVA PO SMŤ KRÁĽA JOZEFA II. (1459-1790)

Toto takmer tristopäťdesiatročné obdobie bolo pre ľudí z územia dnešnej Vojvodiny ťažké. Vojvodinské územie patrilo na začiatku do Uhorského kráľovstva a po Bitke pri Moháči (1526) a zániku stredovekého maďarského štátu sa dostalo do zvrchovanosti tureckej moci, pod ktorou zostalo takmer 150 rokov. Na záver 17. storočia a v čase veľkej viedenskej vojny toto územie bolo bojiskom mnohých bojov

medzi rakúskymi a tureckými vojskami. Spod tureckej nadvlády bolo vymanené začiatkom 18. storočia, keď sa začalo jeho obnovovanie, osídľovania a pridruženie do Habsburskej monarchie.

1. OD PÁDU SRBSKÉHO DESPOTSTVA (1459) PO BITKU PRI MOHÁČI (1526)

1.1 Prenikanie Osmanovcov a jeho následky

Prenikanie Osmanovcov na Balkánsky polostrov a ich ničenie srbského feudálneho štátu v druhej polovici 14. storočia (Bitka pri rieke Marica roku 1371, Boj na Kosove 1389) otvorili cestu osmanovským ťaženiam upriameným na Uhorsko a Strednú Európu. V dôsledku tureckých útokov srbské obyvateľstvo sa čoraz viac presúvalo severnejšie od Sávy a Dunaja, do vtedajšieho Uhorska a na dnešné územie Sriemu, Banátu a Báčky. Tieto presuny v trvaní od konca 14. do konca 18. storočia sa stali konštantou dejín Balkánskeho polostrova a Podunajska. Prenikanie Turkov do Podunajskej panvy prehĺbilo viacstoročné zrážky kresťanskej a islamskej civilizácie. Po bitke pre bulharskom meste Nikopol' (1396) hranicou tejto *zrážky svetov* sa stalo územie severne a južne od Sávy a Dunaja. Vedení svojimi stredovekými elitami sa Srbi a Maďari v období od Bitky pri meste Nikopol' po Bitku pri Moháči (1396-1526) v Srbsku (Pomoravsku) a južnom Uhorsku spoločne bránili.

1.2. Sriem a Banát v znamení prvých tureckých útokov

Po porážke európskych križiakov pri Nikopoli na Dunaji tureckí akindžijovia (ľahké jazdecké oddiely) vtrhli do Sriemu a spustošili Zemun a Mitrovicu. Toto pustošenie bolo znamením pre uhorského kráľa Siegmunda, aby začal s výstavbou obranného pásma s oporou v severnom Srbsku a na riekach Sáva a Dunaj. Živou silou tejto hradby boli roty uhorských feudálov, početní dobrodruhovia a žoldnieri z Európy, ako aj Srbi, ktorí spoločne so svojimi veľmožmi alebo živelne utekali pred tureckými pustošeniami, v prvej polovici 15. storočia prešli cez Sávu a Dunaj a stali sa vojakmi na hranici.

Do Banátu v roku 1395 prišli **Andrejaš** a **Dmitar**, synovia srbského kráľa **Vukašina** a bratia kráľa **Marka** (Kraljevića Marka), ktorý ako vazal tureckého sultána **Bayezida** v tom istom roku zahynul v bitke na Rovinách. **Andrejaš** bol poslednýkrát spomenutý v roku 1399 a **Dmitar** v období rokov 1404 až 1407 ako župan Zorandskej župy a kastelán (správca hradu) Világos a tiež aj mesta, ktoré sa dnes volá Şiria a nachádza sa v Rumunsku.

1.3. Prvý srbský despota v Uhorsku

Obratom v budovaní obrannej línie Uhorského kraľovstva s Turkami bol vazalský vzťah srbského despota **Stefana Lazarevića** s uhorským kráľom Žigmundom, ktorý bol nadviazaný v roku 1403/04. Tento vazalský vzťah znamenal spoločné zapojenie vrchností srbského a uhorského zväzu do obrany. Týmto činom sa dve obranné vrchnosti z dvoch feudálnych štátov združili do boja proti osmanskému prenikaniu. Vazalský vzťah bol upevnený vstupom srbského despota do *Rytierskeho dračieho rádu* v roku 1408 v Budíme, ako aj statkami, ktoré uhorský panovník prideliť srbskému vládcovi v roku 1411. Okrem statkov v okolí Debrecenu a Szatmára despota **Stefan Lazarević** získal aj nové statky v Torontálskej (Bečkerek a Bečej) a Bodrožskej župe (Apatin, Aranjan). Tieto si podľa ustanovení zmluvy v Tati z roku 1426 zachoval aj jeho nástupca **Djuradj Branković**. Neskôr dostal od kráľa **Žigmunda** aj majetok Hévízvölgy pri Budíme, mestá Munkács a Béreg a možno aj Tokaj, Talju a Regen na hornej Tise.

Skutky **Stefana Lazarevića** nasledovali aj iní despoti a mnohí z nich sa stali uhorskými veľmožami.

1.4. Vstup srbských feudálov do radov uhorských veľmožov, ich majetky v Uhorsku a prvé srbské sťahovania

Srbi sa presúvali na léna srbských despotov v Uhorsku, ale aj iných srbských feudálov. Zamestnávali sa tu ako vojaci, úradníci, sluhovia, remeselníci, colníci a sudcovia. Tieto léna srbských feudálov v Banáte a Srieme nadobudli v 15. storočí významnú úlohu v krvavej vojne zvädzanej na hranici. Do vojsk srbských despotov a služieb na ich lénach v Uhorsku sa zapájali aj Maďari. V službách despota **Djuradja Brankovića** boli šľachtici z rodov Kállay, Szakolyi a Csaholyi.

Srbské presuny cez Sávu a Dunaj v prvej polovici 15. storočia neboli také masové ako presuny po páde Srbského despotstva (1459). Tieto pohyby obyvateľstva boli sotva viditeľné, ale ich následkom bolo zvýšenie počtu srbských obyvateľov v Srieme a Banáte. Doklad z roku 1433 nasvedčuje o jestvovaní zmiešaného katolíckeho a pravoslávneho obyvateľstva v okolí Kovilja, Kovina a Hramu (mesta na brehoch Dunaja). Po prvom upadnutí Smedereva pod tureckú zvrchovanosť v roku 1439, Srbi z Kovina opustili svoje mesto a presunuli sa hlbšie do Uhorska na ostrov Csepel pri Budíne.

Srbskí despoti boli zapojení do radov uhorskej šľachty tým, že nadobudli majetky v Uhorsku a prijali všetky práva a záväzky, ktoré im prislúchali ako časti vládnucej vrstvy v uhorskej spoločnosti. Mali palác v Budíne, zúčastňovali sa na dvorných ceremonióch usporadúvaných uhorským kráľom a despota **Stefan Lazarević** sa stal županom Torontálskej, Bodrožskej a Satmarskej župy. V prvých vojnových výpravách uhorského vládcu sa zúčastnili aj srbskí despoti ako jeho vazali a tak oddiely despota **Stefana Lazarevića** bojovali v roku 1421 proti českým husitom. Splnenie vazalských záväzkov bolo primárnym v ideológii a hodnotovej sústave stredoveku.

1.5. Historické a mýtické spomienky na spoločné boje

Srbské historické a mýtické spomienky sa datujú len z čias po Kosovskom boji (1389), keď sa v dôsledku Osmanovského zničenia srbskej feudálnej spoločnosti Srbi stali aktívni účastníci dejín. Prejavom ich národnej pamäti sa stali epické básne. Záznam v epickej básni bol súčasne aj vstupom národa do dejín. Turecké pustošenia a ničenia zostali hlboko vryté v srbskom mýtickom a historickom vedomí, tiež aj kresťanskí velitelia vojsk, bez ohľadu na etnický pôvod, ktorí čelili útokom tureckých vojsk. Tieto pamäti nie sú výlučne srbské, ale sa s určitými obmenami stali súčasťou aj rumunskej, bulharskej a uhorskej tradície. Ich hrdinovia sú rozdielneho etnického pôvodu, ale ich všetci považujú za vlastných. V epickej básni z polovice 15. storočia sa spoločná vojna proti Turkom stala základným príznakom srbsko-maďarskej historickej pamäti.

1. 6. Obrana Belehradu a spomienky na ňu

Najsvetlejšia chvíľa v obrane a spoločnom boji bola úspešná obrana Belehradu (vtedy nazývaného aj Nándorfehértár) v roku 1456. **Janko Hunjadi** (János Hunyadi) a **Ivan Kapistran** (Giovanni di Capestrano) prišli na pomoc posádke. Vďaka šťastným okolnostiam a výnimočnej vynaliezavosti Hunjadiho zaznamenalo sa víťazstvo nad oveľa silnejším nepriateľom. Vojna najviac ohrozila srbský a maďarský ľud, ktorý pretrpel *spaľovania* a *vystahovania*. V srbskej epickej básni sa zachovala spomienka na uhorských vojvodcov a šľachticov, ktorí v prvej polovici 15. storočia zvädzali spoločnú vojnu na hranici kresťanského a islamského sveta. Veliteľ Belehradu **Mihalj Siladji** (Mihály Szilágyi) sa v srbskej epickej básni zjavuje ako **Mihajlo Svilojević**, tamišský župan a významný pohraničník, florentský veľmož Filippo Buondelmonte degli Scolari di Tizzano, známy ako **Spano Pippo z Ozory** sa v epickej básni spomína ako **Filip Madžarin** a symbol kresťanskej vojny proti islamu v prvej polovici 15. storočia **János Hunyadi** je v srbskom mýtickom a historickom vedomí a epickej básni zaznamenaný ako **Sibinjanin Janko** a u Rumunov ako **Iancu de Hunedoara**. **Janoš (Janko) Hunjadi** bol príslušníkom drobnej šľachty. Jeho predkovia prišli do Uhorska (Sedmohradska) z Valašska. Spoločný srbsko-maďarský boj na hranici proti Osmanovcom bol poznačený spoločnými mýtmi a pamäťami. Náboženský činiteľ (kresťanstvo) bol v 15. storočí nad národným a náboženskú vojnu ako stredoveký motív (kresťanstvo-islam) kresťanské národy zblížila.

1. 7. Pád Srbského despotstva a jeho následky

Pád srbského despotstva (1459) podnietil masové srbské sťahovania do južného Uhorska. Uhorský panovník **Matej Korvín** (Hunyadi Mátyás) uvedené sťahovania podnecoval, lebo sa tak utváral živý štít na *hranici svetov*. V dôsledku všeobecnej neistoty maďarské obyvateľstvo južného Uhorska ustupovalo na sever štátu. Srbskí prisťahovalci osídľovali spustené pôdy, niektorí pokračovali v ceste na sever, ale väčšina presídlencov prijala vojenskú úlohu. Tieto sťahovania boli sčasti živelné (útek pred Turkami), sčasti organizované (dohodnutý presun srbských veľmožov do Uhorska), alebo boli následkom vpádov uhorských vojsk do Srbska, pozostávajúcich zo srbských a uhorských čiat.

1. 8. Vojenský spôsob života sa stal trvalou príznačnosťou Srbov

Premena srbského národa na vojenský národ sa začala v dôsledku tureckých ničení srbskej feudálnej sústavy. Neustále vojny s Osmanovcami na území juhovýchodnej Európy zvýšili potrebu po najatých vojakoch. Turecké nájazdy rozbili srbskú feudálnu spoločnosť, zbavili srbský národ od viazanosti k majetku a urobili ho dynamickým. Počas sťahovania srbský národ prechádzal historickou metamorfózou od sedliakov po bojovníkov, najviditeľnejšou na území južného Uhorska. Koncom 15. storočia bolo v uhorských zemiach 10 000 až 12 000 srbských najatých vojakov. Najčastejšie bojovali vo vojskách srbskej a uhorskej šľachty a slúžili aj ako vojaci na riekach (*nasadisti* alebo *šajkaši*) a v ľahkých jazdeckých oddieloch (*husári*). Trojmesačná mzda príslušníkov oddielov ľahkej jazdy v roku 1481 bola desať zlatých dukátov a o dvadsať rokov neskôr srbskí príslušníci ľahkých jazdeckých oddielov dostávali od osem do desať zlatých dukátov za rok. Prísun srbských bojovníkov sťahovaniami a masový vstup Srbov do vojenskej vrstvy zmenšil mzdy najatým vojakom v oblasti Podunajska, mieste stálych vojnových zrážok.

1.9. Osamelé Uhorsko vo vojne proti Osmanovcom a srbskí despoti v Uhorsku

Pád Srbského despotstva a iných balkánskych spojencov Uhorské kráľovstvo utratilo nárazníkové pásmo proti Turkom a dostalo sa do priameho styku s tureckými pohraničnými vojskami. Uhorský kráľ **Matej Korvín** si ihneď uvedomil, že je potrebné presťahovať vážených srbských veľmožov, skúsených vo vojnách proti Turecku, do pohraničných území na juhu kráľovstva. Do Uhorska sa v roku 1464 presunulo niekoľko silných, významných osobností, ktoré v nadchádzajúcich desaťročiach poznačili dejiny *malej vojny* na hranici. Syn slepeho **Grgura Brankovića** a vnuk despota **Djurdja, Vuk Grgurević** (v epickej poézii **Ognjeni Vuk**), získal statky v Srieme (Kupinovo, Irig, Berkasovo) a Banáte (Bečkerek). Bratia **Jakšičovci, Stefan** a **Dmitar**, synovia vojvodu **Jakšu**, prišli z Pomoravska a získali majetky v okolí rieky Mureš, so sídlom v Nadlaku. **Miloš Belmužević**, posledný vojvoda despota **Djurdja Brankovića** v Zete a veliteľ mesta Medun, nadobudol statky v báčskom okolí rieky Tisy.

V období rokov 1471 až 1503 sa na hraniciach Uhorska a Turecka zvädzala stála vojna oplývajúca vzájomnými vpádmi, plieneniami a pustošeniami. Postihnuté boli oblasti okolo Segedína a Kruševca, ktoré preto pretrpeli stále vysťahovania obyvateľstva. Aj v období úradne vyhlásenej mieru medzi dvomi štátmi (1503-1521) uhorskí (Srbi a Maďari) a tureckí pohraničníci (*krajišnici*) pokračovali vo vojne na hranici vojenskými vpádmi. Hrdinovia *drobnej vojny* boli vodcovia túžiaci po plienení a násilnostiach. Banát a Srieem boli krvavými bojiskami až po Bitku pri Moháči v roku 1526, keď sa hranica kresťansko-islamskej zrážky posunula ďaleko na sever.

Srbskí a uhorskí pohraničníci bojovali spoločne proti Turkom pod vlajkou Uhorského kráľovstva. V radoch uhorských veliteľov vojsk, osobitne **Pála Kinizsiho** a **Pála Tomorihho** bolo mnoho Srbov. **Vuk Grgurević**, **Miloš Belmužević**, veľmoži z

rodu **Jakšičovcov**, despota **Jovan** a **Djordje Branković**, despota **Stefan Berisavljević**, **Pál Kinizsi**, **Pál Tomori**, **György Móró**, veľmoži z rodu **Kishorvátovcov** spoločne účinkovali v tejto vojne. V bitke na **Chlebovom poli** v Sedmohradsku roku 1479 spoločne bojovali čaty **Pála Kinisziho**, **Istvána Báthoryho** a bratov **Jakšičovcov**. **Pál Kiniszi**, **Vuk Grgurević** a **Jovan Jakšić** v roku 1480/81 prenikli po Kruševac skadiaľ voľky-nevoľky do Banátu presunuli vyše 100 000 ľudí, čo patrilo medzi naväčšie srbské sťahovania v dejinách. Vtedy spustlo asi 1000 dedín v Srbsku a vyhaslo asi 2000 krbov. Čaty **Belmuževičovcov** a **Kishhorvátovcov** prenikli spoločne do Srbska v roku 1500 a v nasledujúcom roku čaty **Jovana Brankovića** a belehradského bána **Djerdja Mora**.

1.10. Srbi na iných bojiskách v službe uhorských kráľov

Srbské čaty, ako vojsko uhorských feudalistov srbského pôvodu, bojovali pod vlajkou uhorského kráľa na všetkých európskych bojiskách, kde sa zvädzali vojny. Starý **Miloš Belmužević** vo svojom závete v roku 1501 napísal, že slúžil u kráľa **Mateja** v Sliziji (Sliezske). V období rokov 1487 až 1489 srbskí bojovníci bojovali pri Viedni a Linci. O dva roky neskôr bojovníci **Jakšića** a **Belmuževića** bojovali na strane uhorského kráľa **Vladislava II.** (II Ulászló) proti Poliakom a jeho bratovi **Jánovi Olbrechtovi**. O osobitosti vtedajších stredovekých dejín nasvedčuje aj skutočnosť, že **Matej Korvín** po dobytí mesta Kosztolány presídlil do Sriemu 400 maďarských žien, ktoré husiti držali v zajatí, aby sa vydali za tamojších Srbov.

1.11. Prvý náznak náboženskej tolerancie a ďalšie osídľovanie Srbov

Podstatným znakom stredovekej hodnotovej sústavy bolo náboženstvo. Stredoveké Uhorsko bolo katolícky štát a Srbi pravoslávny národ. Kresťanská tolerancia, ktorú prejavovali uhorskí králi v 15. storočí umožnila, aby Srbi a Maďari spoločne účinkovali vo vojnách proti Turkom. Pápež **Mikuláš V.** povolil slobodu vierovyznania na majetkoch srbských despotov v Uhorsku a výstavbu deviatich pravoslávnych monastierov asi v roku 1450. Pod vplyvom uhorského kráľa **Mateja Korvína** pápež **Sixtus IV.** vydal v roku 1477 encykliku (okružný list), v ktorom sa dožaduje tolerantného vzťahu voči pravoslávnyim obyvateľom v Uhorsku. Uzneseniami uhorských snemov z rokov 1481 až 1495 bolo pravoslávne obyvateľstvo oslobodené od platenia desiatku katolíckym prelátom.

Sriem ako územie vhodné na nasťahovanie Srbov sa stal výnimočne významným vtedy, keď ho **Matej Korvín** v roku 1463 ochránil sústavou opevnení. Tento panovník bol veľkým humanistom a ctiteľom učenosti. Chcel sa stať rímskym cisárom, aby mohol organizovať (podobne **Žigmundovi**) obranu proti Turkom, ale sa mu to nevydarilo. Pre posilnenie hranice s Turkami **Matej Korvín** obnovil srbské despotstvo na území Sriemu (**Vuk Grgurević**, 1471). Preto v roku 1486 prišla z Furlanska v Taliansku do Sriemu **Angelina Brankovićová**, manželka slepého syna despota **Djerdja, Stefana** a jej synovia **Djordje** a **Jovan**. V Srieme im **Matej Korvín** za odmenu pridelil majetky. Sídлом Brankovićovcov v Srieme bolo Kupinovo, kde vystavali kostol venovaný sv. Lukášovi.

1.12. Zánik despotickej hodnosti, srbsko-valašské a srbsko-chorvátske vzťahy

V období rokov 1497 až 1499 despota **Djordje** vstúpil do mníšskeho rádu a dostal meno **Maksim**. Despota **Jovan** sa v roku 1905 zúčastnil vo vojne proti Turkom, ale v ďalšom roku umrel. Uznesením kráľa **Vladislava II** (II. Ulászló) despotickej hodnosti a despotickej majetky v Srieme pripadli chorvátskemu veľmožovi **Ivanišovi Berislavićovi**. To bol dôvod, že mních **Maksim** a **Angelina Brankovićová** opustili Srieň a v roku 1504 odišli do **Valaška**.

Pobyt Brankovićovcov vo Valašku v období rokov 1504 až 1509 zintenzívnil srbsko-rumunské styky. Brankovićovci boli v roku 1507 sprostredkovatelia v spore medzi valašským vojvodom **Radulom Velikim** a moldavským vojvodom **Bogdanom III**. V tom istom roku za pomoci Brankovićovcov prišiel do Trgovišta vo Valašku prvý srbský kníhtlačiar z cetinskej tlačiarne rehoľný kňaz **Makarije**. Počas jeho pobytu vo Valašku v období rokov 1507 až 1512 boli vytlačené prvé rumunské knihy. Valašský vojvoda **Radul Veliki** vysvätil **Maksima Brankovića** za metropolitu.

Angelina a **Maksim Brankovićovci** sa po smrti **Radula Velikého** vrátili späť do Srieňa. V období rokov 1509 až 1514 sa venovali výstavbe svojej základiny, najznámejšieho fruškohorského monastiera Krušedol, vo výstavbe ktorého sa zúčastnili aj nadlaskí šľachtici z rodiny Jakšićovcov a valašský vojvoda **Njagore Basarab**.

Chorvátski veľmoži Berislavićovci sa roku 1504 stali srbskými despotmi. Despota **Ivaniš** sa oženil s **Jelenou**, vdovou despotu **Jovana Brankovića**, pôvodom z rodu Jakšićovcov. Stal sa ochrancom pravoslávnej cirkvi v Uhorsku a v okružných listinách sa podpisoval z *milosti Božej despota srbský*. Jeho syn **Stefan Berisavljević** mal hodnosť srbského despotu až dotedy, kým nezahynul v boji proti Turkom v roku 1535.

1. 13. Povstanie Juraja Dóžu

Útoky Osmanovcov a vnútorné zrážky v Uhorsku spôsobili v roku 1514 povstanie **Juraja Dóžu** (Dózsa György). Vojsko pozostávajúce z ľudí z nižších vrstiev uhorskej feudálckej spoločnosti, zoskupené pre križiacku vojnu proti Turkom, sa obrátilo proti uhorským veľmožom. Križiaci **Juraja Dóžu** spustošili v roku 1514 Bečkerek, Bečej, Titel, Žabalj, Futog, Petrovaradin, Slankamen, Čerević a Banoštor. V Slankamene sa im pripojili aj *nasadisti*, prevažne Srbi.

Srbi, Maďari a Rumuni boli v povstaní Juraja Dóžu na nepriateľských stranách. Vo vojsku **Juraja Dóžu** bolo mnoho Srbov a jeden z križiackych vodcov sa menoval **Radoslav**. V šľachtických čatách bojovali aj príslušníci srbskej a maďarskej šľachty. Jakšićovci z Nadlaku (Nagylak, Nadlac) bojovali proti križiackym oddielom, ktoré ohrozovali ich majetky. Príslušnosť k spoločenskej vrstve a náboženstvu bola v stredoveku významnejšia ako etnická príslušnosť.

Povstanie **Juraja Dóžu** malo za následok veľké ničenia a ešte viac zoslablo Uhorsko, ktoré malo čoraz menej šancí úspešne sa obrániť. Povstanie malo za následok, že sa feudálcká sústava v Uhorsku stala ešte nemilosrdnejšia.

1.14. Zánik stredovekého Uhorska, strata južnej obrannej línie s Belehradom

V prvých desaťročiach 16. storočia sa začal črtiť zánik Uhorského kráľovstva. Dlhou vojnou Turci vyčerpali obranné schopnosti uhorského štátu. Vlastnili väčšie hospodárske a ľudské zdroje, nevyhnutné pre storočnú zrážku, akou bola vojna medzi Uhorskom a Osmanským impériom. Keď nový sultán **Süleyman I.**, neskôr nazvaný **Skvostný**, prevzal moc, Osmani boli v roku 1521 prichyšaní na záverečné boje proti Uhorsku.

Tieto boje trvali päť rokov a skončili sa Bitkou pri Moháči v roku 1526. Turci obsadili v roku 1521 Belehrad a Šabac, kľúčové body uhorskej obrannej sústavy na Sáve a Dunaji. V tom istom roku vyplienili Sriem, majetky despotu **Stefana Berislaviča** a despotky **Jeleny Pál Tomori**, v ktorého vojsku bolo mnoho Srbov, sa v roku 1523 stal generálnym kapitánom *Dolných zemí*, ale sa mu nepodarilo obnoviť neistú hranicu pre nedostatok ľudí a peňazí. Príchod silného **Pavla Bakiča** zo Srbska, posledného srbského veľmoža, mal v roku 1525 v Uhorsku dobrú odozvu, ale to nemohlo zmeniť osud Uhorského kráľovstva.

1. 15. Bitka pri Moháči a rozpad Uhorska

Turecký sultán **Süleyman I. Skvostný** podnikol v roku 1526 veľké vojenské ťaženie proti Uhorskému kráľovstvu. Turecko sa na toto ťaženie pripravovalo vyše jedného storočia. Srbi zo Sriemu ustúpili pred sultánovými oddielmi do údolia rieky Mureš. **Pál Tomori** zapísal, že v *Srieme nieto nikoho*. pri meste Moháč sa 29. augusta udial rozhodujúci boj, v ktorom bolo zničené uhorské vojsko a zahynul uhorský kráľ **Ľudovít II.** (Lajos II.). V bitke sa zúčastnili aj srbské oddiely **Pavla Bakiča** a **Radiča Božiča**, vodcov sriemskych vyzvedačov. Bitka pri Moháči znamenala zánik stredovekého Uhorska.

V období po dobytí mesta Budím v roku 1541 sa v Uhorsku zvädzali vnútroštátne boje. Po podmanení Budíma sa osmanská moc upevnila. Nádej o udržanie Uhorska zmizla. Kráľovskú hodnosť a západnú časť Uhorska získal **Ferdinand I. Habsburský**. Stredná a južná časť sa dostala pod osmanskú zvrchovanosť a vo východnej časti bolo založené Sedmohradské kniežatstvo. Vtedajší ľud túto tragédiu pochopil ako Boží trest a katolíci a protestanti sa pre ňu navzájom obviňovali.

2. OD BITKY PRI MOHÁČI (1526) PO MIER V KARLOVCI (1699)

Po Bitke pri Moháči Uhorské kráľovstvo opanoval zmätok. O uhorskú korunu sa uchádzali **Ferdinand Habsburský** a **Ján Zápoľský**, budúce sedmohradské knieža. Ich vzájomné krvavé vojnové zrážky rozdelili tureckými útokmi vyplienené Uhorsko. Srbskí despoti **Stefan Berislavič** a **Pavle Bakič**, ku ktorým sa priklonili aj

chorvátske stavy a niektoré väčšie rody maďarských veľmožov, sa priklonili na stranu habsburského uchádzača o trón. **Radič Božić** sa priklonil na stranu semhoradského. V zrážke s vojskami **Radiča Božića** pri Lipove v roku 1528 zahynul **Komnen**, jeden z bratov **Bakičovcov**. Srbskí feudáli v Uhorsku žili podľa spoločenských pravidiel uhorskej šľachty. Ich vstup do zrážok na území Uhorska bol znakom ich zapojenia do feudálnych uhorských vrstiev.

2.1. Cár Jovan Nenad

Výnimočným javom v Podunajskej panve v prvých mesiacoch po Bitke pri Moháči bola osobnosť **cára Jovana Nenada** alebo *Čierneho človeka*, ako ho pomenovali súčasníci. Je to dôkaz morálneho a duchovného omylu národov Podunajska bezprostredne po Bitke pri Moháči. Výskyt *Čierneho človeka* v Báčke, Banáte a časti Sriemu je pokračovaním sociálnych nepokojov na panónskych priestoroch, ktoré sa začali povstaním **Juraja Dóžu** v roku 1514. Aj hnutie *Čierneho človeka*, rovnako ako uvedené povstanie, zoskupilo nižšie spoločenské vrstvy, početných tulákov a bezdomovcov, ktorí sa túlili Panónskou nížinou a hľadali ochranu pred tureckými útokmi. Hoci ideovo nadväzovalo na tradície srbských despotov, do hnutia **Jovana Nenada** sa okrem Srbov zapojili aj Maďari a Rumuni, ktorí boli pôvodom z rovnakých spoločenských vrstiev ako vzbúrení Srbi. Jav *Čierneho človeka* ako mesiáša, ktorý ochráni ľud pred Turkami, bol obrazom hlbokej beznádeje panónskeho človeka v dňoch po moháčskej porážke.

Vo vojsku **Jovana Nenada** bolo 15 000 ľudí. Bolo významnou silou vo vnútornej vojne zvädzanej v Uhorsku. Aby *Čierneho človeka* dostal na svoju stranu, **Ferdinand Habsburský** mu sľúbil despotskú hodnosť. Sídlo hnutia **Jovana Nenada** bolo okolo Subotice a istý čas jeho vojská kontrolovali aj Báčku, Banát a časť Sriemu. Ostrie hnutia **Jovana Nenada** bolo upriamené proti šľachte. Vo vtedajších zrážkach s povstalcami zahynul významný feudalista **Ladislav Csáky** (Lajos Csáky). Významné osobnosti v jeho vojsku boli **Subota Vrlić**, **Čelnik Rodoslav** a pravoslávny kňaz pop **Vasiljko**. Tajomník a vyslanec **Jovana Nenada** bol **Fabijan Literat**. V júli roku 1527 sa hnutiu **Jovana Nenada** črtal koniec. Uhorský feudál **Valentín Terek** (Valentín Török alebo Bálint) sťal hlavu **Jovana Nenada**, ktorého vojská sa rozišli po celej Panónii, kde sa zapájali do jestvujúcich zrážok.

Srbskí feudáli v Uhorsku mali nepriateľský postoj voči hnutiu **Jovana Nenada**. Svojím zmýšľaním a hodnotovou sústavou boli uhorskými veľmožmi a podľa vtedajšieho zmýšľania bola stavovská príslušnosť primárnym spojením ľudí. Zrážka uchádzačov o uhorský trón, turecké vojenské ťaženia a následné vysídľovania národov boli obrazom Uhorska v prvých rokoch po Bitke pri Moháči. Srbskí a uhorskí feudáli, ako aj srbský a maďarský ľud, boli účastníkmi spoločenej tragédie kresťanstva na panónskych územiach.

2.2 Obliehanie Viedne v roku 1529 a zničenie uhorského odboja

Osmani cez Srieň a Báčku v roku 1529 podnikli vojenské ťaženie na Viedeň. V tom istom roku obsadili opevnenie Báč. Prvé obliehanie Viedne malo silnú odozvu v kresťanskom svete. Medzi obrancami Viedne vynikol aj srbský veľmož **Pavle**

Bakić. Po smrti **Stefana Berislavića** v roku 1535 **Ferdinand Habsburský** vymenoval **Pavla Bakića** za srbského despotu, ktorý o dva roky neskôr zahynul v bitke pri Gorjane neďaleko Djakova v Slavónii. **Pavle Bakić** bol posledný významný uhorský feudál srbského pôvodu, ktorý sa zúčastnil v obrane Uhorska a Panónie.

2.3 Ďalšie silnenie srbsko-slovanského prvku v južnom Uhorsku a stály vojnový stav

Stále prisťahovania balkánskeho obyvateľstva do srdca zrážky kresťanstva a islamu mali za následok výskyt nových vodcov medzi prisťahovanými Srbmi. Vodcovia nemali šľachtický pôvod. Boli to vynikajúci bojovníci, pôvodom z ľudu, ktorí sa stali vodcami vojnových skupín. Tieto vojnové družiny osídľovali novo dobyté územia Uhorska a pohraničné územia dvoch impérií, Osmanovskej a Habsburskej. Ako najatí vojaci žili z vojny a plienenia a prikláňali sa k tým, čo ich platili. Ich historický výskyt bol záverečným obrazom historického procesu premeny srbského človeka z nevoľníka na bojovníka.

Srbské najaté čaty sa zúčastnili vo všetkých nepokojoch v štyridsiatych a päťdesiatych rokoch 16. storočia na území Uhorska, na obidvoch znepriatelených stranách. Vykonávali službu aj v opevneniach v celom Uhorsku a bojovali často ako *šajkaši* na riekach. Spolu s maďarskými posádkami alebo najatými družinami iných národov boli živou silou vo vnútorných zrážkach. Filozofia najatých vojsk bola jednotná, bez ohľadu na ich etnický pôvod: bojovalo sa za toho, čo platí peniazmi alebo korisťou. Keď sa pokladnica pána vyprázdnila, opúšťali ho a hľadali si nového.

2.4 Obsadenie Budína a jeho následky

Osmani v roku 1541 podnikli ešte jednu vojenskú výpravu na Uhorsko. Počas nej podmanili Budín a založili Budínsky pašalík. Hranica zrážky kresťanstva a islamu sa tak posunula ďaleko na sever. Sriem a Báčka sa tak ocitli v zázemí zrážky znepriatelených strán. Ústredná a južná časť Uhorska sa dostali do trvalej a priamej zvrchovanosti Osmanovcov. Východná časť začala fungovať ako Sedmohradské kniežatstvo prevažne kontrolované Osmanovcami. Západné a severné tenké pásmo si pripojili k svojmu územiu Habsburgovci. Habsburgovci mali silnú podporu chorvátskej šľachty. Srbi sa nasťahovali v Sedmohradskom kniežatstve, v časti kontrolovanej Turkami. Niektorí sa presunuli do severného a západného Uhorska a aj mimo jeho hraníc.

2.5 Ďalšie vojenské výpravy Osmanovcov

Známy turecký veliteľ vojsk srbského pôvodu **Mehmed Paša Sokolović** v roku 1551 podnikol vojenské ťaženie na banát. Srbské a maďarské vojská v banátskych opevneniach narazili na veľké turecké vojská. V tomto vojenskom ťažení Turci obsadili všetky banátske mestá, vyjmúc Temešváru. Obranu Temešváru viedol uhorský veľmož **István Losonczy** a v jeho vojskách boli aj srbské jazdecké oddiely

Nikolu Crepovića. V nasledujúcom roku 1552 Turci obsadili Temešvár a založili Temešvárske pašalík. Počas tohto vojenského ťaženia sa stalo, že nepočtení obrancovia obránili mesto Eger. Táto udalosť bola svetlým príkladom, ktorý umocnil vedomie o vyzdobení možného víťazstva, rovnako ako úspech **Miklósa Jurisicsa**, ktorý v roku 1532 obrátil opevnenie Kőszeg. Tiež sa pamätá aj obrana Sigetu, keď sa **Mikuláš Zrínsky** (Nikola Zrinski) obetoval, aby dlho znemožnil postup vtedajšiemu najsilnejšiemu panovníkovi. On a jeho potomkovia sú zapamätaní v národných dejinách Chorvátov a Maďarov.

2.6 Územie Vojvodiny v Osmanskej ríši

Sriem, Banát a Báčka sa dostali pod zvrchovanosť Turecka. Počas poldruhistoročných vojen kresťanských a islamských vojsk boli tieto územia vyplienené a obyvatelia vysídlení. Civilizačné vyzdobky Uhorska pomaly zanikali. Pred tureckými útokmi sa maďarskí obyvatelia presúvali do vnútrozemia Uhorska a močiarnych podunajských oblastí. Trpiaci hlbokými duchovnými, duševnými a sociálnymi otrasmami srbský ľud prichádzal do vojnovou postihnutých oblastí v dôsledku tureckých vojenských ťažení na Balkáne. Osmani po páde južného Uhorska osídľovali tieto územia srbským národom. Ako biologicky silný národ a vojaci a dobytkári Srbi kryli zázemie stálej zrážky. Taktika Osmanov spočívala v tom, že sa stálymi vojnami snažili oslabiť kráľov, ktorých plánovali podmaniť. Keď sa im podarilo zničiť spoločenské a hospodárske zriadenie krajiny, zjavil sa sultán s obrovským vojskom.

Územie Báčky, Sriemu a Banátu sa ocitlo tak v islamskej civilizácii. Toto územie Turci poznačili sieťou svojich symbolov: mešitami (džamijami), madrasami, hánmi (karavánsaraj) a tureckými kúpeľmi (hammam). Cieľom bolo odstrániť zbytky predchádzajúcej civilizácie a vybudovať vlastnú, inú od predchádzajúcej. Táto civilizácia mala vlastné hodnoty, ktoré presahovali hodnoty predchádzajúcej.

Mehmed Paša Sokolović v roku 1573 vyhlásil Bečkerek za šehir (mesto). Statky okolo mesta sa stali jeho vakífským (náboženským) majetkom. Spolu s tureckými vojenskými posádkami prišli do miest aj moslimskí obyvatelia. Do týchto oblastí sa presunuli aj Arméni, Cincari, Rómi. Oblasť Budínskeho a Temešvárskeho pašalíka sa stala etnickou mozaikou príznačnou pre Osmanskú ríšu. Civilizačne a kultúrne patrila do Ázie.

2.7 Prvé srbské povstanie proti Osmanom a organizovaná obrana zvyšných častí Uhorska

Počas vojnových ťažení vojsk **Mehmed Pašu Sokolovića** do Banátu v rokoch 1551/52 srbské posádky v banátskych opevneniach odovzdali mestá tureckým jednotkám. O štyri roky neskôr (1594) banátski Srbi a Rumuni zdvihli veľké povstanie proti Osmanom, kým Habsburgovia a uhorské stavy zvädzali proti nim boje. Povstanie v Banáte v roku 1594 bolo prvé srbské povstanie proti tureckej moci. Toto hnutie banátskych Srbov proti Osmanom bola priama zámienka tureckému **Sinan Pašovi**, aby spálil telesné pozostatky srbského svätca **Svätého Savu** na Vračare pri Belehrade. V tom istom čase uhorskí veľmoži zvädzali za pomoci

Habsburgovcov tvrdé boje, aby ochránili opevnenia pred Turkami. Každé dobytie opevnenia bolo svojráznym úspechom a *hrou s časom*. Ak sa im podarilo dostatočne dlho zadržať osmanské vojsko (občas pozostávajúce aj z 200 000 ľudí, bojovníkov a sprievodného personálu), bol to úspech, lebo sa muselo do začiatku jesene a zimy stiahnuť (osmanské vojská koncom leta ustupovali do Malej Ázie - Anatólie, aby prezimovali doma). V obrane sa zúčastnili aj iné národy (Španieli, Taliani). Uhorskí veľmoži usporadúvali v tých časoch časté snemy, ktoré boli hlavným znamením uhorskej štátnosti. Ich hlavnou témou bola obrana proti Osmanom. Vodcovia banátskych Srbov v období medzi podmanením Banátu Turkami (1551/52) a Banátskym povstaním (1594) boli samozvaní vodcovia vojenských družín. Srbi v Banáte boli privilegovaný vojenský národ so značnou samosprávou. V Banáte vtedy jestvovala hustá sieť pravoslávnych monastierov (Vojlovica, Mesić, Zlatica, Hodoš, Drenovac, Sveti Djuradj), ktorá po obnovení srbskej cirkevnej organizácie v Turecku (Pečský patriarchát v roku 1557) vzbudila povedomie banátskych Srbov (počas *stáročí náboženstva* kolektívne povedomie vždy zahrnovalo náboženské cítenie).

2.8 Prvý akt náboženskej tolerancie

V tých ťažkých dňoch, ktoré ešte viac sťažovala neznášanlivosť protestantov a katolíkov, sa uskutočnil v Torde (dnešné Rumunsko) Sedmohradský snem. Konal sa v dňoch 6. až 13. január 1568. Na ňom bol schválený *Edikt o náboženskej tolerancii*. Tento akt bol pokrokový, ale ho Západ nepochopil. Niektorým náboženstvám povoľoval verejné predstavenie svojho učenia a všetkým umožnil hlásanie viery podľa volanej voľby.

2.9 Obdobie habsbursko-osmanských vojen

V 16. storočí sa zvädzali až štyri dlhšie habsbursko-osmanské vojny. Dodávali nádej obyvateľstvu stále trpiacemu v dôsledku tureckých vojenských ťažení a lúpeží. Ani jedna z nich sa však neskončila trvalým mierom. Všetky mierové zmluvy mali ráz prímeria. Lupičské výpravy sa nezastavovali ani vtedy, keď strediská moci, Viedeň a Istanbul, žili v mieri.

Pri týchto vojnách bolo šťastie raz na jednej strane a inokedy na druhej. Mierové zmluvy boli napriek väčším úspechom kresťanských vojsk výhodnejšie pre osmanskú stranu. V tom čase sa však ešte nečrtala možnosť zastavenia takej obrovskej sily.

2.10 Dlhá pätnásťročná vojna (1593-1606) a povstania Srbov

Zámienkou Pätnásťročnej vojny bol vpád bosnianskeho beglerbega na územie kontrolované Habsburgovcami v roku 1591. Na začiatku bol zaznamenaný celý rad osmanských úspechov. Hlavné boje sa zvädzali v dnešnom Chorvátsku a Maďarsku. Aj sedmohradské stavy silne čelili osmanskej dominácii. Po správe o veľkej tureckej porážke pri Sisku (1593) sa začalo povstanie banátskych Srbov. Postavenie

privilegovaných vojenských skupín sa tesne pred Dlhou vojnou zhoršilo. Keď vodcovia vojenských skupín v Banáte pocítili prvé znaky tureckého slabnutia, začali s povstaním. Jeden z hajdúskych vodcov **Petar Majzoš** útokom na Vršac označil začiatok povstania v marci roku 1594. V tejto vojne bol to významný ťah. V tom istom roku pri obliehaní Ostrihomu bol ranený a o niekoľko dní neskôr poraneniam podľahol jeden z najvýznamnejších básnikov a prvý básnik píšuci v maďarskom jazyku aj dnes aktuálne básne **Balint Balaši** (Bálint Balassi alebo Gyrmati Balassa Bálint).

Povstanie Srbov a Rumunov v Banáte bolo masové. V marci v roku 1594 povstalci obsadili Bečkerek. Štyrikrát zvíťazili nad Turkami vo veľkých bitkách, z čoho najväčšia bola Bitka pri Pretaji. Všetky väčšie mestá v Banáte, vyjmúc Temešvár, boli v rukách povstalcov. Mnohé významné osobnosti spomedzi banátskych Srbov boli vodcami povstania (**Sava Temišvarac, Velja Mironić, Djordje Rac Slankamenac**).

2.11 Ohlasy povstania

Banátske povstanie malo silné ohlasy tak medzi Turkami, ako aj v kresťanskom svete. Na dvore rakúskeho cisára **Rudolfa II.** sa hovorilo o víťazstvách banátskych Srbov. Nemeckí, francúzski a talianski kronikári písali o hnutí Srbov v Rumunsku a Banáte. Samotní povstalci sa dožadovali strentutia s veliteľmi vojsk **Rudolfa II.**, ale povstanie sa podstatne spoliehalo na Sedmohradsko. Sedmohradský veliteľ **Ferenc Gestí** (Gesztí Ferenc) podnecoval Srbov k povstaniu. Lugošký bán **Djerdj Palotić** zásoboval povstalcov zbraňami. Vršacký vladyka **Teodor Tiodorovič** sa dožadoval pomoci sedmohradského panovníka **Žigmunda Báthoryho** (Báthory Zsigmond). Banátski Srbi zaslali sedmohradskému panovníkovi trofeje a vyhlásili ho za svojho kráľa. Vojaci sedmohradského kniežata **Žigmunda Báthoryho** prichádzali do Banátu a spoločne s banátskymi povstalcami bojovali proti Turkom. Banátski Srbi svojím hnutím nadviazali na celokresťanský boj proti Turkom. Povstanie podporoval aj valašský vojvodca **Mihai Viteazul** (Mihajlo Hrabri), ktorý tiež bojoval proti Osmanom a spôsobil im porážku pri meste Calugarenia v roku 1595. Banátske povstanie spochybnilo istotu Osmanov. Prvýkrát po páde Srbského despotstva (1459) sa Srbi vzbúрили proti tureckej moci.

Po zlome banátskeho povstania **Žigmund Báthory** osídlil v meste Teviš v Sedmohradsku 10 000 Srbov. **Djordje Rac Slankamenac**, jeden z vodcov povstania, bol v jeho službách. V Temešvári mu Srbi v roku 1596 otvorili dvere *srbského mesta (srpska varoš)*, ale sa mu nepodarilo obsadiť mesto.

V prvej fáze Dlhej vojny boli Srbi z Banátu významným činiteľom. V povstaní v Banáte sa okrem Srbov a Rumunov zúčastnili aj Maďari a Rumuni zo Sedmohradska (Transylvánie). Následkom stretnutia slovanského a románskeho sveta v Banáte a Karpatoch sa stala náboženská totožnosť, ktorá zblížila národy v stáročiach kresťanstva. Účasť Rumunov v povstaní a spolupráca so sedmohradským panovníkom a stavmi umožnili, aby povstanie prerástlo v celokresťanský boj proti Turkom.

Dlhá vojna (1593-1606) poukázala na nedostatky Osmanskej ríše. Prvýkrát z vojny proti kresťanským štátom Turci nevyšli ako víťazi.

2.12 Zánik Povstania v Banáte

Príčiny zániku Povstania v Banáte boli deľby vodcov povstania a povaha vojenských skupín, ktoré samostatne dobývali korisť. Povstanie nemalo zjednocujúcu vojenskú stratégiu a situácia a vzťahy dotýčajúcich impérií nebolo možné v tých časoch podstatne meniť. Stalo sa to o rok neskôr. V rozhodujúcej bitke pri Bečkerek v júli roku 1594 bojovalo 4300 povstalcov proti 36 000 Turkom. Porážka bola nevyhnutná.

Po porážke nasledovala turecká pomsta. Obyvateľstvo Banátu bolo vystavené vysídľovaniu a vyhládzaniu. Vršackému vladykovi **Teodorovi Tiodorovičovi** živému zvliekli kožu. Zachránení srbskí obyvatelia sa presunuli na sever. Vynikajúci vodcovia povstania so svojimi čatami sa ako najatí vojaci aj v ďalších dvoch desaťročiach zúčastňovali vo všetkých nepokojoch, vojnách a menších bojoch na stredoeurópskom území.

2.13 Spomienky na Povstanie v Banáte

V kolektívnych a mýtických spomienkach srbského národa nejestvujú spomienky na Povstanie v Banáte, hoci to bolo prvé hnutie Srbov proti tureckej moci. Srbská pravoslávna cirkev, ktorá sa vo veľkej miere podieľala v stvárňovaní mýtického vedomia srbského národa spálenie telesných pozostatkov **Svätého Savu** oddelila od Povstania v Banáte. V 19. a 20. storočí, keď sa utváralo kolektívne vedomie o minulosti, Povstanie v Banáte sa nespomínalo, lebo sa udialo mimo *matice* a jeho spomínanie nebolo v záujme tzv. *dvornej historiografie*, ktorá korene boja proti osmanskej moci hľadala v Šumadiji začiatkom 19. storočia.

Masové hnutie Srbov v Banáte proti tureckej moci nebolo možné bez duchovnej obrody uskutočnenej Pečským patriarchátom. Duchovná obroda bola široká a okrem Srbov v Banáte zahrnovala aj Srbov v Srijeme a Báčke. Monastieri v Banáte a Srijeme boli strediskami obnovenej duchovnosti. V 16. a 17. storočí jestvovalo na území Fruškej Hory množstvo pravoslávnych monastierov (Kuveždin, Beočin, Bešenovo, Djipša, Grgeteg, Jazak, Krušedol, Mala Remeta, Velika Remeta, Staro Hopovo, Novo Hopovo, Petkovica, Privina Glava, Rakovac, Šišatovac, Vrdnik). O niekoľkých z nich sa vie, kedy vznikli a kto boli ich nadátori (Krušedol - **Maksim a Angelina Brankovičovi**, Grgeteg – **Vuk Grgurević**); o niektorých monastiernoch jestvuje povest' o nadátorovi (Velika Remeta, Bešenovo – kráľ **Dragutin Nemanjić**, Djipša – despota **Jovan Branković**), a väčšina z nich sa prvýkrát spomína v tureckých defteroch (katastrálnych súpisoch) zo 16. storočia. Fruškohorské monastieri boli strediskami srbskej kultúry a duchovnosti. Telesné pozostatky svätcov sa v niektorých z nich ochraňovali, čo im dodávalo osobitný význam (**Brankovičovi** v Krušedole, telesné pozostatky svätého **Stefana Štiljanovića** v Šišatovci, od roku 1679 telesné pozostatky kniežaťa **Lazara** vo Vrdniku a od roku 1705 telesné pozostatky cára **Uroša** v Jazku).

2.14 Obrat v habsbursko-osmanských vzťahoch

Počas 17. storočia sa slabosti osmanskej ríše a systému panovania prejavili naplno. Hoci bola dobre usporiadaná, zaostávala za Západom v ekonomickom

vývine a vedeckých výdobytkoch. Strata iniciatívy na moriach bola čoraz väčšia slabosť. Tiež spomaľovanie a aj prestávka v ďalších dobývaniach podryvali systém, ktorého podkladom bolo stále územné šírenie. V tom čase sa už črtala možnosť úspešného boja proti Turkom. Chorvátsky bán **Mikuláš Zrínský** (Nikola Zrinski, Zrinyi Miklós) zostavil báseň o hrdinstve svojho deda v diele *Porážka na Sihoti* (Szigeti veszedelem). Napísal aj teoretické dielo o možnom víťazstve nad Turkami pod názvom *Liek proti tureckému jedu* (Török áfium ellen való orvosság). Okrem písania zaoberal sa aj výstavbou najmodernejšieho opevnenia. Zjavením protihabsburského hnutia v Uhorsku, ktoré dostalo pomoc od Osmanov kresťanské sily začali slabnúť.

Na území dnešnej Vojvodiny bolo 17. storočie oveľa pokojnejšie ako 16., lebo sa spoločenské pomery urovnali a hospodárstvo ožilo. Hoci sa takmer všetko zmenilo, nová spoločnosť začala fungovať. Z Balkánu prichádzalo ovocie a zelenina a prinesené boli aj dovtedy neznáme odrody viniča. Hoci boli dve impériá znepriatelené, priechod na hraniciach bol takmer neprerušovaný. Vývoz dobytky a dovoz niektorých výrobkov boli výnosné práce. Počas tohto pokojnejšieho storočia zotavenie spoločnosti sa však neukončilo a nové vojny zničili aj to nové, čo začalo vznikáť.

Počas 17. storočia Turecké cisárstvo zvädzalo ešte jednu dlhotrvajúcu a vyčerpávajúcu vojnu s Benátskou republikou (Kandijská vojna 1645 až 1669). O štrnásť rokov neskôr sa Turci poslednýkrát ocitli pred Viedňou a zažili porážku. Po tureckej katastrofe pri Viedni sa začala vojna na balkánskych a podunajských územiach známa pod názvom Veľká turecká vojna (1683-1699).

2.15 Veľká turecká vojna (1683-1699)

Veľká turecká vojna zmenila pomer síl v juhovýchodnej Európe v prospech kresťanstva a spôsobila veľké otrasy a presuny obyvateľstva. Skončila sa v roku 1699 mierom v Srijemských Karlovciach. Zmenila hranice Podunajska. Po nej sa Bábka ocitla v hraniciach Habsburskej monarchie, Banát zostal pod tureckou nadvládou a Srijemom sa tiahla hranica medzi dvomi impériami a svetmi (lína Mitrovica – Slankamen).

Prvý veľký úspech bolo obsadenie či oslobodenie Budínu v roku 1686. V tejto vojne účinkovali všetky balkánske a podunajské národy, tiež mnohé národy zo strednej a západnej Európy. Počas obliehania Belehradu v roku 1699 srbský letopisec Atanasije Daskal napísal nasledujúce: *Nemci, Srbi a Uhri prišli pod veľký Bjelgorod*. Okolo Subotice a Somboru sa v tejto vojne zjavila milícia pozostávajúca z Bunjevcev a ich vodcov (**Dujo Marković, Juro Vidaković a Luka Sučić**). Banátski Srbi v čele s **Novakom Petrovićom** prešli v roku 1687 cez Tisu a v Bábke boli pod velením generála **Istvána Csákyho** (Csáky István). Generál **Veterani**, veliteľ vojsk talianskeho pôvodu, mal v zložení svojho vojska Srbov, ktorí sa pod jeho velením zúčastnili v oslobodení banátskych miest Karansebeš a Mehadija. Ako aj predchádzajúce vojny proti Turkom v 16. a 17. storočí aj táto vojna nadobudla celokresťanský ráz a proti Osmanovcom v nej čelili zjednotené podunajské národy.

2.16 Srbi vo Veľkej tureckej vojne

Vo Veľkej tureckej vojne sa masovo zúčasnili Srbi od Segedínu po Kumanovo a od Temešváru po Zadar. Ešte v roku 1686 povstali srbskí nevoľníci proti Turkom medzi Segedínom a Aradom. Obsadenie Petrovaradinu v roku 1687 podnietilo vzburu Srbov v Srijeme. O sile Srbov v Srijeme nasvedčuje skutočnosť, že na ľudovo-cirkevnom sneme v Belehrade, konanom 18. júna 1690, na ktorom boli schválené významné uznesenia pre budúcnosť srbského národa v Habsburskej monarchii, boli prítomní siedmi kapitáni zo Srijemu zo spolu jedenástich prítomných, dvaja z troch predstaviteľov obcí a piati zo siedmich ihumenov monastierov.

2.17 Prenikanie rakúskych veliteľov vojsk do srdca Balkánu

Rakúsky veliteľ vojsk **Maximilián Emanuel** obsadil 6. septembra roku 1688 Belehrad, brány Balkánu. Pád Belehradu mal silnú odozvu v Európe a podnietil povstania proti Turkom od Dunaja po Skopje a Peč. **Ludvik Bádenský** vydal príkaz na založenie srbskej milície v čele s **Pavлом Nestorovičom Dejakom** a **Antonijom Znoričom**. Koncom októbra rakúsky generál **Piccolomini** sa prerazil po Skopje a kresťanské predvoje až po Štip a Veles.

Kresťanské oddiely nemali nadostač síl na ďalšie vniknutia do hĺbky tureckého územia. Ohrozená Osmanská ríša zoskupila všetky svoje sily a pomocou krymských Tatárov podnikla protiútok. Začiatkom januára 1690 bolo kresťanské vojsko porazené v bojoch v Kačanickej tiesňave, čo otvorilo cestu tureckému vojsku ku Kosovu a Metóchii. V januári roku 1690 turecké a tatarské oddiely plienili na Kosove a generál **Veterani** hlásil z Nišu, že Priština s okolím sú úplne vypálené. Toto podnietilo veľké sťahovanie srbského národa na sever.

2.18 Veľké sťahovanie Srbov, ich príjem v južnom Uhorsku a Chorvátsku a privilégia

Prvý náznak pre sťahovanie poskytli pečský patriarcha **Arsenije III. Čarnojevič**, vysoké duchovenstvo a srbská milícia. Po nich sa na sever vydali bohatí a známi občania a po nich všetci iní. Uchyľoval sa k Sáve a Dunaju pred Turkami aj ľud z Macedónska, Kosova, Metóchie, Prizrenu, údolia Limu, Starého Vlaha, Užíc, Pomoravska. Horeli monastiery Djurdjevi Stupovi, Lesnovo, Pečský patriarchát, Mileševa, Sopoćani, Dečani, Gračanica...

Rakúsky cisár **Leopold I.** zaslal 6. apríla roku 1690 Srbom *Invitatorium*, výzvu k povstaniu so záväzkom, že dodrží ich výhody v Habsburskej monarchii. V Belehrade, kde sa zoskupili utečenci, sa 18. júna 1690 konal ľudovo-cirkevný snem, na ktorom sa zúčastnili patriarcha, episkop, ihumeni známych monastierov a vynikajúci kapitáni. Za srbského kráľa bol vyhlásený rakúsky cisár **Leopold I.** Uzniesli sa, že zdvihnú povstanie a že sa s ľudom presunú do Uhorska. V šiestich punktáciách (bodoch) sa od rakúskeho cisára dožadovali privilégií, ktorými sa Srbom v Habsburskej monarchii zaručí právo na vyznávanie viery, voľnú voľbu archiepiskopa, uplatňovanie starého kalendára, voľnosť patriarchovej právomoci, oslobodenie cirkevných majetkov od poplatkov a súdne právo patriarchu.

Jenopoljsko-aradský episkop **Isaija Djaković** odniesol punktáciá z tohto snemu do Viedne.

Dvorná kancelária vydala 21. augusta 1690 prvé *Privilegium Leopolda I.*, ktorým sa srbský národ uznal ako autonómny celok. Pravoslávna cirkev sa uznala podľa verejnoprávneho statusu a punktáciá priznávali nezávislosť životov a zriadenia pravoslávnej cirkvi. Privilégiá sa stali podkladom pre postavenie srbského národa v Habsburskej monarchii koncom 17. a v 18. storočí a potvrdené boli v decembri 1690 a marci 1695.

2.19 Djordje Branković – predvídavý človek, znalec, historik, spisovateľ

Vo víre Veľkej viedenskej vojny, v dôsledku ktorej boli vykonané presuny národov juhovýchodnej Európy vynikla v srbských radoch silná osobnosť grófa **Djordja Brankovića**. Pôvodom bol z Banátu a patril medzi vynikajúce srbské osobnosti koncom 17. storočia. Ovládal sedem jazykov a bol zručným diplomatom. Určitý čas strávil na dvore valašského vojvodu **Šerbana Kantakuzenosa**. V júni roku 1689, kým trvala vojna na Balkáne, vydal gróf **Djordje Branković** Srbom z Oršavy na Dunaji vyhlásenie, v ktorom sa dožadoval povstania. Z príkazu veliteľa rakúskych vojsk **Ľudovíta Bádenského** bol **Djordje Branković** v Kladove uväznený a následne presunutý do väznice v Sibiu.

Neskôr bol **Djordje Branković** uväznený na Chebskom hrade v Česku. Tu celé roky písal rozsiahle dielo pod názvom *Slavenoserbská kronika*, v ktorom uviedol vlastný názor na minulosť juhovýchodnej Európy. V rumunskom jazyku napísal dielo pod názvom *Kronika Slovanov Ilirika, Horné Mezie a Dolné Mezie*. Umrel v Chebe počas vojny o rakúske dedičstvo (1740-1748). Vojaci plukovníka **Raškovića** preniesli jeho telesné pozostatky do monastiera **Krušedol**.

2.20 Nová utečenecká vlna

Turecká jazda vpochodovala do Belehradu v jeseni roku 1690. Po páde Belehradu **Ľudovít Bádenský** prikázal vypratať Mitrovicu. Boli to nové náznaky nových presunov na sever.

Štyridsať dní trvala cesta do Budína a Szentendrė. Utekalo sa pevninou a vodou. Mor, hlad a zbojníci počas presunov prenasledovali ľud. Mnisi z monastiera Ravanica prenášali telesné pozostatky kniežaťa **Lazara**. Trochu ľudí zostalo okolo Subotice a Segedína a až 30 000 sa presunulo do oblasti okolo Budína a Szentendre.

2.21 Ďalší priebeh a následky Veľkej viedenskej vojny

Už v prvej fáze vojny rakúski velitelia vojsk postupovali viacerými smermi. Sedmohradsko a západné a centrálné Uhorsko boli ohrozované súčasne alebo striedavo. Po páde Belehradu nasledovala deväťročná vojna Rakúska a Turecka. Sriem, Banát a Báčka boli dejiskami bojov a pretrpeli značné ničenia. Nemci, Maďari,

Chorváti a Srbi bojovali proti Turkom v panónskom blate a všade tam, kde bolo treba. Turci boli porazení v roku 1691 pri Slankamene, keď zahynul aj turecký veľký vezír **Kara Mustafa (Mustafa Ćprilić)**. V bitke pri Lugoši v roku 1695 zahynul generál **Veterani** a veliteľ srbských milícií **Znorić**. V tom istom roku sa udiala bitka pri Perleze v Banáte a v ďalšom roku 1696 Osmani na Begeji pri Hetine porazili vojská kniežaťa **Fridricha Augusta**.

2.22 Bitka pri Sente

Obidve znepriatelené strany angažovali všetky svoje jestvujúce sily v tejto vojne, ale možný mier sa ešte nečrtal. Osmani plánovali znova dobyť stratené územia.

Najväčšia bitka sa udiala pri Sente 11. septembra roku 1697. Chýrny rakúsky vojvodca **Eugen Savojský** zvíťazil nad Turkami. Využil chvíľu, keď osmanské vojsko bolo zraniteľné a zaútočil naň pri priechode cez rieku Tisu. V osudovej chvíli delami zbúral most na rieke a v úplnosti zničil vojsko, ktoré prechádzalo cez most. Bola to posledná veľká bitka *Veľkej viedenskej vojny*, ktorá trvala 16 rokov. Po obrovských stratách a znemožnenosti zoskupiť nové vojsko Osmani začali s rokovaniami. Vtedajšia Osmanská ríša sa už viac nemohla pýšiť svojou silou. Jej vládna sústava sa nemodernizovala a voľakedy oddaní sipahíjovia a janičiari mohli len v malej miere vyhovieť požiadavkám sultána. Tentoraz sa mohlo uzvrieť prímierie oveľa priaznivejšie pre Habsburgovcov.

2.23 Mier v Karlovci

Mier v Karlovci bol rozhodujúci pre budúce územia a národy Vojvodiny. Veľká vojnová víchrica zmiešala balkánske a podunajské národy. Cez Báčku, Banát a Sriem sa viackrát prehnali rôzne vojská, ktoré pálili a ničili všetko pred sebou. Len v Báčke bolo počas tejto vojny zničených 91 osídlení. Karlovecký mier priniesol prestávku vo vojne 26. januára roku 1699. Súčasníci si pravdepodobne neuvedomili, že vo veľkej miere ovplyvnil ďalší osud strednej Európy, ale aj Balkánu (hoci sa situácia ešte viac ujasnila po Požarevackom a belehradskom mieri). Boj o nadvládu medzi kresťanstvom a islamom v Podunajsku sa však neskončil. Predsa 7. storočie prinieslo mnohé novinky a oblasť budúcej Vojvodiny sa dostala pod zvrchovanosť Habsburskej monarchie.

3. OD MIERU V KARLOVCI (1699) PO ÚMRTIE JOZEFA II. (1790)

3.1. Nové šance a situácia v 18. storočí

Na európsku a balkánsku historickú scénu 18. storočia sa dostalo Rusko, obrovská sila. Spôsobilo Turecku dovtedy nevídaný úpadok. Maďari sa po všetkých týchto veľkých zmenách stali menšinou vo vlastnej krajine. Dejiny Maďarov v 18. storočí nadobudli nový kontext. Najvýznamnejšou otázkou sa stal ich vzťah s Habsburgovcami, resp. vzdáľovania sa od nich, čo bolo vtedajšou inšpiráciou povstalcov. V tomto kontexte Habsburgovci využili veľkú oddanosť Srbov, ktorej podkladom boli privilégia. Habsburgovci viac dôverovali srbským pohraničným ako nespoľahlivým chorvátskym a uhorským feudálom. Vojenská hranica bola priamo podriadená dvoru, čo znamenalo, že Srbi mali priame styky s panovníkom, a nie prostredníctvom uhorskej alebo chorvátskej šľachty.

Základná otázka Srbov v Uhorsku bolo zachovávanie a budovanie národnej a náboženskej identity a ich nadväzovanie na stredoeurópsky civilizačný model. Zachovať seba, ale pritom prijať aj výdobytky európskej civilizácie a kultúry, bola to veľká srbská otázka 18. storočia. Zbohatnuté srbské meštianstvo v Uhorsku poskytlo na ňu v 18. storočí jasnú odpoveď: byť Európanom a Srbom je jednotou, a nie protikladom. Symbol tohto historického obratu a kompromisu zaznamenali pravoslávne chrámy a monastieri, do ktorých prenikol barokový svetonázor. Barokový sloh v staviteľstve kostolov a maľbách bol vonkajší prejav vžitia sa srbského národa do stredoeurópskeho kulturologického modelu. Monastier Krušedol dostal roku 1726 svoju prvú barokovú zvonicu a neskôr aj iné fruškohorské monastieri nadobudli barokové prvky (Veľiká Remeta, Rakovac, Šišatovac, Hopovo, Beočin, Jazak atď.). Baroková architektúra fruškohorských monastierov sa stala vzorom pre výstavbu chrámov v Srijeme, Báčke a Banáte v 18. storočí. Toto storočie prinieslo Srbom obrovské úspechy v národnom obstáť, vývoji ekonomickej sily, intelektuálnej elity a kultúry.

Osemnásťte storočie bolo aj storočím náboženstva. V Habsburskej monarchii bolo štátne katolícke vierovyznanie, v Osmanskej ríši islam a v Rusku pravoslávne. Všetky iné neštátne reliógie mali v týchto cisárstvách horšie postavenie. Náboženský svetonázor v 18. storočí uzatváral náboženské spoločenstvá do vlastných rámcov. Kresťanská idea a viera zblížovali katolíkov, protestantov a pravoslávnych na území južného Uhorska. Príslušnosť ku kresťanskému svetu, ktorý žil v 18. storočí vedľa Sávy a Dunaja, ktorá bola protikladom islamu vyznávanému Osmanskou ríšou, zblížila kresťanov na juhu Habsburskej monarchie. V tomto storočí zosilneli idey osvietenectva, ktoré spájali národy, bez ohľadu na ich náboženskú príslušnosť.

Pre Habsburskú monarchiu bolo 18. storočie storočím skúšok. Skúškami neboli len početné vojny (60 vojnových rokov), ale aj rôznorodosť národov, náboženstiev a jazykov, stavov a náboženských príznačností. Tieto skúšky mali za následok, že Habsburská monarchia premenila na konglomerát malých štátov a nebola viac najsilnejšou svetovou mocou (utratali Španielsko a Južnú Ameriku). Predsa však aj na takomto zmenšenom území a so zúženými horizontmi bola úspešným štátom a Habsburgovci boli úspešnou dynastiou. Počas 18. storočia, a zvlášť v období vlády **Márie Terézie** a jej nástupcu **Jozefa II.** sa Habsburská monarchia zasadzovala za zladovanie odlišností reformami a modernizáciou a za spojenie heterogénnej oblasti Podunajska do jednotného politického, ekonomického a civilizačného celku.

3.2 Prispôsobovanie sa Srbov na nových územiach

Príchod pećského patriarchu, mnohých episkopov a ihumenov významných monastierov, ako aj renomovaných a bohatých obchodníkov a remeselníkov počas Veľkých sťahovaní v roku 1690, spolu s privilégiami nadobudnutými od **Leopolda I.** spôsobil, že sa Srbi stali významným činiteľom v politickom a spoločenskom vývoji Uhorska v 18. storočí. V zrode moderného srbského národa malo Uhorsko, a v širšom zmysle aj Habsburská monarchia kľúčovú úlohu. Nadobudnuté privilégia boli v 18. storočí viackrát potvrdené a posilnili špecifické postavenie srbského národa v Uhorsku. Tak ako v minulosti bola cirkev na podklade nadobudnutých privilégií tlmočnicou záujmov srbského národa v Habsburskej monarchii. Vývoj srbského meštianstva v 18. storočí, ovplyvňovaný reformami habsburského panovníka **Jozefa II.**, zoslabil však v posledných desaťročiach 18. storočia vedúce postavenie cirkevnej hierarchie v srbskom národe. Pre srbský národ bola symbolom týchto zmien osobnosť srbského osvietenca a spisovateľa **Dositeja Obradovića.**

3.3 Naše kraje v novom historickom kontexte

Oblasť Banátu, Srijemu a Báčky v 18. storočí ovplyvnili významné historické udalosti v Podunajskej monarchii. Zbavená európskeho vplyvu počas dlhej tureckej nadvlády a početných vojnových pustošení táto oblasť bola v 18. storočí vystavená opätovnej europeizácii a modernizácii a prinavrátená do stredoeurópskeho milieua. Špecifikom historického vývoja tejto oblasti boli jestvovanie Vojenskej hranice, lebo hraničila s Osmanskou ríšou, a neprestajné kolonizácie, ktoré prispeli k utvoreniu špecifickej etnickej mozaiky. Na historickom území Báčky, Srijemu a Banátu sa spolu ocitli početné európske národy: Bulhari, Arumuni, Francúzi, Chorváti, Taliani, Židia, Arméni, Maďari, Nemci, Rómovia, Rumuni, Rusíni, Slováci, Srbi, Španieli. V rámci tohto územia jestvovali sociálne, právne a ekonomické odlišnosti. Časť tejto oblasti mala špecifický vývoj v rámci inštitúcie Vojenskej hranice; jestvovali aj privilegované sociálno-ekonomické celky, akými boli Veľkokikindský a Potiský dištrikt v Banáte a Báčke; časť tejto oblasti utvárali feudálne statky a župy ako územné jednotky; pohraničnicke komunity a slobodné kráľovské mestá tiež mali vlastný špecifický vývoj. Náboženské odlišnosti (katolíci, pravoslávni, evanjelici, kalvinisti, uniat, judaisti) v 18. storočí ustálili model náboženskej znášateľnosti, čo sa naplno prejavilo v edikte **Jozefa II.** v roku 1781 o náboženskej tolerancii.

3.4 Úloha pravoslávnej cirkvi v srbskej spoločnosti

V otázkach národného pokroku Srbov v 18. storočí mala cirkev významnú úlohu. Počas tohto storočia vznikli: srbská šľachta, vojenský stav ako následok inštitúcie Vojenskej hranice a početných vojen zväzovaných Habsburskou monarchiou a meštianska vrstva ako následok otvorenia obchodných ciest na Balkán a Jadranské more a europeizácie a modernizácie Srijemu, Banátu a Báčky. Priebeh spoločenského vývoja srbského národa najmä v prvej polovici 18. storočia v značnej miere ovplyvnili aj cirkevné vrchnosti. Vrchnosti - *hierarchiu* však v nemalej miere opanovali odôvodnené obavy, že utratia pravoslávnu identitu v Habsburskej monarchii, ktorá bola katolícky štát. Preto podľahli svojráznemu konzervativizmu a uzavretiu sa celého srbského národa a ideologickému obratu k nábožensky

rovnakému Rusku. Táto uzavretosť mala za následok prieskum všetkých civilizačných krokov podniknutých Habsburskou monarchiou, najmä v osvieteneckej dobe. Iba zosilnenému meštianstvu sa v poslednej štvrtine 18. storočia podarilo šťastne spojiť tieto odlišnosti a svoju identitu v Habsburskej monarchii založiť na historickom kompromise: prijatí európskych civilizačných hodnôt a zachovaní národnej a náboženskej svojbytnosti, pričom sa dodržiavajú špecifiká stredoeurópskeho kultúrneho milieua (kultúrne, náboženské a národné).

3.5. Poslanie patriarchu a cirkevno-národných snemov

Do roku 1706 v čele srbskej cirkvi bol **Arsenije III. Čarnojević**, ktorý viedol veľké sťahovania v roku 1690 a ktorý počas veľkej viedenskej vojny a začiatkom 18. storočia určil postavenie pravoslávnej cirkvi v rámci Habsburskej monarchie. Sídlo srbského metropolitu bolo od roku 1708 vo fruškohorskom monastieri krušedol. Počas varadínskej vojny (1716-1718) Turni prenikli do Sriemu a vypálili krušedol, čo podnietilo metropolitu **Vićentija Popovića Hadži Lavića** premiestniť sídlo metropolie do Srijemských Karloviec. Odvtedy sa Srijemske Karlovce stali jedným z kľúčových bodov v historickom vývine srbského národa v južnom Uhorsku.

Počas 18. storočia sa na národno-cirkevných snemoch stratávala elita srbskej spoločnosti v Uhorsku (mali autonómiu a rozhodovali o niektorých otázkach). Boli zvolávané pri voľbe metropolitu a uskutočňovali sa v Srijemských Karlovcach za prítomnosti oprávneného cisárskeho komisára. Najvýznamnejší snem sa konal mimo Karloviec v Temešvári roku 1790. Bol odzrkadlením historického vývoja srbskej spoločnosti v Uhorsku v 18. storočí, ako aj odlišných politických a ideových koncepcií, ktoré sa vyskytli v srbskom spoločenstve v Uhorsku. Na sneme boli prítomní 25 predstavitelia šľachty, duchovenstva a veliteľského a meštianskeho stavu. Pri tejto príležitosti sa naplno pejavili dve politické koncepcie, ktoré sa počas 18. storočia vykryštalizovali medzi Srbmi: prvú a väčšinovú zastával generál **Pavle Dimić Papila** a súvisela s tým, že sa za pomoci viedenského dvora Srbom v Uhorsku zabezpečí autonómna oblasť (Banát) a bola prejavom záujmov cirkevných vrchností a vojenského stavu medzi Srbmi. Druhú menšinovú koncepciu hlásal **Sava Tekelija**. Vyjadrovala názory srbskej šľachty a zasadzovala sa za to, aby sa sústava srbských privilégií zaradila do uhorských zákonov.

3.6. Viedenský dvor, jeho politika voči Srbom a kontakty srbských cirkevných vrchností s Viedenským dvorom

Vysoké cirkevné vrchnosti mali v 18. storočí kontakty so všetkými činiteľmi na Viedenskom dvore, ktoré vplývali na postavenie srbského národa. Boli to inštitúcie, ktoré sa zaoberali špecifickými srbskými otázkami: *Ilírska dvorná komisia* (1745-47), *Ilírska dvorná deputácia* (1747-77) a *Ilírska dvorná kancelária* (1791-92). Najvyššie štátne vrchnosti v 18. storočí nazývali Srbov Ilírmi. *Dvorná vojnová rada* a *Dvorná komora* sa zaoberali vojenskými a finančnými otázkami a boli tiež významné pre Srbov. Karloveckí metropoliti udržiavali v 18. storočí tieto kontakty a mali vplyv na najvyššiu viedenskú dvornú politiku. Niektorí z nich (**Putnik, Nenadović, Antonović**) mali titul tajných cisárskych radcov. Po založení *Ilírskej dvornej kancelárie* v roku

1791 boli piati poprední Srbi, medzi ktorými bol aj temešvársky episkop **Petar Petrović** a generál **Arsenije Sečujac**, vymenovaní za radcov **Franju Balaša**, ktorý bol v čele tejto inštitúcie. Srbi, vysokí cisárski dôstojníci rozšírili svoje styky v 18. storočí aj na vojenské inštitúcie. Vysoké cirkevné vrchnosti a vojenský stav sa zasadzovali za odkázanosť uhorských Srbov na habsburský štát a cisárske inštitúcie vo Viedni.

Karlovecká metropolia bola v 18. storočí nositeľkou duchovného života medzi Srbmi v južnom Uhorsku. Pozostávala z ôsmich episkopátov. Pravoslávne duchovenstvo alebo klér pozostávalo z tzv. *čierneho duchovenstva* (mnísi) a *modrého duchovenstva* (svetské duchovenstvo). Osobitný vplyv medzi Srbmi mali Dvor metropolitu v Srijemských Karlovciach a známe monastieri, najmä fruškohorské. Monastieri mali početné majetky (*prnjavor*), ktoré boli podkladom ich ekonomickej moci. Pod jurisdikciou karloveckej metropolie boli aj pravoslávni Rumuni.

3.7. Barok vo Vojvodine

Barok bol v 18. storočí popredným staveľským slohom vo Vojvodine. Podľa západného vzoru sa na území Vojvodiny vybudovali početné nové stavby.

Barokový spôsob maľovania chrámov sa dostal medzi uhorských Srbov z východu, Kyjeva a Ukrajiny, území, ktoré tiež boli medzníkom styku pravoslávneho a katolíckeho náboženstva. Ukrajinský maliar **Jov Vasilijevič** (1750/51) vymaľoval monastier Krušedol v barokvom slohu. **Stefan Tenecki**, aradský maliar a kyjevský žiak pokračoval v jeho začatom diele v Krušedole. Tak sa barokové maliarstvo dostalo do pravoslávnych chrámov v Báčke, Srijeme a Banáte. Historický kompromis bol zabezpečený aj na nasledujúce storočie.

Barok ovplyvnil aj sakrálne katolícke stavby, tiež iné stavby, ktoré boli reprezentantkami štátnej a lokálnej moci. Niektoré príznačnosti barokového slohu sa vyskytovali aj na súkromných domoch, čo utváralo spoločné estetické milieu, ktoré spájalo všetky národy na území budúcej Vojvodiny.

3.8. Otázka náboženskej tolerancie

Ako vidno, otázka náboženskej znášanlivosti nebola uhorským stavom cudzia, ani Habsburgovcom, čo bolo v rozpore s inými časťami Európy.

Silnenie náboženskej tolerancie v habsburskom štáte a uznávanie etnických a náboženských skutočností v tejto monarchii sa mohlo sledovať počas celého 18. storočia. V predchádzajúcich storočiach neboli na území strednej Európy zaznamenané príklady náboženskej tolerancie. Deklaratóriom z roku 1727 bolo nariadené, že sa pravoslávne chrámy v monarchii nemôžu oprávať ani budovať bez cisárskeho povolenia. O šesťnásť rokov neskôr bolo vydané privilegium, ktorým sa zakazovalo znemožňovať ľud vo výstavbe chrámov. Cisárska vyhláška z roku 1753 upravila otázku výstavby a opravy pravoslávnych chrámov. Na podklade nej a bez opýtania príslušných vrchností Srbi si tak mohli budovať kostoly všade tam, kde žili vo väčšine alebo kde bolo najmenej 30 pravoslávnych rodín. Edikt o náboženskej tolerancii **Jozefa II.** bol vyneseny roku 1781.

Zvýšená náboženská znášateľnosť bola postrehnuteľná aj pri opravách alebo výstavbe pravoslávnych chrámov v Srieme, Báčke a Banáte. Pravoslávne cirkevné vrchnosti týmito prácami neraz poverovali nemeckých majstrov. Tak zvonicu fruškohorského monastiera Velika Remeta v období rokov 1733 až 1735 budoval nemecký majster **Johannes Wilhelm**. Pridvorný kostol Svätého trifuna v Sriemskych Karlovciach v roku 1742 obnovil Nmec **Mathias Erliebinger**. Dvor vладыku vo Vršci vybudovali v roku 1760 *prajskí majstri* a obnovenie banátskeho monastiera Mesić vykonal sudetský Nmec **Anton Blomberger**. Vonkajšiu výzdobu a vežu somborského chrámu Sv. Georgija vykonal v roku 1790 **Anton Haker** z Pešti. V sedemdesiatych rokoch 18. storočia chrám v sriemskej dedine Lačarak budovali talianski majstri.

Osobitnú pozornosť si zasluhuje aj údaj, že 26. septembra 1796 cisár **Jozef II.** povolil osídľovanie Slovákov protestantského vierovyznania na území Vojenskej hranice v puste Pazova. Povolil im slobodné vyznávanie viery, mať vlastného kňaza a vykonávať vlastné bohoslužby.

3.9 Srbsko-ruské kultúrne a náboženské kontakty

Zvýšené obavy vysokého cirkevného duchovenstva zo straty identity otvorili v 18. storočí cestu pre srbsko-ruské kontakty. Srbská kultúra v Uhorsku tak bola ovplyvňovaná z dvoch zdrojov, zo stredoeurópskeho kultúrneho prostredia a z Ruska. Toto nasvedčuje o svojráznej duchovnej syntéze, ktorá bola utváraná v srbskom národe v Uhorsku.

Z Ruska prichádzali učítelia a prinášané boli cirkevné knihy, čo ovplyvňovalo vývoj jazyka a literatúry. Smerom k Rusku sa pohybovali aj srbské sťahovania z banátu a Báčky v 18. storočí. prvý ruský učiteľ medzi Srbmi bol **Maksim Suvorov**, ktorý prišiel v roku 1726 do Sriemskych Karloviec a po ňom prišiel aj ukrajinský učiteľ **Emanuil Kozačinski**, ktorý v roku 1734 režiroval drámu *O tragédii Uroša Pjatago...* Ruská synoda v roku 1724 zaslala do Sriemskych Karloviec 400 vyhotovení šlabikára a 100 vyhotovení gramatiky. Všetko toto malo za následok, že sa po roku 1730 ruskoslovanský jazyk spolu so slavianoserbským a srbským ľudovým jazykom stal jedným z troch srbských spisovných jazykov. Slavianoserbský jazyk vznikol v 18. storočí ako jazyk meštianstva a bol svojrázny jazykovým kompromisom medzi ruskoslovanským a ľudovým jazykom. Nebol len odzrkadlením jazykových kontroverzií v kolektívnom vedomí srbského národa v Uhorsku.

3.10. Kontakty Srbov so strednou Európou a národmi, ktoré v nej žili

Kým sa cirkevná hierarchia snažila zachovať odstup od ideových pohybov, ktoré v 18. storočí ovplyvňovali život v strednej Európe, srbská pospolitosť v Banáte, Báčke a Srieme prijímala výdobytky stredoeurópskeho kulturologického modelu. K tomu dopomohol značný hospodársky vývoj miest, ktorý poskytol začiatkový impulz k vzniku meštianskej vrstvy v celej Habsburskej monarchii, a tak aj na území dnešnej Vojvodiny. Meštiansku vrstvu Srbov utvárali obchodníci a remeselníci a jednotlivci z voľných povolání tzv. *honoratcioriovia* (lekári, profesori, učítelia, advokáti, umelci) a

iní poprední obyvatelia miest, ktorí vykonávali práce významné pre prostredie, v ktorom žili. Byť *mešťanom* znamenalo mať určitý spoločenský status, hodnotovú sústavu a životný štýl. Aj samotný život nanajvýš prekvalifikoval a bohatol, ako aj každodenná komunikácia srbských obchodníkov, remeselníkov, dôstojníkov a šľachty s habsburským štátom a ľuďmi iných náboženstiev a národov, čo spôsobilo europeizáciu srbského mešťanstva vo všetkých sférach života. Zmeny boli viditeľné na každom kroku: v odievaní, výžive, výstavbe domov, hygiene a zdravotníckych návykoch, znalostiach jazyka, komunikácii, školstve, maliarstve, literatúre, spôsobe zábavy a hodnotovej sústave. Každodenný živý jazyk ich najviac odzrkadľoval. Do srbského jazyka vtedy prenikli nemecké slová súvisiace s vojskom (lager, šanac, štab, muštri...), slová súvisiace so spoločenským zriadením (paor, riter, cech, líferant). Najviac boli touto rečou ovplyvnené slová z oblasti hmotnej kultúry (mesing, pleh, štof, mider, štranga, šnala, flaster, fleka, špric, plajvaz, šolja, krompir, farba, vaga, šupa, plac, šuster, šnajder, molovati...)

Z maďarského jazyka do srbského prenikli nasledujúce slová: astal, ašov, birovo, biroš, vašar, gazda, doboš, kecelja, kočijaš, lopov, parlog, prsluk, salaš, soba, fioka, čeze, džak, šargarepa, šator atď.

3.11. Začiatky novej srbskej elity: šľachta

Nositelia civilizačných zmien v srbskej spoločnosti boli srbskí obchodníci, dôstojníci a šľachta. Do 18. storočia Srbi vstúpili ako národ bez šľachty. Počas panovania Márie Terézie (1740-1780) bolo Srbom v Uhorsku pridelených 90 šľachtických titulov. Päťdesiat šľachtických titulov bolo srbským dôstojníkom pridelených 1. marca 1751, keď sa demobilizovali Vojenské hranice. Dvadsať Srbi nadobudli tituly po rakúsko-tureckej vojne v roku 1791. Šľachtické tituly medzi Srbmi najčastejšie získavali dôstojníci, potom cirkevní hodnostári, obchodníci a významní úradníci. Správca škôl v Banáte a reformátor školstva **Teodor Janković-Mirijevski** získal šľachtický titul za svoj príspevok v oblasti vzdelávania. **Malenica** nadobudol šľachtický titul v roku 1773 za svoju prácu v zdravotníctve a **Djuričko** za zničenie zbojníkov v Banáte. **Andrea Andrejević**, správca pošty v Srijemských Karlovcach dostal šľachtický titul v roku 1763 za vývoj poštovej dopravy. Známe srbské rodiny, akými boli: **Čarnojevićovci**, **Raškovićovci**, **Tekelijovci**, **Jakšićovci**, **Atančkovićovci**, **Bibićovci**, **Julincovci**, **Vujićovci**, **Isakovićovci**, ako aj šľachtické rodiny arumunského a arménskeho pôvodu sa po nadobudnutí šľachtického titulu prispôbili duchu, zvykom, mentalite a hodnotám stavu, ku ktorému patrili.

3.12. Srbské mešťanstvo a gramotnosť (viac variantov srbského jazyka)

Nositeľom celkového hospodárskeho, kultúrneho a spoločenského života srbského národa v južnom Uhorsku bolo srbské mešťanstvo. Srbskí obchodníci boli najaktívnejšia časť srbskej pospolitosti. Boli umiestnení na obchodnej ceste medzi Balkánom a strednou Európou a sprostredkúvali v obchodoch medzi Panóniou a prímorskými mestami. Pokrok srbského mešťanstva bol evidentný v 18. storočí. Historické zdroje hovoria, že vo Futogu v roku 1702 Srbi žili v zemľankách. V Srijemských Karlovcach žili v roku 1703 v biednych kolibách vedľa Dunaja. Historické

zdroje z roku 1732 hovoria, že v sriemskych usadlostiach Kraljevci, Šatrinici a Stejanovci boli kostoly umiestnené pod zemou. V druhej polovici 18. storočia bol v Kraljevcoch vybudovaný veľký barokový kostol. Srbská meštianska vrstva žila v bohatých a dobre vybavených domoch (dom **Sabovcov** v Sriemskych Karlovciach, dom rodiny **Karamatovej** v Zemune). Koncom 18. storočia sa srbská meštianska vrstva zabávala európskym spôsobom, ovládala jazyky, zasielala svoje deti do škôl v strednej Európe, čítala knihy, mala svojich maliarov, spisovateľov, advokátov, lekárov (prví školení lekári Srbi boli **Petar Miloradović** z Nového Sadu a **Jovan Živković** zo Sriemskej Kamenice).

3.13 Utvorenie Vojenskej hranice

Utvorenie Vojenskej hranice bolo dlhotrvajúci a postupný historický proces. Trval bezmála 80 rokov. Prebiehal v 18. storočí. Po Karloveckom mieri v roku 1703 založené boli nasledujúce vojenské hranice: Podunajská, Posávská, Potiská a Pomorišská. Podunajská vojenská hranica zahrnovala územia na sriemskom a báčskom brehu Dunaja. Bola aj časťou slavónsko-sriemskej hranice so sídlom v Osijeku. Potiská vojenská hranica mala svoje stredisko v Segedíne a Pomorišská v Arade. Vojenské sídla v Sombore a Subotici pozostávali hlavne z južnoslovanských katolíkov a pravoslávnych príslušníkov a do Vojenskej hranice boli zaradené z dôvodu ochrany proti silným zbojníkom.

V období rokov 1745 až 1750 bola vymedzená hranica na území Vojenskej hranice a Sriemskej župy. Šajkašský prápor v Báčke bol založený v roku 1763 medzi Dunajom a Tisou. Štábovým mestom bol Titel a ešte 13 osídlení. Ilírsky pohraničný pluk v Banáte bol založený v roku 1764 a v nasledujúcom roku Nemecký pohraničný pluk. Valašský prápor bol založený v roku 1769 a v roku 1774 sa spojil s Ilírskym práporom a vznikol tak Valašsko-ilírsky pluk. V období rokov 1770 až 1773 vymedzované bolo územie Vojenskej hranice od územia Dvornej komory v Banáte. Veľká časť južného a ústredného Banátu sa dostala do rámcov Vojenskej hranice.

Obyvateľstvo nasťahované na Vojenskej hranici malo bezprostredné styky s vojenskými vrchnosťami, ktoré mali styky s inštitúciou Dvornej vojnovéj rady vo Viedni. Priami vykonávatelia militaristického ducha, ktorý vládol na Vojenskej hranici boli dôstojníci. Aby toto územie zveľadili, vojenské vrchnosti podnikali významné kroky zamerané na pokrok obyvateľstva, takže sa europeizácia a modernizácia územia Vojenskej hranice konala z nariadenia vojenských vrchností.

3.14 Život na Vojenskej hranici

Život na Vojenskej hranici a časté vojny v 18. storočí, zvädzané Rakúskom, prispeli k utvoreniu militaristického stavu medzi Srbmi v Uhorsku. Podieľali sa na tom aj srbské dôstojnícke rodiny s viacerými generáciami dôstojníkov, ktoré boli nositeľkami militaristického ducha medzi Srbmi. Sem patrili: **Raškovičovci**, **Isakovičovci**, **Milutinovičovci**, **Stanisavljevičovci**, **Zakovci**, **Monasterlijovci** atď. Najvyššiu hodnosť z nich dosiahol poľný maršal **Petar Duka**. V prvej polovici 18. storočia boli srbskí dôstojníci ľudoví a neprispôbení svojmu stavu. V druhej polovici

storočia ich však už ovplyvnili všetky civilizačné zmeny, cez ktoré prechádzala srbská pospolitosť v Uhorsku. Boli to dôstojníci dodržiavajúci ducha a normy svojho stavu, ovládali etiketu, jazyky, zvlášť nemecký a mentalitou sa vyrovnali svojim stavovským kolegom. Niektorí boli vyznamenaní Rytierskym krížom, najvyššími rakúskym vyznamenaním, ktoré uviedla cisárovná Mária Terézia v roku 1757 (**Duka Papila, Sečujac, Sokolović, Davidović, Vukosavić**).

Jestvovanie Vojenskej hranice na území Banátu, Srijemu a Báčky v 18. storočí značne vplyvalo na mentalitu tejto oblasti. Po ukončení Veľkej viedenskej vojny začala Habsburská monarchia budovať inštitúciu Vojenskej hranice na obvode cisárstva hraničiacom s Osmanskou ríšou. Táto inštitúcia, utváraná hlavne v 18. storočí, zahrnovala oblasti od Liky po Sedmohradsko a bola zdrojom početného a lacného vojska (zo 400 000 vojakov Habsburskej monarchie v 18. storočí bolo 120 000 vojakov pôvodom z Vojenskej hranice), ktoré sa mohlo použiť na všetkých bojiskách v Európe, ale aj v zrážkach v rámci monarchie. Vojenská hranica bola militaristická inštitúcia s úplne militarizovaným životom a militarizovaným kolektívnym vedomím obyvateľstva. V etnickom zmysle ju utvárali Srbi, Chorváti, Nemci, Rumuni, Maďari, ktorých spájala spoločná idea vernosti voči monarchii a cisárovi.

3.15. Vojny zvädzané za pohraničnickej účasti

Pohraničníci z Vojenskej hranice bojovali v 18. storočí proti Turecku vo troch vojnách: Varadínskej (1716-1718), ukončenej Požarevackým mierom, vo vojne v období rokov 1737 až 1739, ukončenej Belehradským mierom a vo vojne v období rokov 1788 až 1791, ukončenej mierom v Svištove. Varadínskou vojnou boli spod tureckej nadvlády vymanené Banát a časť Srijemu, ktoré dovtedy boli v medziach Tureckej ríše na podklade Karloveckého mieru z roku 1699. Pre tieto vojny sú príznačné obrovské obete z radov pohraničníkov a presuny obyvateľstva zo Srbska, predovšetkým do Srijemu a Banátu.

V 18. storočí pohraničníci bojovali aj na iných bojiskách: v Bavorsku, Česku, Sliezske, Lombardsku na Rýne. Osobitne významné vojny, v ktorých sa zúčastnili pohraničníci boli Vojna o rakúske dedičstvo (1740 – 1748), Sedemročná vojna (1756-1763) a vojna proti Francúzskej revolúcii po roku 1792.

Pohraničníci sa zúčastnili aj vo vnútorných zrážkach v Habsburskej monarchii. Bojovali počas povstania Františka Rákociho v období rokov 1703 až 1711 na strane videnského dvora a ústredných vrchností a proti Rákociho *kurucom*. Srbskí pohraničníci zo Semlaku a pohraničnický veliteľ zo Senty **Obrad Ialić** boli na strane Rákociho povstalcov.

3.16. Rákociho povstanie

Rákociho povstanie bolo jedným z najväčších bojov o oslobodenie maďarského národa. Jeho heslo *Cum Deo pro patria et libertate* (s Bohom za vlasť a slobodu) bolo veľmi pokrokové, ale aj v duchu maďarskej tradície. V povstaní sa najviac zúčastnilo obyvateľstvo, ktoré sa nedokázalo vynásť v nových pomeroch, keď nebolo viac stáleho zvädzania vojen a obrany od Osmanov. Zároveň bolo aj reakciou na ťahy Habsburgovcov, ktorí sa snažili čo najviac zefektívniť svoje

impérium (Srbi zo začiatku neboli proti racionalizácii Vojenskej hranice, ale neskôr boli).

Povstanie sa konalo v období rokov 1702 až 1711. V prvej fáze prišlo k bojom medzi Srbmi a Maďarmi. Srbi boli oddaní cisárovi, proti ktorému sa vzbúril **Rákoci**. Treba povedať, že **Rákociho** povstanie nebolo len povstaním Maďarov, lebo sa v ňom zúčastnili aj Rusíni, ktorých vtedy pomenovali *Rákociho národom*. Podporovali ho aj Srbi zo Sedmohradska (oddelení od svojich krajanov v geografickom zmysle; vtedy ich delil Banát, ktorý patril do zloženia Osmanskej ríše).

Rákociho povstanie malo pre jeho vodcu neúspešný koniec. Z dôvodu zachovania svojich záujmov šľachta sa priklonila k Habsburgovcom a ľud, ktorý utvárali niekdajšie posádky v malých opevneniach v celom Uhorsku musel navždy zmeniť svoj život.

3.17. Vojny v 18. storočí, Varadínska vojna

Varadínska vojna (1716-1718) potvrdila vojenskú zručnosť pohraničníkov. Rakúske vojsko pozostávajúce z Nemcov, Maďarov, Chrovátov a Srbov, vedené rakúskym vojvodcom Eugenom Savojským, porazilo v roku 1716 Turkov v bitke pri Petrovaradine a v budúcom roku oslobodilo Banát a severné Srbsko. Banátsku milíciu po Požarevackom mieri založil prvý administrátor pre Banát **Claudius Floribundus Mercy** a zahrnovala Temešvárske, Čakovské, Medešské a Mutnické oberkapitánstvo.

3.18. Vojny v 18. storočí, Vojna o rakúske dedičstvo

Cisár **Karol VI.** nemal mužského potomka a preto vynaložil všemožné úsilie o to, aby dedičstvo trónu zabezpečil pre svoju najstaršiu dcéru.

Schválením *Pragmatickej sankcie* (1713) bol zabezpečený právny podklad pre dedičstvo trónu podľa ženskej pokrvnej línie. **Mária Terézia** sa tak stala nástupkyňou trónu a jej otec sa postaral o to, aby sa táto skutočnosť prijala vo všetkých častiach impéria. Uhorské stavy ju prijali v roku 1723, ale susedné krajiny ju neprijali. Pragmatickú sankciu popreli pruský kráľ **Friedrich II.** a bavorské knieža **Karl Albert**. Toto spôsobilo Vojnu o rakúske dedičstvo (1740-1748). Pripojili sa im Francúzsko, Španielsko a Benátky. Maďarské štátne stavy boli od roku 1741 na strane **Márie Terézie** a poskytovali jej rozhodujúcu podporu.

Vojna sa ukončila Aachenským mierom v roku 1748. **Mária Terézia** neskôr zvädzala Sedemročnú vojnu (1756-1763) s Pruskom.

Vojna o rakúske dedičstvo podstatne ovplyvnila osud Vojenskej hranice. V predchádzajúcej rakúsko-tureckej vojne, skončenej v roku 1739 Belehradským mierom, Rakúsko utratilo Srbsko, ale pritom stabilizovalo svoje hranice s Tureckom na Sáve a Dunaji. Potiská a Pomorišská vojenská hranica sa ocitli ďaleko od tureckej hranice a preto sa v roku 1741 Uhorský snem v Požune svojím 18. článkom dožadoval ich zrušenia.

V období rokov 1743 až 1745 demobilizované boli vodné priekopy (šanac) v Segedine, Subotici, Sombore a Brestovci. Demobilizovaná bola aj Podunajská

vojenská hranica a nová Podunajská hranica bola utvorená v období rokov 1745 až 1750 na ťahu Zemun-Petrovaradin.

3.19. Rakúsko-turecké vojny a pokojnejší priebeh dejín na týchto územiach

Rakúsko-turecké vojny (1737-1739, 1787-1791) mali za následok ďalší prísun obyvateľov Srbska v južnom Uhorsku, hlavne v Srieme a Banáte. V období vojny v rokoch 1737 až 1739 patriarcha **Arsenije IV. Jovanović Šakabenta** priviedol nové vlny presídlencov z Tureckej ríše do Habsburskej monarchie. Na územie sriemskeho Posávsa plukovníci **Atanasije Rašković** a **Vuk Isaković** priviedli obyvateľstvo zo Srbska. So starovalášskym vodcom **Atanasijom Raškovićom** prišli katolícki Albánci z klanu Klimentov, vedení svojimi vojvodcami **Dedom** a **Vatom**. Klimenti boli po presídlení rozvrhnutí do piatich sriemskych sídel a od roku 1755 sa natrvalo usadili v sriemskych dedinách Hrtkovci a Nikinci. Po belehradskom mieri v roku 1739 boli stále presuny obyvateľstva zo Srbska do Banátu a Sriemu, ale historicky nebadateľné. Nová rakúsko-turecká vojna (1787-1791) spôsobila novú presídľovaciu vlnu. Len do Banátskej vojenskej hranice sa vtedy zo Srbska presunulo 2000 rodín, ktoré tu väčšinou aj zostali.

3.20. Mestá na území Vojenskej hranice

Na Vojenskej hranici si obyvatelia živobytie zabezpečovali roľníctvom, ktoré usporiadali tak, že sa v prípade potreby veľmi rýchlo menili v organizovanú vojenskú silu. Z dôvodu zásobovania boli vojsku potrební rôzni remeselníci. Preto Habsburgovci podporovali a pomáhali rozvoj miest. Mestá na území Vojenskej hranice boli úplne kontrolované vojenskými vrchnosťami. Boli však aj strediskami obchodu, remeselníctva a dejiskom multietnických stykov. Mali status slobodných pohraničnických komunít pod najvyšším dozorom Dvornej vojnovnej rady. Status slobodných pohraničnických komunít nadobudli Zemun (1749), Karlovci a Bukovac (1753), Mitrovica (1763), Bela Crkva (1777) a Pančevo (1794).

3.21 Civilné, župné vrchnosti na území budúcej Vojvodiny

Báčka

Najväčšia časť Báčky bola v 18. storočí zahrnutá župnou mocou a rozdelená na veľké feudálne léna. Po oslobodení Báčky spod tureckej nadmoci jej najväčšia časť pripadla pod zvrchovanosť viedenskej dvornej komory. Takých majetkov bolo 56. Sedliaci na nich boli nazývaní *kamaralisti*. Doklady o držbe majetkov na území Báčky pred tureckými ťaženiami vlastnilo len Kaločské nadbiskupstvo (Báč) a rodina **Coborovcov** (Baja). Počas 18. storočia bolo na území Báčky založených viac feudálnych panstiev. Bolo to panstvo futocké (**Čarnojevičovci** v roku 1744), kulpínske (**Stratimirovičovci**), plavnianske (**Gražalkovičovci** 1755) a temerinské

(**Szécheny** v roku 1796). V Báčskom urbári z roku 1762 sa upravili dávky sedliakov na báčskych feudoch.

Sriem

Na území Sriemu sa často menili vlastnícke vzťahy v 18. storočí. Šíd, Čerevič a Berkasovo boli ako komorné majetky (1745-1777) pridelené gréckokatolíckej (uniatickej) diecéze v Križevciach. Spôsobilo to presídlenie obyvateľstva na Vojenskú hranicu (Slankamen, Krčedin). Najväčšie veľkostatky v Srieme boli ilocký, zemunský, mitrovický a batajnický. Vlastníkom najväčšieho ilockého veľkostatku bola od roku 1697 rímska veľmožovská rodina **Odeskalkiovcov**. Ilocký veľkostatok mal dve sídla, Ilok a Irig. Spravovali ho talianski a nemeckí úradníci. Zemunský veľkostatok bol vo vlastníctve grófa **Schönbronna**, mal 22 sídel a v 18. storočí bol zaradený do Vojenskej hranice. Mitrovický veľkostatok zahrnoval 15 sídel, ktorých majiteľom bol gróf **Kolerado**. Tento veľkostatok bol v roku 1745 odkúpený pre potreby Vojenskej hranice. Karlovecký veľkostatok v roku 1728 odkúpil **Leopold Ifeli**. Mal deväť sídel a v roku 1747 bol odkúpený pre potreby Vojenskej hranice. Veľkostatok Vojka, pozostávajúci z 10 sídel, vlastníctvo baróna **Bernata**, tiež bol odkúpený pre potreby Vojenskej hranice. Od roku 1720 vlastníkom Batajnického veľkostatku bol gróf **Odvajer**. Dávky a povinnosti sedliakov na veľkostatkoch boli v 18. storočí upravené nasledujúcimi urbármi (zbierkami predpisov): **Urbár Karla VI pre Sriem a Slavóniu** z roku 1737, **Keglevičov-Serboloniho urbár** z roku 1755 a **Urbár pre Sriem a Slavónsko** z roku 1756.

Banát

Územie Banátu sa do Habsburskej monarchie dostalo len po Požarevackom mieri v roku 1718. Do roku 1779 bolo pod priamou zvrchovanosťou viedenskej dvornej komory. V Banáte bezprostrednú moc vykonávala Banátska krajinská administratíva so sídlom v Temešvári. Jej prvým a najznámejším administrátorom bol gróf **Klaudius Floribund Mersi** (1718-1733), ktorý začal vysúšať močiare, upravovať banátske rieky, stavať cesty, uvádzať nové rastlinné kultúry a vykonával aj kolonizácie obyvateľstva. V roku 1728 sa začalo s úpravou Begeja, v roku 1745 sa vysušili močiare okolo Vršca a v šesťdesiatych rokoch 18. storočia Holanďan **Max Fremant** vykonal úpravy rieky Tamiš.

Rakúska kráľovná **Mária Terézia** vyniesla v roku 1778 uznesenie, že sa časť Banátu nezahrnutá Vojenskou hranicou a Veľkokikinským dištriktom pripojí k uhorským župám. Následkom tohto rozhodnutia bol Banát v období rokov 1781/82 pod kontrolou kráľovského poverenca **Kristófa Niczkého** predaný na štyroch veľkých licitáciách vo Viedni a Temešvári. Kupujúci banátskych statkov boli veľkí nájomcovia banátskych púst a obchodníci s dobytkom arménskeho a arumunského pôvodu. Títo kúpou veľkostatku nadobúdali šľachtické tituly a zaradovali sa medzi uhorskú šľachtu. V tom čase **Nakovci** kúpili statok Nakovo a Sent Mikluš ako najväčší v Banáte, **Kaszoniovci** kúpili statok Sečanj, **Serviskovci** Novu Kanjižu, **Damaskinovci** Hajdušicu, Kiš Itebej, Begejski Sveti Djuradj, Elemir a Aradáč, **Lazarovci** Ečku, Klek a jankov Most, **Sisanjiovci** Vranjevo, **Karácsonyiovci** Bedoru a Topolu, **Nikoličovci** Rudnu. Postavenie sedliakov a ich vzťahy s feudalistami v roku 1780 upravoval banátsky urbár priaznivejší ako Báčsky.

3.22 Otázka dedinského obyvateľstva

Medzi sedliakmi a vlastníkmi feudu často v 18. storočí dochádzalo k zrážkam. Majitelia veľkostatkov a ich úradníci vykorisťovali sedliakov, ktorí reagovali sťažnosťami, zbojníctvom, vzburami alebo presídlením na Vojenskú hranicu.

Sedliaci v Báčke sa sťažovali na vykorisťovanie komorných úradníkov a preto v roku 1735 odmietli splatiť poplatky. Pre boj proti vykorisťovaniu komorných úradníkov bol **Mirko Vujić** z Petrovaradinského Šanca uväznený až štyri roky. Sedliaci z Báčky sa sťažovali na vykorisťovanie komorných úradníkov **Čupora**, **Gomboša** a **Bilarda**. V roku 1744 sa sťažovali na zlé zaobchádzanie úradníka **Redla**. Kulské knieža **Nedeljko Barjaktarević** podporil v roku 1756 odpor sedliakov, čo podnietilo **Kotmanovu komisiu** preskúmať stav v Báčke. Následne sa aj sedliaci v Báči, na statku Kaločského arcibiskupa, sťažovali na násilensťvá. Futožský feudál **Čarnojević** zbil na dereši vo svojom dvore v roku 1765 15 sedliakov z Hložian.

V Srijeme tiež boli sedliacke nepokoje. V období rokov 1726 až 1733 sa sedliaci sťažovali na **Augustina Kolhunta**, úradníka na zemunskom feude. Zlé zaobchádzanie drábov na ilockom veľkostatku bolo zaznamenané v roku 1732. K veľkej vzburе sedliakov na ilockom, zemunskom a šidskom veľkostatku prišlo v roku 1736. Najznámejšou z týchto sedliackych nepokojov bola **Vzbura Peru Segedinca** v Pomariši v roku 1735. Opísal ju Laza Kostić vo svojom diele *Pera Segedinac*. **Pera Segedinac**, pohraničnický kapitán z Pečky, viedol vzburu maďarských nevoľníkov, v dôsledku čoho bol odsúdený na smrť a popravený. Na veľkostatkárske vykorisťovania v osemdesiatych rokoch 18. storočia v Banáte sedliaci najčastejšie odpovedali presídlením na Banátsku vojenskú hranicu.

3.23. Zbojníctvo

Zbojníci alebo hajdúsi boli súčasťou tureckého dedičstva. Vznikli ako odvetá na nedoriešené sociálne otázky v 18. storočí v Banáte a Srijeme. V Banáte v roku 1727 každý z dvanástich dištriktov povinne držal husársku čatu, ktorá prenasledovala hajdúchov. Známi hajdúski vodcovia v prvej polovici 18. storočia v Banáte boli: **Jovan Dejak**, **Živan Vrgović**, **Petar Marković**, vodca **Rista**, ktorý sa ukrýval v neschodných banátskych močiaroch.

Zbojníctvo bolo stále prítomné v Srijeme v 18. storočí, najmä v sriemskom Podunajsku, na ťahu Petrovaradin-Zemun. Zbojníci v roku 1729 utýrali majiteľa Surduku **Mihajla Jakšića** a v roku 1732 aj za bieleho dňa vylúpili dediny Bukovac a Banovce. Zbojnícke družiny ohrozovali aj Zemun. Veľké stíhanie zbojníkov sa podniklo v Srijeme v roku 1732. V roku 1734 bol vynesенý *Patent proti prechovávačom hajdúchov*, aby sa zbojníctvo znemožnilo. Koncom 18. storočia v Srijeme vyčíňal vodca hajdúchov **Lazar Dobrić**, ktorý prechádzal aj do oblastí Belehradského pašalíka, ktorý sa nachádzal v rámci Tureckej ríše. V jeho čate bol aj známy šumadijský hajdúch **Stanoje Glavaš**, ktorý vynikol ako vojvodca v Prvom srbskom povstaní.

3.24. Slobodné kráľovské mestá

Slobodné kráľovské mestá boli spoločenstvami občanov s vysokým stupňom samosprávy, ktorú poskytol panovník. Na území Báčky a Banátu bolo v 18. storočí

niekoľko slobodných kráľovských miest. Vznikli v dôsledku rozmachu obchodu, modernizácie, kolonizácie a zvýšenia počtu obyvateľov v južnom Uhorsku.

Nový Sad pod názvom Petrovaradinski Šanac od roku 1703 patril pod zvrchovanosť Podunajskej vojenskej hranice. Jeho vývoj sa začal po príchode belehradských obchodníkov a remeselníkov po Belehradskom mieri v roku 1739. Na získanie statusu slobodného kráľovského mesta obyvateľa Petrovaradinského Šanca v roku 1748 zaplatili 95 000 forínt. Mesto vtedy bolo premenované na Neoplantu a srbskými obyvateľmi na Nový Sad. V čele prvého mestského magistrátu (správy) stál Nemeц **Ignac Heil**. Nový Sad v druhej polovici 18. storočia zažil prudký rozmach a stal sa strediskom obchodov s dobytkom a obilninami.

Sombor sa vyvíjal ako stredisko Báčsko-bodrožskej župy. Od roku 1749 bol slobodným kráľovským mestom. Subotica tento status nadobudla v roku 1779. Zreňanin, vtedy nazývaný Veľký Bečkerek, nasledoval vývoj Banátu po oslobodení spod Turkov. Právo na usporadúvanie jarmokov nadobudol v roku 1718. V roku 1796 sa stal obchodným strediskom a v roku 1778 slobodným mestom. O rok neskôr sa stal strediskom Torontálskej župy.

Od slobodných kráľovských miest nižší rang alebo postavenie mali menšie mestá (obchodné strediská), ktoré od dvornej komory alebo veľkostatkárov zmluvne nadobudli určité výhody v platení dávok a odvodov, ako aj mestské správy a súdne orgány. Umožnil sa tak úspešnejší vývoj remesiel, obchodov a iných neroľníckych činností. Na Vojenskej hranici podobné postavenie mali slobodné pohraničnické obce – komunity a štábne mestá.

V 18. storočí sa začalo sústreďovať obyvateľstvo v Banáte, Báčke a Srieme. Presúvali ho sem rakúske vrchnosti, veľkostatkári, vojny, obchodné cesty. Krajom spustošeným tureckou nadvládou boli potrební ľudia. Podľa niektorých odhadov Banát mal v roku 1718 len 50 000 obyvateľov, čiže do dvoch až troch obyvateľov na kilometri štvorcovom. Podobne bolo aj v Báčke a Srieme. Presídlení prichádzali z Balkánu, Podunajska, ale aj zo západnej a južnej Európy. Všetci tu narazili na nepohostinný kraj, močiare a choroby, nové začiatky, drámu kolonizácie. Učili sa spolunažívať a dodržiavať odlišnosti a harmóniu. Rakúsky štát, ktorý už nadobudol svoje črty v 18. storočí sa snažil urobiť túto harmóniu rozpoznateľnou a ľudí na juhu monarchie premeniť na užitočných a poslušných poddaných sedľakov a vojakov.

3.25 Reorganizácia Vojenskej hranice a jej následky

Od začiatku vzniku vojenských hraníc sa stav v teréne neustále menil. Hranice dvoch impérií sa stali odlišné. Vo Viedni sa rozhodli reorganizovať Vojenskú hranicu z dôvodu jej lepšej funkcie. Uznesenia o reorganizácii zmenili postavenie Srbov a spôsobili problémy. Uznesenie o úplnej demobilizácii Potiskej a Pomorišskej vojenskej hranice bolo schválené v roku 1750. Pohraničníkom bola prenechaná možnosť zostať vo svojich dedinách a prijať provinčný status alebo sa presunúť do iného miesta. Toto uznesenie malo za následok protesty v jeseni a zime na rozhraní rokov 1750 až 1751 v Bečeji, Čurugu, Nadlaku atď. a presuny do Ruska v období rokov 1751 až 1752. Skutočnosť, že sa Postiská a Pomorišská vojenská hranica premenia na feudálne statky a pohraničníci na sedľakov pozbavených práv spôsobila sťahovanie 22 000 rodín v období rokov 1751 až 1752 do Banátu, ktorý bol pod priamou zvrchovanosťou Dvornej komory Viedne. Púťavosť Vojenskej hranice, na ktorej sa nadobúdala ilúzia slobody spôsobila v 18. storočí časté presuny

obyvateľstva do provinčných častí Banátu, Sriemu a Báčky a na Vojenskú hranicu. Tak sa v roku 1773 460 rodín presunulo z Veľkokikindského dištriktu na Banátsku vojenskú hranicu. Po predaji Banátu v období rokov 1781 až 1782 a jeho rozkúskovaní na feudy sa viac rodín z Ečky, Aradáča, Elemiru, Itebeja, Begejského Svätého Djurdja presunulo na Banátsku vojenskú hranicu. Na Podunajskú vojenskú hranicu sa po roku 1750 presunulo obyvateľstvo z Báčskeho Potiska a po roku 1777 aj z feudálneho statku v Šíde a Berkasove. Sídla Potiského dištriktu Čurug, Gospodjinci, Kovilj, Feldvarac sa dožadovali ich zaradenia do Vojenskej hranice. Následne boli v roku 1769 zaradené do zloženia Šajkašského prápora. Keď feudalista **Szécheny** v roku 1796 kúpil statok Temerin, temerinskí Srbi sa presunuli do Šajkašky a Djurdjeva.

Demobilizácia Potiskej a Pomorišskej vojenskej hranice podnietila aj presuny pohraničníkov do Ruska. Na rozhraní rokov 1751/1752 až 2000 osôb z Banátu a Báčky, vedených plukovníkmi **Jovanom Horvatom, Jovanom Ševićom, Rajkom Preradovićom**, sa presunulo na juh Ukrajiny, kde zriadili oblasti pomenované *Nova Serbija* a *Slavjanoserbija*. Nové sídla pomenovali podľa miest, z ktorých boli pôvodom. Tak tam vznikla Subotica, Kanjiža, Petrovo selo, Mošorin, Slankamen, Bečej, Pančevo, Pavliš, Vršac. V Rusku sa títo presídlenci dostali do zloženia ruskej militaristickej vrstvy a uviedli v ruskom vojsku model ľahkej jazky (husárske pluky).

3.26 Odpor pohraničníkov voči opätovnému pripojeniu k Uhorsku

Hoci život na Vojenskej hranici obsahoval mnohé riziká, predsa len umožňoval kariéru alebo dôstojný život. Na územiach civilných vrchností nevoľnícky život neumožňoval prosperitu a práca a poplatky znemožňovali akúkoľvek dôstojnosť. Maďari a Chorváti sa tiež chceli pripojiť k Vojenskej hranici. Feudalisti im to znemožňovali, dokonca sa zasadzovali za jej zrušenie. Časť feudalistov sa snažila o vrátenie svojich veľkostatkov a o premenu obyvateľstva hranice na nevoľníkov, ktorí pre nich pracujú. Prekážalo im, že hranica funguje úplne iným spôsobom. Oboznámení s týmito dôvodmi Srbi boli za zachovanie hraníc.

Aby sa znemožnilo uvedenie feudálnych veľkostatkov a župnej moci, zriadené boli dve privilegované oblasti vyňaté spod veľkostatkárskej a župnej moci a potvrdené vo Viedni (1751-1872). Na začiatku zahrnovali 14 a od roku 1769 desať sídel bývalej Potiskej vojenskej hranice. Druhá privilegovaná oblasť bol Veľkokikindský dištrikt (1774-1876) v Banáte. Jeho stredisko bola Velika Kikinda a zahrnoval desať okolitých sídel.

Mimo územia Vojenskej hranice a privilegovaných dištriktov jestvovali župy ako územné administratívne uhorské jednotky, veľkostatkárske léna a slobodné kráľovské mestá. Ich obyvatelia mali osobitné postavenie. Na území Sriemu jestvovala Sriemska župa so sídlom vo Vukovári, na území Báčky Báčsko-Borgošská so sídlom v Sombore a na území Banátu po roku 1779 a jeho pripojení k Uhorsku Tamišská, Krašovanská a Torontálska župa so sídlom vo Velikom Bečkereku.

4. MIGRÁCIE

Po vojnových pustošeniach zostali oblasti, cez ktoré prechádzali vojská pusté. Najviac zničené boli nížiny. Veľká časť niekdajšieho Uhorska, najmä centrálné nížinné oblasti, boli v demografickom zmysle mŕtve. Bolo ich treba postupne osídliť, na čom Habsburgovci mali aj hospodársky záujem. Presuny obyvateľstva preto nielenže podporovali, ale sa na nich aj aktívne podieľali. Aj v záujme majiteľov novozaložených žúp bolo nasťahovanie nových obyvateľov.

4.1 Kolonizácia Nemcov

Rakúska štátna politika počas 18. storočia na novooslobodených územiach začala s kolonizáciou Nemcov v Báčke, Srijeme a Banáte. Viedenský dvor ich na juh monarchie osídľoval ako poddaných pracovitých, oddaných kráľovstvu a štátnym záujmom. Nemeckí prisídlenci boli pôvodom prevažne zo Švábska, Porýnia, Franska a Falcka.

Do Báčky boli Nemci kolonizovaní po Požarevackom mieri v roku 1718. Do Petrovaradinského šanca (Nového Sadu) sa začali presídľovať po roku 1739 a do Odžakov, Kolutu, Prigrevice, Báčskej Palanky a Gajdobry po roku 1748.

Do Apatina a Bukina sa presídlili v roku 1750. V roku 1759 bol zaznamenaný ich presun do Odžakov, kde onedlho vystavali svoj kostol. V období rokov 1763 až 1768 boli presídlení do Gajdobry, Gakova a Karavukova. V období rokov 1784 až 1786 sa prisídlenci Nemci usadili v Crvenke, Vrbasi, Sekiči, Buljkese, Sivci, Kule, Parabući, Stanišiči, Čonoplji. Temerinský feudalista **Árpád Szécsenyi** presídlil Nemcov do Jarku.

Prvá veľká kolonizácia Nemcov sa v Banáte konala počas varadinskej vojny a po nej (1716-1718). Do Banátu sa vtedy presunulo obyvateľstvo z Falcka a Franska. Nemci v roku 1717 prišli do Temešváru a Belej Crkvy a v roku 1723 do Pančeva. Vojna v období rokov 1737 až 1739, zbojníci a zvlášť veľká epidémia moru nemecké obyvateľstvo v Banáte však vyhubili.

Druhá veľká kolonizácia Nemcov v Banáte (*Tereziánska kolonizácia*) sa konala v období rokov 1762 až 1772. Vtedy bolo presídlených 11 000 rodín. Mária Terézia v roku 1763 vydala *Patent o kolonizácii*, ktorým upravila práva a povinnosti prisídlencov. Aj po tomto období pokračovala intenzívna kolonizácia Nemcov v Banáte. V roku 1770 sa nemeckí prisídlenci usadili v Kovine, v roku 1774 v Glogonji, v roku 1776 v Omoljici a Jabuke, v roku 1776 v Mariolane, v roku 1784 v Modoši a v roku 1790 v Crnji a Nakove. Nemecké obyvateľstvo prichádzalo hlavne na územie Vojenskej hranice, kde od roku 1765 jestvoval Nemecko-banátsky pluk, ale aj na majetky veľkostatkárov. Tak rodina **Nakovcov** nasťahovala na svojom veľkostatku Nemcov v Nakove, Hajsfelde a Mastorte. V roku 1781 Srbi z Martinice presunuli na Vojenskú hranicu do Čenty. Asi v roku 1800 na majetok **Lazarovcov** do Martinice a novozaloženého sídla Lazarfeld prišli Nemci z okolia Velikej Kikindy (Soltur, Sveti Hubert, Šarlevi). Nemci z Badenskej oblasti sa sťahovali v roku 1802. Svojmu novému osídleniu dali pomenovanie podľa ministra vojny Karla Karlsdorf.

4.2 Kolonizácia Srbov

Kolonizácia srbského obyvateľstva z Liky, Dalmácie, Banije a Kordunu do Sriemu, Báčky a Banátu bola v 18. storočí stálym javom. *Hladné roky* v rodisku a lepšie podmienky pre život v južnom Uhorsku ovplyvnili stály prísun kolonistov. Vojenská hranica bola oblasťou ich kolonizácie, lebo aj v starom kraji boli v rámci vojenskej hranice. Najintenzívnejšia kolonizácia tohto obyvateľstva bola zaznamenaná v Srieme, kde každá dedina dostala svoju *rvatsku* alebo *šijackú* ulicu alebo kraj (presídlencov z týchto krajov nazývali *Šijaci*). Šajkašský prápor bol územím kolonizácie pre presídlencov zo západných krajov do Báčky. *Šijakov* v Gospodjincech a Čurugu spomínajú v rokoch 1770 a 1786. Až do roku 1848 mnohí *Šijaci* z Mošorinu a Vilova sa stretávali na chotárnych medziach. Táto vlna presídlencov sa čiastočne dostala až po Banátsku vojenskú hranicu (Kovin, Omoljica majú svoj *rvatski kraj*).

4.3. Kolonizácia Chorvátov

Kolonizácia Chorvátov v Báčke, Srieme a Banáte bola odlišná príčinami, pôvodom obyvateľstva a štruktúrou presídlencov. Autochtónni chorvátski sriemski obyvatelia počas tureckých útokov opustili Srieem. Vtedy srbská väčšina v Srieme asimilovala katolíkov v niektorých sriemskych sídlach (Velika Remeta, Mandjelos, Voganj, Dobrinici, Golubinci). Počas 18. storočia sa Chorváti nasťahovali v sriemskych sídlach, kde žili aj v minulosti. Vtedy prišlo k veľkému presunu šokackého obyvateľstva z Bosny. Preto v západných častiach Srieemu prevahu získalo ikavské nárečie. Chorvátske obyvateľstvo asimilovalo presídlených Nemcov a katolíckych Klimentov v Nikincech a Hrtkovciach.

Južnoslovanské katolícke obyvateľstvo, pôvodom z Bosny a Dalmácie, bolo do Báčky kolonizované v rozdielnych obdobiach. Po roku 1622 sa skupiny bunjevských obyvateľov presunuli do krajov okolo Subotice a Somboru. Druhá skupina bunjevských obyvateľov sa presunula v roku 1687 pod vedením kapitána **Jura Vidakovića** a **Duju Markovića**. V období veľkej viedenskej vojny (1683-1699) a po podpísaní mieru v Karlovci vlna obyvateľstva šokackého pôvodu z Bosny sa presunula do ôsmich sídel na ťahu Báč-Santovo.

Už v 18. a na začiatku 19. storočia sa Chorváti osídľovali aj v Banáte. prvá vlna presídlencov boli Šokci ikavského nárečia, ktorí sa usadili na Vojenskej hranici v Perleze, Starčeve, Omoljici a Opove. Druhú vlnu presídlencov organizovali príslušníci kajkavskej šľachty. Arondáciou pozemkov pre potreby Karloveckej generality (1784-1788) Záhrebské arcibiskupstvo utratilo pozemky vedľa rieky Kupy. Dvorná rada vtedy ponúkla arcibiskupstvu v Banáte pôdu, čo aj uzáknonili v roku 1801, keď sa začalo s osídľovaním kajkavskej šľachty, arcibiskupských vazalov, v Boke, Neuzine, Jarkovci, Botoši, Margitici a Klariji. Tretia skupina chorvátskych kolonistov prišla do Banátu v roku 1803. Obyvatelia troch krašovanských sídel sa vtedy presunuli do Karlsdorfu (Banatski Karlovac).

4.4. Kolonizácia Maďarov

Príčinou sťahovania Maďarov do Báčky a Banátu v 18. storočí bolo obnovenie uhorskej župnej moci v južnom Uhorsku a ustanovenie feudálnych veľkostatkov v

Báčke a Banáte. Maďarské obyvateľstvo predovšetkých migrovalo na feudálne veľkostatky, kde bolo pracovnou silou. Veľkostatkári bolo hlavní iniciátori kolonizácie (nielen Maďarov). Pričlenením Banátu v roku 1779 k Uhorsku a uvedením župnej moci a inštitúcie veľkostatkov sa začala kolonizácia Maďarov v Banáte.

Maďarské obyvateľstvo sa v Báčke presunulo do oblastí Báčsko-bodrožskej župy a Potiského korunného dištriktu. V období rokov 1746 až 1747 sa maďarské obyvateľstvo začalo osídľovať v Subotici, v roku 1748 v Bezdane a v roku 1749 v Kule. Gróf **Anton Gražalkovič** poveril v roku **Ferenca Csizovszkého** osídlením topolskej pusty, na ktorej bolo už v roku 1774 247 domov presídlencov zo severného Uhorska. Po roku 1751 sa maďarskí presídlenci usadili v Sente a v období rokov 1751 až 1753 v Ade a Mole. Dvorná komora presídlila v roku 1753 maďarské obyvateľstvo do Kanjiže. V období rokov 1750 až 1762 sa presídlenci usadili v Bečeji, Čonoplji, Kupusine a Doroslove. Statok Bajša nadobudol v roku 1751 potiský kapitán **Stevan Zako**. V roku 1759 ho predal **Jakovovi a Lukovi Vojnićovcom**. V Bajši sa v roku 1760 usadili maďarskí obyvatelia katolíckeho vierovyznania. Maďarské obyvateľstvo sa v roku 1767 usadilo v Petrovom Sele, v roku 1769 v Idjoši a v roku 1771 v Martonoši. Veľkostatkár **Miklós Kárász** v období rokov 1746 až 1772 osídlil maďarským obyvateľstvom Horgošskú pustu. V roku 1786 sa v Starej Moravici usadili 334 maďarské reformačné rodiny z Kisújszállása, Kunmadarasa a Jásziskéra. V tom istom roku kisújszálláski obyvatelia sa usadili v Pačire. Maďarské rodiny sa v roku 1787 usadili vo Feketići a v roku 1799 gróf **Szécseny** osídlil maďarským obyvateľstvom svoj temerinský veľkostatok.

Menšie skupiny maďarských obyvateľov sa do Banátu presunuli aj pred jeho pripojením k Uhorsku. Maďarskí obyvatelia sa v roku 1773 usadili v Novej Kanjiži, Majdene a Krsture. V období rokov 1774 až 1776 sa Maďari osídlili v Orosine (Rusko Selo) a Torde. Do Čoky maďarskí obyvatelia prišli v roku 1782 a v na rozhraní rokov 1783 až 1784 do Madjarského Itebeja. Keďže srbskí obyvatelia opustili Debeljaču, zo severného Potiska sa sem presunuli maďarskí obyvatelia reformačného vierovyznania. Maďarskí obyvatelia kolonizovali v roku 1801 Madjarsku Crnju.

Kolonizáciu Maďarov v Uhorsku ústredné vrchnosti nepodporovali. Nejestvoval plán ich presídlenia. Väčšina maďarských obyvateľov sa presťahovala bez vedomia a povolenia štátu a feudalistov.

4.5 Kolonizácia Rumunov

Priťahovanie Rumunov do nížinného Banátu v 18. storočí bolo odzrkadlením kolonizačných presunov a plánovitého a živelného osídľovania rumunských obyvateľov z územia banátskych vrchov a údolia riek Mureș a Caraș.

Rumunské obyvateľstvo bolo prítomné v západnom Banáte aj pred 18. storočím. V nížinnom Banáte sa Rumuni usadili na Vojenskej hranici a na feudalistických statkoch. Po kolonizácii sa rumunské sídla mohli zaradiť do troch skupín. Do prvej skupiny patrili dediny v dolných tokoch riek Nera, Caraș, Moravica a Mesić, ktorých obyvatelia sa nazývali *Gorani*, druhú skupinu utvárali sídla na Vojenskej hranici v okolí Pančeva, Alibunara a Bielej Crkvy, ktorých obyvatelia sa nazývali *Pohraničníci* a do tretej skupiny patrilo päť sídel v strednom Banáte, ktorých obyvatelia sa nazývali *Rumuni z pusty*.

Po roku 1740 sa sťahovanie Rumunov do nížinného Banátu zintenzívnilo. Vtedy sa rumunské obyvateľstvo usídlilo v sídlach Margita, Sent Ioan (Barice) a v roku 1744 v Malom a Velikom Gaji. **Mária Terézia** vydala v roku 1765 patent, podľa

ktorého sa z rumunských sídel mali vysťahovať rumunskí obyvatelia a nasťahovať do nich nemeckí. Rumunskí obyvatelia za dva roky opustili svoje dediny v okolí Temešvára a údolí Mureša a osídlil sa okolo rieky Begej. Vznikli tak sídla Mali Torak, Veliki Torak, Jankov Most, Ečka, Klek. Obyvatelia dediny Sakalaza pri Temešvári sa usadili v sídle Veliki Torak a obyvatelia dediny Serdina v údolí Mureša v dedine Mali Torak. Do dedín Mali a Veliki Torak sa presunulo spolu 340 rodín. Rumunskí obyvatelia Jankovho Mostu boli pôvodom z Mureša. Rumunské sídla okolo Begeja sa po predaji veľkostatkárom stali vlastníctvom **Luku Lazara** a **Isaka Kiša**.

Vojenské vrchnosti tiež osídľovali Rumunov na Vojenskej hranici. Tak v roku 1765 osídlili rumunských obyvateľov v Banatskom Novom Sele, Dolove, Alibunari, Seleuši a iných mestách. Koncom 18. storočia sa rumunskí obyvatelia osídlili v Uzdine a Kovine, v roku 1805 v Mramorku, v roku 1807 v Deliblate a v roku 1808 bolo založené rumunské sídlo Vladimirovac (Petrovo Selo). Rumuni v dedinách okolo Vršca boli starousadlíci.

Na území Banátu prišlo k intenzívnemu miešaniu srbského a rumunského obyvateľstva. V storočí náboženstva náboženská totožnosť zblížovala národy a zjednodušovala ich vzájomnú komunikáciu. V období rokov 1713 až 1865 patrili Rumuni v náboženskom ohľade ku Karloveckej metropolii, ktorá bola srbskou cirkevnou organizáciou. Niektorí z nich však prijali úniu s katolíckou cirkvou (z našich sídel boli to Rumuni v Jankovom Moste a Markovci). Manželstvá medzi príslušníkmi srbského a rumunského národa boli časté. Prebiehala vzájomná asimilácia. Vo východnom Banáte sa v 18. storočí začala rumunizácia srbského obyvateľstva a v západnom Banáte prebiehala srbizácia rumunského obyvateľstva. Asimilácia ľahšie prebiehala medzi nábožensky totožnými národmi (napríklad: vzájomné asimilácie Srbov a Rumunov, germanizácia Talianov a Francúzov), lebo aj ich vzájomné styky boli častejšie.

4.6. Kolonizácia Slovákov

Počas 18. storočia sa slovenské obyvateľstvo usádzalo v Báčke, Banáte a čiastočne aj v Srieme. Slovenskí obyvatelia prichádzali na pozvanie uhorských zemepánov. Ako pracovná sila pracovali na veľkostatkoch. Usádzali sa na komorných statkoch a Vojenskej hranici. Ich kolonizácia sa začala v roku 1745, keď sa **Matej Čáni** dohodol s **Mihajlom Čarnojevičom**, majiteľom futožského veľkostatku, a priviedol 2000 Slovákov z Novohradu, Oravy, Liptova, Hontu, Zvolena, Turca do Petrovca v Báčke. O dva roky neskôr presídlenci so zemepánom uzavreli zmluvu. Z uvedeného územia sa osídlenci v roku 1746 presunuli do Kulpína na veľkostatok bratov **Stratimirovičovcov**. V roku 1754 sa Slováci protestantského vierovyznania usídlili v Bajši, v roku 1756 v Hložanoch a v roku 1758 v Selenči, ktorá bola multikonfesijným evanjelickým a katolíckym sídlom. Slovenskí obyvatelia sa v roku 1773 usadili v Kysáči a na rozhraní rokov 1790 až 1791 v Pivnici a Laliti. Zo Selenče v Báčke v roku 1770 vyhnali 98 slovenských evanjelických rodín, ktoré sa na podklade osobitného povolenia cisára **Jozefa II.** usídlili v Pazove, ktorá bola na území Petrovaradinského pluku.

Na veľkostatok **Kristifora Naka** v Banáte sa v roku 1782 prisťahovalo slovenské obyvateľstvo z Novohradskej, Peštianskej, Nitrianskej a Zvolenskej stolice. Prisťahovalci tu založili sídlo pomenované Nový Komloš. Viedol ich učiteľ **Samuel**

Gerškovič a kňaz **Matija Baranji**, pôvodom z lipovského kraja. **Matija Baranji** časť prisťahovcov v roku 1784 presunul do dediny Pardanj, na veľkostatok **Gabriela Butlera**. O dva roky neskôr sa slovenskí obyvatelia presunuli z Pardanja do Aradáča pri Veľkom Bečkereku na majetok **Isáka Kisa**. Z Pardanja sa slovenské obyvateľstvo v roku 1788 presťahovalo do Ečky. Z Ečky sa vedené slovenským kňazom **Jánom Bosidellerským** v roku 1802 presťahovalo do Kovačice. V tomto období (1806) sa slovenské obyvateľstvo prisťahovalo aj do Padiny a Šandorfu (Jánošík). Zo Šandorfu sa 30 slovenských rodín presídlilo do Hajdušice. Väčšia skupina prisťahovalcov sa v roku 1829 presťahovala z Padiny do Hajdušice.

4. 7 Kolonizácia Rusínov

Prvé rusínske rodiny zo Zakarpatska, vtedajšieho severovýchodného Uhorska, prišli do Báčky v štyridsiatych rokoch 18. storočia. Pri sčítaní ľudu Kuly z roku 1746 boli najprv zapísaní traja Rusíni a neskôr ešte 11 rusínskych rodín. Prví rusínski kolonisti prichádzali do Báčky ojedinele ako nádenníci počas väčších sezónnych prác. Niektorí z nich sa tu trvalo usadili.

Organizovanú kolonizáciu Rusínov do Báčky začal v roku 1751 správca komorných veľkostatkov v Báčke **Franz Joseph de Redl**. Na podklade žiadosti slobodníka **Mihálya Munkácsya** z Beregskej župy (dnešná Zakarpatská oblasť v Ukrajine) vydal a podpísal kontrakt o osídlení pusty, neosídleného komorného sídla Veliki Krstur 200 rusínskymi gréckokatolíckymi rodinami zo severovýchodného Uhorska. V tom istom roku bola v dedine založená aj gréckokatolícka farnosť. V roku 1753 začala s prácou škola, v ktorej sa výučba konala v rusínskom jazyku. V roku 1751 bolo rusínske obyvateľstvo presunuté na územie komornej pusty Ruského Krstura, na podklade zmluvy o nasťahovaní, podpísanej administrátorom komorných statkov v Báčke **Josephom de Redlom**. O dva roky neskôr do Kerestura prišli rusínski obyvatelia zo Šarišskej, Zemplínskej a Boršodskej stolice. Osídľovanie pokračovalo do začiatku sedemdesiatych rokov 18. storočia, keď prišli noví presídlenci zo 14 žúp, širokého územia vtedajšieho severovýchodného Uhorska, ktoré boli pod právomocou Mukačevskej gréckokatolíckej eparchie.

Sťahovanie Rusínov do Kucury sa začalo v roku 1763, keď **Franz Joseph de Redl** podpísal zmluvu o osídlení 150 gréckokatolíckych rusínskych rodín na komornom statku Kucura a poveril **Petra Kiša** z Kerestura zoskupovaním a privedením kolonistov zo severovýchodného Uhorska. V roku 1763 sa tak presťahovalo 41 rusínskych rodín a o dva roky ešte 42. Pôvodom boli väčšinou z Mučenskej farnosti. V roku 1764 bol **Janko Čordaš** rusínsky kňaz v Kucure. **Osif Kirda** bol prvý gréckokatolícky kňaz v Kucure (od roku 1766). V Kucure už žili pravoslávni Srbi. Rusínska škola bola v Kucure založená v roku 1765 a gréckokatolícka farnosť v roku 1766. Podľa štátneho sčítania ľudu z roku 1787 bolo v Keresture asi 2200 a v Kucure asi 1600 Rusínov.

V období panovania **Jozefa II.** bolo v roku 1786 na výkon vojenskej služby prijatých 8000 zaporožských kozákov, ktorí sa usadili v okolí Senty.

Presťahovanie jednotlivých rusínskych rodín z Kerestura a Kucury do Nového Sadu sa začalo v šesťdesiatych rokoch 18. storočia. V roku 1780 bola v Novom Sade založená gréckokatolícka eparchia.

V druhej polovici 18. storočia sa menší počet Rusínov usadil aj v iných osídleniach v Báčke, napríklad v Šove a Obrovci, ale sa tu neudržali.

V polovici 18. storočia nasťahovaní do Báčky Rusíni mali gréckokatolícke vierovyznanie. Od roku 1751 patrili pod právomoc rímskokatolíckého Kaložského arcibiskupstva. Na začiatku prichádzali sem kňazi z Mukačevskej a gréckokatolíckej Velikovaradinskej (Veliki Varadin, dnešná Oradea v Rumunsku) eparchie a prinášali najnevyhnutnejšie cirkevné cyrilské knihy. Pre grékokatolíkov, uniatov v Chorvátsku a Rusínov v Báčke bola v roku 1777 založená Križevacká dieceza, v rámci ktorej Rusíni zostali až do roku 2003, keď bol založený Apoštolský exarchát pre grékokatolíkov v Srbsku a Čiernej Hore.

Jednotlivé rusínske rodiny, občas aj väčšie skupiny sa z Kerestura a Kucury v 18. a 19. storočí presťahovali do iných sídel. Vznikali tak nové rusínske kolónie. Križevacká dieceza v roku 1777 nadobudla majetok Šíd a Berkasovo, na ktorí sa Rusíni presťahovali začiatkom 19. storočia. Osídľovanie Šídu sa začalo v roku 1803 a Berkasova 1810. Do Bačiniac sa Rusíni nasťahovali v roku 1834.

4. 8. Židia vo Vojvodine

Postavenie židovského obyvateľstva v Srieme, Báčke a Banáte bolo určené postavením židovského národa v Habsburskej monarchii. Patent **Márie Terézie** povoľoval žiť Židom v mestách a platiť pritom *tolerančný poplatok*. Reformy **Jozefa II.** umožnili Židom pracovať v štátnej službe. Židia utvárali mestské obyvateľstvo, ktoré sa zaoberalo obchodom. V Novom Sade bolo v roku 1728 12 židovských rodín, v roku 1743 26 a v roku 1748 jestvovala židovská obec. Rodina **Jakova Hercela** sa v roku 1775 prvá natrvalo presťahovala do Subotice, kde bola o 11 rokov založená židovská obec.

4.9 Národy ktoré (ne)zostali len v spomienke

V čase, keď bol Banát najväčším kolonizačným územím Európy boli zo Španielska presídlení Baskovia. Keď Habsburgovia stratili Neapol a Sicíliu v roku 1731, Baskovia prišli do Viedne. Štyri roky sa túlili po Viedni a iných rakúskych mestách. Preto sa habsburské vrchnosti uzniesli nasťahovať ich vo Veľkom Bečkereku. Na lodiach sa preplavili na Begej, kde založili nové sídlo a pomenovali ho Nová Barcelona. Vyničili ich zbojnícke prepady a najmä mor v roku 1738. Z celého sídla zostalo len 30 sirôt, ktoré boli rozmiestnené po sirotincoch v Uhorsku.

Okrem Nemcov sa sem prisťahovali aj Taliani. Osídlili sa v okolí Temešvára, ale veľmi rýchlo podľahli germanizácii. Z oblastí Alzaska a Lorraine v období *tereziánskej kolonizácie* prišli aj Francúzi. V okolí Veľkej Kikindy v roku 1770 založili svoje sídla: Soltur, Šarlevil, Sent Hubert, Molin, ktoré boli rýchlo germanizované. Stopy po nasťahovaných Francúzoch sa zachovali v priezviskách banátskych Nemcov: Chevalier, Dupon, Bartu, Leflair, Boase atď.

V období Veľkej viedenskej vojny sa Bulhari katolíckeho vierovyznania nasťahovali v dedinách Bešenovo a Vingu neďaleko Temešvára. Na veľkostatok **Lazarovcov** do Ečky sa prisťahovali v roku 1793 a v období rokov 1823 až 1825 na veľkostatok Dvor **Josipa Petroviča** v Banáte. Niektorí z nich sa v roku 1895 presťahovali do Ivanova pri Pančeve a niektorí odišli do Bulharska. Feudalista **Ludvig Barač** osídlil v roku 1838 bulharskými presídlencami pustu, ktorý ju

pomenovali Baraczháza a neskôr Starý Lec. Bulharskí presídlenci sa hlavne zaoberali zeleninárstvom.

Stopy po Bulharoch, Talianoch, Francúzoch a Španieloch hlavne zanikli, ale nie v úplnosti. Vo Vojvodine sa často stretáme s čudnými priezviskami, ktoré nezapadajú ani do jedného dnes hovoreného jazyka. Ba čo viac je možné, že niektorí z našich predkov bol príslušníkom týchto národov, na ktoré si dnes len spomíname.

4.10. Sťahovanie a pôvod Rómov

Rómovia sú nedostatočne preskúmaný národ, hoci sú v Európe prítomní stovky rokov. Ich dejiny takmer nemajú styčné body s významnými udalosťami európskych dejín a historickými dianiami v Uhorsku a Srbsku. V povedomí rôznych národov, ale aj samotných Rómov sa zachovali striktné hranice z dôvodu ich špecifického spôsobu života, jazyka a kultúry. Rôzne skupiny Rómov sa členia na podklade jazyka, ktorým hovoria, zvykov a pomenovaní pre svoj národ. Mnohí prijali pomenovanie Rómovia pôvodom z hinduistického jazyka. Dnešný význam tohto slova je muž (územie Malej Ázie, kde boli rómski obyvatelia prítomní v 11. storočí sa v byzantskej a tureckej nazývalo Roma alebo Rum). Niektorí používajú rôzne podoby pomenovania Cigán, ktoré v niektorých jazykoch znamená človek alebo ľudská bytosť. Toto pomenovanie je pôvodom z gréckeho jazyka (athiganos), ale je podľa mienky väčšiny Rómov nevhodné a pohrdavé. Je príznačné, že Rómovia dlhú dobu nezaznamenávali údaje zo svojich dejín a nechávali to na iných, takže ich dejiny oplývajú množstvom otvorených otázok, predsudkov a mylných výkladov.

Hoci je to málo pravdepodobné, niektorí vedci si myslia, že sa prvá vlna rómskych migrácií konala už v dobe panovania Alexandra Veľkého. Cesta, ktorou vtedy prechádzali ešte viac zdôraznila ich osobitosti. Niektorí z nich zostali v Perzsku, niektorí na Blízkom Východe, v severnej Afrike, v dnešnej Ukrajine, Arménsku, v Malej Ázii a na Balkáne. Balkán patril medzi najväčšie strediská, z ktorých odchádzali do iných oblastí Európy. Prišli aj do Západnej Európy a Ruska a samým tým ich dejiny *nadobudli* iný smer.

Rómovia žijúci vo Vojvodine mnoho času strávili na Balkáne a v Strednej Európe. V rozdielnych jazykoch, ktorými hovoria sa zachovali slová z gréckeho a maďarského jazyka a zo skupiny slovanských jazykov. Jednotlivé rómske skupiny používajú jazyk, ktorý možno označiť ako novolatinský. Podobá sa variantu rumunského jazyka používaného pred viacerými storočiami.

V 14. storočí sa Rómovia vyskytovali v mnohých mestách na Balkáne. Uhorskí králi **Žigmund**, **Matej Korvín**, **Vladislav II.**, ako aj **Ján Zápoľský** vydávali o nich písomnosti. **Vladislav II.** ich nazval *faraónskym národom*, lebo veril, že sú pôvodom z Egypta a **Ján Zápoľský** im vrátil slobodu pohybu. Podľa legendy Rómovia skuli železný trón, na ktorom bol potrestaný **Dózsa György**. Počas panovania Osmanovcov bol príchod Rómov na uhorské územia stálym procesom. Počas Rákociho povstania sa zjavili ako hudobníci. V období vlády **Márie Terézie** a **Jozefa II.** boli vykonané pokusy o to, aby sa Rómovia vzdali stáleho sťahovania ako spôsobu života.

4.11. Následky osídľovania územia budúcej Vojvodiny

Počas 18. storočia Srijem, Banát a Báčka nadobudli ráz historického územia, na ktorom sa prelínajú mnohé stredoeurópske národy. Najčastejšie oblasti ich stykov boli vojsko, obchod a mestá. Modernizácia a europeizácia týchto území spôsobili vzájomné prelínanie sa národov a náboženstiev. Utvorenie spoločného stredoeurópskeho kultúrneho modelu v 18. storočí na území Podunajska priblížilo stredoeurópske národy, ktoré začali žiť podľa totožného kulturologického vzoru.

Báčka, Banát a Srijem sa zmenili počas 18. storočia. Symbol Vojenskej hranice a jej militaristického ducha Petrovarinské opevnenie bolo budované počas 18. storočia a ukončené v roku 1780. Symbolom lepšej komunikácie v 18. storočí sa stala pošta na vozoch (diligence), ktorá každé dva týždne premávala medzi Zemunom a Pešťou a každé štyri týždne medzi Temešvárom a Viedňou. Stredoeurópsky symbol pivo sa na týchto územiach začalo vyrábať v 18. storočí (v Pančeve v roku 1722, vo Veľkom Bečkereku v roku 1745, v Apatine v roku 1756). Vyvinulo sa aj vinohradníctvo. Osídlení Nemci z údolia Mosely priniesli vínnu kultúru do Belej Crkvy a Vršca. Vína z Karloviec sa predávali v Pešti, Viedni, Poľsku a Česku. Nemeckí pesídľenci priniesli aj zemiakovú kultúru do južného Uhorska, čím sa začala výživová revolúcia. *Fyzikovia* či doktori lekárstva boli čoraz početnejší. V polovici 18. storočia dostal nemocnicu Nový Sad a Zemun v roku 1769. Prvá lekáreň bola otvorená v Novom Sade v roku 1764, v roku 1780 v Subotici, v roku 1784 vo Vršci a Veľkom Bečkereku a v roku 1785 v Sombore. V Pančeve a Zemune boli umiestnené kontumácie (karantény), ktorými sa habsburská monarchia ochraňovala proti epidémiám z Osmanskej ríše.

5. CIVILIZAČNÝ A KULTÚRNY VÝVOJ V 18. STOROČÍ

V 18. storočí sa na území budúcej Vojvodiny začal kultúrny rozmach. V prvom rade sa zvýšil počet obyvateľov. Vojvodina bola pre Srbov veľmi významná. V Osmanskej ríši neboli totiž dobré predpoklady pre vývoj (hospodársky a politický), kým v Uhorsku či Habsburskej monarchii boli pomerne priaznivé predpoklady, hoci nie ideálne.

Maďarské strediská kultúrneho vývoja sa nachádzali na územiach, ktoré nepretrpeli tureckú nadvládu.

Slováci a Rusíni boli po príchode do týchto krajov prevažne oddelení od svojho materského národa a preto boli aj oddelení od národného kultúrneho vývoja. Najvýznamnejšie strediská rumunskej kultúry sa nachádzali v uniatických strediskách v Sedmohradsku.

Kultúrny prínos Nemcov je takmer nedoceneniteľný. Je však takmer neznámy, lebo ich následným zmiznutím z týchto území spomienky na ich kultúrny prínos vybledli.

5.1. Začiatky zavlažovania a výstavba

Vývoj našich krajov si nemožno predstaviť bez regulácie vôd a výstavby. Do nich výnimočné úsilie a vedomosti vložili mnohí učené ľudia: **Antal Bauer, Lőrinc Bedekovich, Antal Cziger, János Kosztka, János Kovács, Pál Petrovics**. Najgeniálnejší boli bratia **József** a **Gábor Kissovci**. Vyprojetovali *Františkov kanál*, najväčšie vodné dielo svojich čias, ktorý je aj dnes súčasťou sústavy Dunaj-Tisa-Dunaj. Dôkaz o jeho nesmiernom význame spočíva v skutočnosti, že sa používajú aj v 20. storočí.

Vývoj sa však nemohol začať bez pokrokovej aristokracie a podnikateľov. **József Csík** vynikal vo vývoji priemyslu a **Antal Grasalkovich, Lőrinc** a **Márton Marcibányiovci** boli poprední v osídľovaní našich území (Somboru, Čoky). Najznámejším biznismenom tých čias bol **Kristóf Nákó** arumunského pôvodu.

V tomto období sa zaznamenáva aj rozmach lekárstva. Vynikli tu **József Ambró, Ede Florian Birly**, pôvodom zo Švajčiarska, **József Büky, Mihály Gellei, Pál István Bácsmegyei. Tamás Anderle** patril nielen medzi prvých lekárov v našich krajoch, ale aj medzi prvých lekárnikov. **Pál Kitajbel** medzi prvými opísal lekárnickú botaniku.

5.2. Kultúrny vývoj

Všeobecný vývoj otvoril možnosti pre zaoberanie sa najrozmanitejšími činnosťami. Vtedy pôsobili historiograf **István André**, právnik **Béla Barics**, priekopník v chove koní **József Csekonics**, zvonár **János Fogarasi**, latinista **János Grósz**, vojvodca **Andrej Hadík**, spisovateľ **József Hajnóczy**, etnograf **Fedor Karacsy**, herci **István Balogh** a **Adan János Láng**, kartograf **Nándor Koncság. Danijel Šator** rozmýšľal o plavbe Begejom, **Janoš zakarijaš Saks** vypracoval v roku 1786 veľmi dobrú mapu Banátu, **Franc Schams** patril medzi prvých historikov, ktorí sa zaoberali dejinami našich území. Veľmi pekný opis dejín poskytol **Domokoš Teleki. József Toldi** vynaložil veľké úsilie o to, aby sa v našich krajoch rozšírilo včelárstvo. **Ferenc Ürményi** sa okrem iného zaslúžil aj o osídľovanie Jermenoviec. Práca **Ferenc Schrauda** je priekopníckou v oblasti epidemiológie na tomto území. Medzi významných ľudí tej doby patrili nanajvýš poprední vedci, akými boli **Kempelen Farkas** írského pôvodu a jeden z najlepších matematikov a vynálezcov, teológ a filozof **József Mitterpacher**.

5.3 Vývoj školstva v južnom Uhorsku a širšie

Osobitná pozornosť na území dnešnej Vojvodiny sa venovala školstvu, čo v značnej miere prispelo ku kultúrnemu vývoju. Vynikli učitelia a prednášatelia, akými boli **Janoš Pajor** (1765-1682), jezuita **Mátáš Sládkovič** (1754-1805), priekopník školstva na našich územiach **Andrej Wolný** (1759-1827), z protestantskej strany **János Asbóth**, administrátor a organizátor **Ferenc Balassa**, reformátor **Kristóf Nicky** a **Mihály Csupor** a **Pavel Magda**, ktorí pracovali s malými deťmi. Preslávil sa aj **Mátyás Láng**, ktorý od 1. septembra 1789 pracoval ako učiteľ na prvej strednej škole, na novosadskom katolíckom gymnáziu,.

Do oblasti školstva, literatúry a maliarstva prenikli nové európske pohyby. Srbské školy v Báčke, Banáte a Srieme boli do roku 1796 v príslušnosti cirkvi a boli

pomenované ako *triviálne*. Od uvedeného roku bolo školstvo v príslušnosti štátnej správy. Aktom **Márie Terézie** z roku 1777 sa určilo, že učebné osnovy v celej monarchii budú jednotné a že sa výučba bude konať v materinskom jazyku. Najvyššou správou nad srbskými (a rumunskými školami v Banáte) boli poverení: **Stefan Vujanovski** pre Sriem, **Avram Mrazović** pre Báčku, **Teodor Janković Mirjevski** a **Gligorije Obradović** pre Banát.

Významná inštitúcia srbského školstva bola založená v roku 1792 v Sriemskych Karlovciach. Vďaka donácii karloveckého obchodníka **Dimitrija Anastasijeviča Sabova** založené bolo Karlovecké gymnázium.

5.4. Literatúra

Srbská literatúra 18. storočia bola v znamení rozmachu občianstva. Srbské knihy sa v 18. storočí tlačili v nasledujúcich mestách: Trgovište, Blaž, Jaši a Rimnik (Tárgovište, Blaj, Iaši). V roku 1770 bola vo Viedni založená **Kurcbekova** tlačiareň, kde sa tlačili srbské knihy napísané cyrilikou. V roku 1796 bola presťahovaná do Budína. Prvú srbskú knižnicu v Novom Sade otvoril v roku 1790 **Emanuil Janković**. Po nej nasledovali **Kauličiho** knižnica tiež v Novom Sade a **Kovačevičeva** knižnica v Zemune. Veľké osobné knižnice vlastnili tak spisovatelia, generáli, a cirkevní hodnostári, ako aj občania, medzi ktorých patrili **Sava Vukanović** z Nového Sadu a **Mihailo Nedeljković** z Belej Crkvy.

Rafael Takač (1748-1820) prvý doviezol tlačiarsky stroj do budúcej Vojvodiny. V banátskej dedine Padej vydal v roku 1791 dielo pod názvom *Dodatok k slovníku Paríža-Papaia* (Toldátek a Páriz – Pápai szótárhoz), čím značne prispel z vývoju vedy, a najmä lekárskej terminológie.

5.5. Maliarstvo

V maliarstve 18. storočia dominoval barok. Medzi známych srbských maliarov patrili: **Teodor Dimitrijevič Kračun**, najvýznamnejší barokový maliar, **Teodor Ilić Češljar**, **Jakov Orfelin**, **Nikola Nešković**, **Dimitrije Popović**, **Dimitrije Bačević** atď. Väčšina srbských maliarov druhej polovice 18. storočia bola školená na Viedenskej výtvarnej akadémii a mnohí z nich navštevovali aj Taliansko. **Andrija Petrič** (András Petrich 1765-1842), pôvodom z územia dnešnej Vojvodiny, zaznamenal vynikajúcu kariéru ako maliar a inžinier. Známa bola aj rodina **Kranovetterovcov**, z ktorej exceloval **Pál Kranovetter**.

II. KAPITOLA

DEJINY NÁRODOV VOJVODINY V DLHOM DEVÄTNÁSTOM STOROČÍ (1790-1914)

V tomto období sa začala modernizácia našich krajov a ich približovanie sa k Európe. Vtedy vznikla aj moderná idea o národe, ku ktorému sa vtedy začali hlásiť aj nižšie spoločenské vrstvy, nielen šľachta. Revolúcia v roku 1848 mala odozvu aj na území dnešnej Vojvodiny. Po rakúsko-uhorskom vyrovnaní sa tak z národného, ako aj spoločenského hľadiska stala podnetnou pre tieto územia, aby sa urýchlene hospodársky vyvíjali.

1. OD VLÁDY LEOPOLDA II. PO REVOLÚCIU V ROKU 1848

1.1 Zrážka maďarskej šľachty a Jozefa II.

Maďarská šľachta pochopila štátne zriadenie **Jozefa II.** ako rozviazanie spoločenskej zmluvy uzavretej medzi panovníkom a šľachtickým stavom. Podľa názoru šľachty, ktorá v tom čase jediná patrila do národa, nadobudol sa nárok na založenie novej tzv. spoločenskej zmluvy. Časť maďarskej šľachty bola toho názoru, že Habsburgovci stratili nárok na maďarský trón, lebo **Jozef II.** nebol nikdy korunovaný za maďarského kráľa. Bez ohľadu na revoltu maďarskej šľachty detronizácia (pozbavenie trónu) dovtedy vládnucej dynastie nebola vykonaná, lebo vyššia maďarská šľachta (aristokracia) nakoniec ustúpila a prijala prevahu Viedenského dvora v Maďarsku (Uhorsku).

1.2. Hnutie maďarskej šľachty

Keď **Jozef II.** pred svojím úmrtím (1790) stiahol všetky svoje vyhlášky, výmúč vyhlášky o náboženskej tolerancii a slobodnom sťahovaní nevoľníkov, národná eufória v Maďarsku dosiahla vrchol. Začali sa prípravy na to, aby sa svätoštefanská koruna, ktorú **Jozef II.** ochraňoval ako vo Viedni muzeálny exponát vrátila do Budína, kam aj patrila. (Koruna prvého maďarského kráľa korunovaného roku 1000, ak niekoho nekorunovali touto korunou, nebol považovaný za uhorského, resp. maďarského kráľa). Takého podujatia mali však v pozadí významné politické obsahy. Jednotné čelenie centralistickým snahám **Jozefa II.** umocnilo maďarské šľachtické a národné hnutie. Jeho predáci začali vážne uvažovať nad prípadným vyčlenením Maďarska z Habsburskej monarchie. Na dosiahnutie tohto cieľu sa snažili zabezpečiť cudziu pomoc (tajné rozhovory sa viedli s pruským dvorom). Pohnútkou uvedených aktivít maďarskej šľachty bolo zasadnutie štátneho snemu (parlamentu), ktoré po dvadsaťpäročnej prestávke zvolal maďarský kráľ **Leopold II.** roku 1790 v Budíne.

1.3. Vláda Leopolda II. a sprisahanie maďarských jakobínov

Leopold II. sa osvedčil ako zručný panovník, lebo sa mu v neistých časoch pre dynastiu podarilo zachovať celé kráľovstvo, resp. a cisárstvo na maďarskom sneme. (V Belgicku sa udialo protihabsburgovské povstanie, prebiehala rakúsko-turecká vojna 1788-1791, atď.). V jeseni sa z Budína do Prešporku (Požúňa) alebo dnešnej Bratislavy presťahoval štátny snem, na ktorom sa dosiahol kompromis medzi maďarským dvorom a šľachtou. Ku skutočnej samostatnosti Maďarska v rámci Habsburskej monarchie neprišlo (samostatnosť napriek zákonným ustanoveniam zostala len slovom na papieri), napriek snahám časti maďarskej šľachty. Treba zdôrazniť aj to, že v polovici deväťdesiatych rokov 18. storočia, presnejšie v roku 1794 sa v Maďarsku udialo protirakúske sprisahanie, ktoré dvor odhalil. Jeho vodcovia **Ignacije Martinović** (Ignác Martinovicz), **József Hajnóczy**, **János Lackovics**, **Ferenc Szentmarjai** a **Jakab Sigray** boli v nasledujúcom roku popravení v Budíne a mnohí účastníci sprisahania boli odsúdení na dlhotrvajúce väzenie. Medzi nimi bol aj spisovateľ a modernizátor maďarského jazyka **Ferenc Kazinczy**. Sprisahancov nazývali aj maďarskí jakobíni, lebo sa rovnako ako aj francúzski zasadzovali za rovnosť. Zámerom sprisahania bolo zbaviť Maďarsko habsburskej nadvlády a vykonať podstatné spoločenské zmeny (budovanie občianskej spoločnosti). Z dôvodu sprisahania a neskôr aj povstania zriadené boli tajné spolky, ktoré sa nazývali *Reformačný spolok* a *Spolok slobody a rovnosti*. Hlavný vodca tohto sprisahania bol františkánsky mních a profesor matematiky a filozofie **Ignacije Martinović**, narodený v rodine srbského pôvodu v Pešti.

1.4. Temešvársky snem

Leopold II. počas zvolávania maďarského štátneho snemu povolil a zvolal 1. septembra roku 1790 v Temešvári srbský národno-cirkevný snem. Na tomto sneme sa súčasne rokovalo a volilo. Zvolený bol nový metropolita. Karloveckého metropolitu

Mojseho Putnika vystriedal na funkcii **Stevan Stratimirović**. Treba však povedať, že maďarské štátne vrchnosti boli pripravné na odsúhlasenie určitého druhu symbolického srbského zastupiteľstva v *Diete* (latinské pomenovanie pre snem či parlament) a že zabezpečili miesta pre srbských episkopov. Hlavnou otázkou snemu bolo to, či budú Srbi v Maďarsku národ, alebo zostanú pod ochranou cisára a budú vlastniť neisté privilegované postavenie. Konajúci sa maďarský snem kolektívne práva Srbom neudelil a ani rakúsky dvor neochránil jednotlivé občianske práva Srbov svojimi privilégiami. Preto sa niektorí srbskí šľachtici, obchodníci, intelektuáli a dôstojníci zasadzovali za prvú možnosť alebo za boj za kolektívne práva a utvorenie autonómnej oblasti. Základom ich požiadavky bolo, aby cisár tzv. ilírskemu národu pridelil *niektoré územie* do správy (srbskú autonómiu sa plánovalo zriadiť v Tamišskom Banáte). **Sava Tekelija**, jeden z vodcov srbskej šľachty na temešvárskom sneme a jemu blízki šľachtici takú možnosť však zamietli, lebo ju považovali za založenie *štátu v štáte*. Mienili, že sú maďarské zákony omnoho lepšie ako cisárske privilégia Maďarskom neuznávané. Časť šľachty a vysokého duchovenstva však privilégiá vytrvalo obhajovala. Cisár a kráľ (rakúsky cisár a maďarský kráľ) **Leopold II.** založil v roku 1791 *Ilírsku dvornú kanceláriu*, v čele s chorvátskym bánom a grófom **Franjom Balašom**, protestantskej náboženskej príslušnosti. Metropolitá Stratimirović Balašu neznášal a zrušil srbskú ilírsku dvornú kanceláriu len čo Leopold II. zavrel oči v roku 1792. Bez ohľadu na uvedené Srbi a iné národy iných vierovyznaní po roku 1790 nadobudli občianske práva v Maďarskom kráľovstve, lebo srbské privilégia boli čiastočne *inartikulované* či vbudované do maďarskej legislatívy. V nastávajúcom období to podnietilo založenie osvetových ustanovizní a reformy jazykov a pravopisov, čím sa utvorili predpoklady pre súčasné národné hnutie, ktoré u Srbov nadobudlo silný podnet pre zrod srbského štátu po prvom (1804) a druhom (1815) srbskom povstaní.

1.5. Vplyv Francúzskej občianskej revolúcie

V tom čase národy dnešnej Vojvodiny (Srbi, Maďari, Slováci, Rusíni, Rumuni, Chorváti, Nemci, atď.) boli priamo ovplyvňované európskymi udalosťami a ideami Francúzskej revolúcie v roku 1789. Všetky hospodárske a civilizačné procesy poznačili aj toto územie. Zjednotená Stredná Európa v rámci Habsburskej monarchie bola čoraz celistvejšia. Národy, ktoré v nej žili sa stali civilizačne rozoznateľné a postupne sa začala ich národná obroda. Tento proces možno zaradiť do obdobia rokov 1789 až 1848. Bez ohľadu na skutočnosť, že sa niektoré záujmy prestupovali a že jestvovali rozdiely v národnej obrode a vzniku národov na území dnešnej Vojvodiny, možno uzavrieť, že prvá polovica 19. storočia bola epochou vzájomnej etnickej tolerancie a prelínania sa. V Rume, napríklad, patrili v roku 1818 všetci remeselníci do jedného cechu, bez ohľadu na príslušnosť k národu alebo vierovyznaniu. V Sentomaši (dnešný Srbobran), Starom Bečeji, Sente a iných sídlach sa primátori v jednotlivých mandátnych obdobiach striedali podľa národnej príslušnosti. Uvedená prax sa v niektorých prostriediach zachovala až po prvú svetovú vojnu.

V dôsledku vonkajších vplyvov a vnútorných zmien sa v Maďarsku koncom 18. a na začiatku 19. storočia zrodili sily, ktoré boli v nastávajúcom období nositeľkami národnej a kultúrnej obrody takmer všetkých národov žijúcich na území dnešnej

Vojvodiny (Obchodná a remeselnícka vrstva sa premenila na občiansku vrstvu, vznikla liberálna šľachta atď.).

2. NAPOLEONSKÉ VOJNY, SRBSKÁ REVOLÚCIA, HOSPODÁRSKY A SPOLOČENSKÝ ŽIVOT

2.1. Habsburgovci v novom európskom usporiadaní

V období rokov 1793 až 1815 bola vojna v Európe bežným javom. Obdobia mieru sa čoraz viac podobali výnimočným udalostiam. Habsburská monarchia patrila do všetkých protinapoleonských koalícií, ktoré sa zasadzovali nielen za znemožnenie revolúcie v Európe, ale aj francúzskeho vplyvu. Hoci počas napoleonských vojen dosiahla menšie úspechy, tieto vojny jej vcelku spôsobili ťažké straty (v roku 1794 utratila Belgicko, v roku 1797 väčšiu časť talianskych veľkostatkov atď.). Vplývalo to aj na panovníka **Františka I.**, ktorý sa v roku 1806 vzdal titulu cisára Svätej Rímskej ríše. (Od roku 1804 sa nazýval dedičným cisárom rakúskym).

2.2. Vnútorne problémy Habsburskej monarchie

Naväčšie následky v Habsburskom cisárstve, a samým tým aj v Maďarsku (v rámci ktorého sa vtedy nachádzalo aj územie dnešnej Vojvodiny) sa pociťovali predovšetkým na pláne hospodárstva. Spojenie panovníka, dvora a maďarskej aristokracie bolo účinné, lebo ho umocňovali obavy pred revolučnými ideami. **Napoleonova** výzva Maďarom, aby sa oddelili od Rakúska z roku 1809 po neslávnej bitke pri Győri nemala odozvu, hoci v nej **Napoleon** len vyzval maďarskú šľachtu oddeliť sa, pričom neplánoval zasahovať do vnútorných záležitostí Maďarska (spoločenského a hospodárskeho zriadenia). Nejstvovali však sily, ktoré ju mohli uskutočniť. Nepočetní (stíhaní) intelektuáli, ako aj liberálna šľachta, zameraní na reformy, videli v nej novú závislosť. Ak by sa totiž zbavili Habsburgovskej nadvlády, nového kráľa by im iste nastolil **Napoleon**.

2.3. Odveta Habsburgovcov na nové výzvy a absolutizmus

Potom ako sa režim zúčtoval so stúpenkami slobodymilovných ideí a ich tajnými organizáciami krajinu na rozhraní 18. a 19. storočia, počas vlády **Františka I.** (1792-1835), opanoval strach. Prenasledovanie intelektuálov a časti šľachty aktívne zúčastnenej v národnom hnutí bolo každodenné. Zmenení boli mnohí nositelia vysokých štátnych funkcií. Medzi hlavné smernice dvora k spravovaniu maďarského štátu patrili aj uvedenie silnej administratívy, prítomnosť nemeckých a českých plukov v krajine a silnenie vplyvu katolíckej cirkvi. Podporované boli aj prísna cenzúra a rozšírenie siete a príslušností tajnej polície.

2.4. Posledná rakúsko-turecká vojna a Prvé srbské povstanie

Posledná rakúsko-turecká vojna, Napoleonské vojny, ako aj Prvé a Druhé srbské povstanie spôsobili nepokoje na Vojenskej hranici a v častiach dnešnej Vojvodiny, ktoré do nej nepatrili. Znova sa stalo aktuálne zbojníctvo, najmä v sriemskych a juhobáčskych oblastiach. Srbská revolúcia (1804-1815) v podobe Prvého a Druhého srbského povstania zanechala trvalé následky na Srieme, Báčke a Banáte. Prvé srbské povstanie (1804-1813) malo veľký vplyv na Srbov v Báčke, Banáte a Srieme. O prípravách na povstanie upovedomení boli karlovecký metropolita **Stefan Stratimirović**, novosadský episkop **Jovan Jovanović** a **Sava Tekelija**. Povstanie umožnilo srbským obchodníkom v Srieme a Banáte výhodné obchody s povstalcami. Srbskí obchodníci povstalcov zásobovali zbraňami, strelivom a potravinami. V týchto obchodoch cez Dunaj a Sávu, konaných počas povstania, vynikli mitrovecký obchodník **Dimitrije Puljević**, pazovskí bratia **Petrovićovci**, zemunskí obchodníci **Miloš Urošević**, **Dimitrije Bratoglič**, ako aj obchodníci z Nového Sadu, Sriemskych Karloviec, Rummy, Irigu, Pančeva, Vršca atď. Povstanie ovplyvnilo obyvateľstvo na celej Vojenskej hranici, najmä v jej banátskej a sriemskej časti. Srbi, Rumuni a nemeckí dôstojníci a velitelia pohraničníkov povolili povstalcovi obstarávať si vojnový materiál a iné potreby. Okrem obchodov srbskí obchodníci zbierali aj príspevky (predovšetkým peňažné) pre povstalcov v Srbsku. Mnohí z nich, predovšetkým remeselníci (zlievači, zlievači diel) sa zúčastnili v povstaní na strane povstalcov. Do povstaleckého Srbska prichádzali mnohí intelektuáli, akými bol **Lukijan Mušicki**, **Dositej Obradović** (zaslúžilý o otvorenie belehradskej Veľkej školy a prvý minister vzdelávania), **Boža a Mihailo Grujovićovci**, **Miljko Radonjić**, **Ivan Jugović** a iní.

Rozmach povstania spôsobil presuny obyvateľov zo Srbska do Sriemu a Banátu. Krízy v povstaní v rokoch 1804, 1806, 1809 a jeho neúspech v roku 1813 spôsobili migračnú vlnu do týchto území. Aj sám **Karadjordje** pobudol určitý čas v sriemskom monastieri Fenek. Pod vplyvom udalostí v dedine Jazak v Srbsku vzplanula v roku 1807 tzv. *Ticanova vzbura*, pomenovaná podľa vodcu **Teodora Avramovića Ticana**. Vzbura mala sociálne a národné požiadavky. Zúčastnili sa v nej fruškohorské metropolitné veľkostatky a rumské a ilocké léno. Udusená bola zásahom rakúskeho vojska pri dedine Binguľa. V tom istom roku (1807) vypukla vzbura aj u juhobáčskych Srbov a Rumunov. V júni toho istého roku sa rozpútala *Krušičská vzbura*, ktorej vodcovia boli Rumuni **Párvu Jumanca** a **Toma Scripece** a Srbi **Marijan Jovanović** a **Dimitrije Georgijević**. Vzbura bola potlačená na samom začiatku a jej vodcovia potrestaní smrťou.

2.5 Odzrkadlenie vojen na hospodársky vývoj, ich následky a polozenie šľachty

Počas vojnových diania na začiatku 19. storočia hospodárstvo zaznamenávalo rozmach, ale sa to v konečnom dôsledku odzrkadlilo na jeho konjunktúre. Najväčším kupujúcim výrobkov bol štát, ktorý počas vojnových rokov zaznamenával neustály schodok. Celkový dlh Habsburskej monarchie v roku 1810 dvanásťnásobne

prevyšoval jej ročné príjmy. Manko zaokrývala vydávaním papierových bankoviek, ktoré sa veľmi rýchlo znehodnocovali a došlo z inflácií. Vláda v období rokov 1810 až 1816 viackrát devalvovala peniaze. Dovtedy prosperujúca šľachta z konjunktúry zaznamenala veľké straty, lebo pre infláciu aj hodnota výrobkov veľmi rýchlo klesala. Preto na štátnom sneme na rozhraní rokov 1811/12 prišlo k zrážke vládcu a šľachty. Šľachta spochybnila právo panovníka, aby bez povolenia snemu samostatne rozhodoval o emisii (vydávaní) papierových bankoviek. Z uvedeného dôvodu, ako aj z dôvodu silnenia úlohy viedenského dvora František I. vôbec nezvolal snem v období rokov 1818 až 1825.

Medze hospodárskeho vývoja Maďarského kráľovstva stanovené boli hospodárskou politikou Habsburskej monarchie. Táto pozostáva z troch základných smerníc: zvýšenia štátneho príjmu, zásobovania rakúskych dedičných oblastí poľnohospodárskymi výrobkami a surovinami pre priemyselnú výrobu a ochrany rakúskeho priemyslu, resp. zabezpečenia monopolu pre priemyselné výrobky z týchto oblastí.

2.6. Poľnohospodárstvo

Obyvateľstvo krajiny sa prevažne zaoberalo poľnohospodárstvom. Zvýšenie počtu obyvateľov a vývoj hospodárstva v dedičných rakúskych oblastiach, t.j. v západnej časti cisárstva boli silným podnetom pre rozvoj poľnohospodárstva a výrobu surovín v Maďarsku. Uvedenú pohľadávku v prvom rade uspokojovala výroba na veľkostatkoch, ktorých majiteľmi boli prevažne príslušníci vyšších šľachtických stavov. Podstatnejšia výroba na stredných a drobných statkoch jestvovala pred konjunktúrou a počas Napoleonských vojen len v južných častiach štátu (časti územia dnešnej Vojvodiny) a centrálnych. Poľnohospodárstvo sa od začiatku 19. storočia vyvíjalo aj v kvantitatívnom aj v kvalitatívnom zmysle. Vysušením močiarov a vyrúbaním lesov (počas 19. storočia) sa zväčšili aj rozlohy obrábateľnej pôdy. Zvýšila sa aj kvalita náradia na obrábanie pôdy. Určitý pokrok sa zaznamenal aj na drobných statkoch, ale sedliacke náradie bolo stále drevené.

Začali sa pestovať nové rastlinné druhy (ďatelina, lucerna, atď.). Čoraz väčšie výmery sa vysievali pšenicom, ale nie vo všetkých častiach krajiny, lebo základnou chlebovou surovinou bola raž. Z okopanín bola najrozšírenejšia kukurica, predovšetkým v častiach krajiny obývaných Rusínmi a Rumunmi. Zemiaky, ktorých výroba bola v 18. storočí pod štátnym dozorom sa v prvej polovici 19. storočia rozšírili v celom štáte. Za krátky čas sa stali jednou zo základných potravín. Začala sa vyvíjať aj výroba tabaku a cukrovej repy. Nové výrobné technológie umožnili pestovanie viniča (v našich krajoch v prvom rade na Fruškej Hore, v južnom Banáte a na severe Báčky), ako aj rozmach vinárstva. Najvýznamnejším dobytkárskym odvetvím bol chov hovädzieho dobytká a ošípaných. V tomto období nadobudol rozmach maštalný chov dobytká. Začalo sa so selekciou plemien a chovom nových a lepších druhov (hovädzieho dobytká a koní). Najväčší rozmach zaznamenalo ovčiarstvo, lebo potreby rakúskych priadiarní vlny boli vysoké.

2.7. Remeslá a priemysel

K hospodárskemu pokroku na územiach dnešnej Vojvodiny po výstavbe Veľkého báčskeho kanálu (1795-1802), melioračných prácach a regulácii riek prispela v nemalej miere aj výstavba železničných tratí v období rokov 1869 až 1894. Tieto spojili všetky väčšie vojvodinské mestá s Budapešťou a Viedňou a samým tým aj so svetom.

Na území dnešnej Vojvodiny sa historické stopy po remeslách zaznamenali ešte v dávnej minulosti (v Novom Sade v 8. storočí). Na jarmokoch sa už v 14. storočí vedľa obchodníkov zúčastňovali aj remeselníci predávajúci vlastné výrobky. Počas tureckých ťažení bolo južné Uhorsko spustošené a preto sa zaznamenala stagnácia remesiel. V mestách sa zjavili tzv. *turecké remeslá*. Po vymanení sa spod tureckej nadvlády remeslá sa začali postupne obnovovať. Po osídľovaní Srbov a neskôr aj Nemcov, Maďarov, Slovákov, Rumunov a Rusínov došlo k miešaniu vplyvov a rôznych kultúr. Ovplyvnilo to celkové hospodárske vzťahy, a samým tým aj vývoj remesiel. Báčke patrilo prvé miesto podľa stupňa vývoja remesiel. Na rozhraní 18. a 19. storočia medzi najvýznamnejšie remeslá patrili: krajčírstvo, obuvníctvo, kožiarstvo, murárstvo a iné. Remeslá mali v tom čase veľký význam a patrilo im dôležité miesto v hospodárskom živote. Hmotná úroveň obyvateľstva sa zvýšila, tiež aj sortiment ich potrieb a preto sa remeselnícke výrobky zdokonaľovali. Počet remeselníkov stále stúpala, najmä v mestách.

Hoci cechy (remeselnícke stavy) jestvovali ešte v stredoveku, vo vojvodinských mestách sa aktívnejšie zakladali v 18. a 19. storočí. Jestvovali až do roku 1872, keď boli *Zákonom o remeslách* zrušené. Po zrušení cechov sa začali zakladať remeselnícke družstvá a iné združenia.

Podľa súpisu ľudu z roku 1910 v Báčke, Banáte a Srijeme bolo 48 005 remeselníckych dielní (vrátane aj oblasti staviteľstva a poohostinstva). Jednou z príznačností remesiel tých čias bola skutočnosť, že sa bežná 70% remeselníckych dielní nachádzalo na vidieku a len 30% v mestách.

V uvedenom období boli najvyspelejšie remeslá v Báčke. Tu bolo sústredených 52,4% remeselníckych dielní, v Banáte bolo 32,4% a v Srijeme len 15,2%. Spomedzi miest najvýznamnejším remeselníckym strediskom bola Subotica. Tu bol počet remeselníckych dielní imponujúci – 3380. Po nej nasledovali Nový Sad, Vršac, Sombor, Veliki Bečkerek, Pančevo a Velika Kikinda.

Súbežne s výskytom priemyselných výrobkov na vojvodinskom trhu začala sa aj kríza jednotlivých remesiel. Zanikli remeslá, akými boli: výroba kabaníc, výroba opankov, papučiarstvo, výroba topánok a remenárstvo. Vznikli však aj nové remeslá, akými boli: elektrikárske, strojnícke, zámočnicke...

2.8. Obchod

V prvej polovici 19. storočia sa v našich krajoch začal vyvíjať obchod s obilninami a dobytkom. Medzi najznámejšie strediská uvedených obchodov patrili: Ruma, Mitrovica, Zemun, Nový Sad, Sombor, Bečej, Veliki Bečkerek (dnešný Zreňanin), Velika Kikinda, Vršac, Apatin, atď. Medzi tri najvýznamnejšie mestá so statusom slobodného kráľovského mesta patrili: Nový Sad (nadobudol status slobodného kráľovského mesta v roku 1748), Sombor (nadobudol status slobodného kráľovského mesta v roku 1749) a Subotica (nadobudla status slobodného kráľovského mesta v roku 1779).

Spomedzi uvedených obchodných stredísk osobitne vynikol Stari Bečej (dnešný Bečej) z dôvodu vývozu pšenice do Pešti a ďalej do Rakúska. Bečejská pšenica mala v 19. storočí osobitnú značku na burzách v Pešti a vo Viedni.

Obchodníci sa spájali a utvárali obchodnícke spoločnosti, ktoré vlastnili určité privilégia a stanovy. Mestá na riekach mali prístavy so skladmi pre tovar. Spoločnosti vlastnili obchodné lode, čo značne prispelo k zveľadeniu obchodov zameraných na vývoz a dovoz v týchto krajoch. Napriek preniknutiu kapitalistických vzťahov vojvodinské mestá zostali na úrovni obchodno-priemyselno-poľnohospodárskych stredísk a manufaktúra a priemysel prevažne spočívali na spracovaní poľnohospodárskych výrobkov.

Ako aj dnes všetky napočítané sídla a mestá, ako aj iné mestá boli už v druhej polovici 18. storočia národnostne a konfesijne zmiešané, čo značne ovplyvňovalo ich hospodársky a kultúrny vývoj v 19. storočí.

2.9. Základné príznačnosti maďarskej spoločnosti

Maďarská spoločnosť sa v prvej polovici 19. storočia delila do troch základných kategórií. Boli to: vysoká šľachta (aristokracia), stredná a nižšia šľachta (zemani) a sedliactvo (prevažne nevoľníci). Vznikla nová spoločenská meštianska trieda, ktorá mala na začiatku rovnakú štruktúru ako šľachta. V prvej polovici 19. storočia bola maďarská meštianska trieda hlavne cudzieho pôvodu (nemeckého, židovského, atď.). Meštianstvo malo od začiatku významný vplyv v spoločnosti. Z jednotlivých národov sa len pri srbskej populácii vyskytla významnejšia meštianska vrstva. Maďarsko malo pred revolúciou asi 550 000 príslušníkov šľachty. Patril k nej každý dvadsiaty štvrtý obyvateľ (len v Poľsku bolo vyššie percento šľachty). Šľachta bola veľmi rozmanitá. Niektorí jej príslušníci mali na tisícky až desaťtisícky jutár pôdy a iní vlastnili omnoho skromnejšie statky, dokonca záhumienky. Takí po čase prestúpili do sedliackej vrstvy alebo radov inteligencie. Stali sa z nich advokáti, lekári, učitelia, profesori, štátni úradníci, atď. Kým príslušníci vysokej šľachty prevažne žili v mestách (predovšetkým vo Viedni a Pešti), príslušníci nižšej šľachty žili prevažne na vidieku. Ich spôsob života sa podobal životu bohatších príslušníkov meštianstva alebo sedliactva. V pozorovanom období, t.j. do roku 1848, sa celkový počet obyvateľstva zvýšil o 40% a mestského o 100%, čo znamenalo, že do konca štyridsiatych rokov 19. storočia každý siedmy obyvateľ krajiny žil v mestskom sídle. Sedliactvo bolo predsa najpočetnejšou spoločenskou vrstvou. Až do roku 1848 bolo prevažne v nevoľníckom položení. V prvej polovici 19. storočia prišlo k splynutiu nepočetnej srbskej šľachty s maďarskou, totiž k jej maďarizácii na podklade stavovskej príslušnosti, bez ohľadu na vierovyznanie. Musí sa však vyzdvihnúť, že srbskí príslušníci šľachty prechovávali silný pocit príslušnosti k Srbsku, ale aj príslušnosti k maďarskému národu a šľachtickému stavu. Najlepším príkladom uvedeného bol **Sava Tekelija**. Veľkostatky jestvovali aj na území dnešnej Vojvodiny. Srbská šľachta poskytovala veľké príspevky *Ludovike*, maďarskej vojenskej akadémii. **Aleksandar Nako**, popredný srbský šľachtic si vzal za manželku maďarskú grófku **Festeticovú** a prestúpil na katolícke vierovyznanie. Mnohí iní srbskí príslušníci šľachty so zmiešanými manželstvami nadobudli na podklade nich významné funkcie v Maďarskom kráľovstve (**Nako**, **Damaskini**, **Čarnojević**, atď.). Veľkostatky v Srieme patrili rodinám **Pejačevićovej**, **Marcibanjiovej**, **Brunsvikovej**, **Jankovićovej** a **Odeskalkiovej**. V Báčke a Banáte tiež jestvovali veľké léna, ktoré

patrili rodinám **Nakovej, Čekoničovej, Kišovej**, atď. Predsa však prevažná väčšina obyvateľov patrila k sedliackej spoločenskej vrstve. Sedliaci sa v celkovom obyvateľstve podieľali až na štyri pätiny. Len menšia časť z nich bola slobodná. Na území dnešnej Vojvodiny naväčšia časť obyvateľstva patrila do sedliackej spoločenskej triedy.

3. OBDOBIE REFORIEM, NÁRODNÁ OBRODA A KULTÚRNY ŽIVOT

3.1. Gróf Štefan Sečení a idey o prestavbe Maďarska

Začiatok 19. storočia bol v Maďarsku v znamení starostlivosti o štát. Intelektuáli a niektorí aristokrati uvažovali nad tým, ako z Maďarska utvoria moderný a perspektívny štát. Svojím významom vynikol popredný a silný aristokrat, gróf **Štefan Sečení (István Széchenyi)**.

Vďaka jeho pôsobeniu prenikli do spoločenského života liberálne idey. Gróf **Štefan Sečení** medzi prvými pochopil, že je vtedajšie zriadenie bezperspektívne. Vo svojich dielach *Hítel* (Kredit), *Világ* (Svet) a *Stádium* (Štádium) sa zasadzoval za zrušenie nevoľníctva a šľachtických privilégii (medzi ktoré patrili neplatenie daní a nemožnosť scudzenia šľachtických statkov), ktoré znemožňovali uvedenie meštianskeho, resp kapitalistického spoločenského zriadenia. Zasadzoval sa aj za väčšiu samostatnosť Uhorska oproti Viedni a za výstavbu infraštruktúry. Do revolúcie sa mu podarilo niektoré idey uviesť do života. Bol vedúcim a finančníkom prác na splavnení Tisy a Dunaja. Medzi jeho zásluhy patrí aj splavnenie Djerdapskej tiesňavy mýnovaním skál, ktoré znemožňovali plavbu (dnes na tom mieste stojí pamätná tabuľa na jeho počesť). **Sečení** založil viacero združení, ktorých bol členom, továrni, sporiteľní a bánk. Na konci tridsiatych rokov viedol výstavbu reťazového mostu medzi Budínom a Pešťou, ktorý bol ukončený v roku 1848. Bol vybudovaný z beočinského cementu. Toto bol prvý stály most na Dunaji. Meno grófa Sečeního sa bude spomínať aj v nasledujúcej stati. Jeho postrehy boli totiž výnimočné a navrhnuté opatrenia významné. **Lajoš Košut (Lajos Kossuth)** pomenoval Sečeního *najväčším Maďarom*, hoci sám k podrobnostiam reforiem nemali rovnaký postoj. **Košut** sa dožadoval rýchlejších reforiem. Konzervatívna aristokracia si však budúcnosť Maďarska predstavovala pod silným rakúskym dozorom, nebola si vedomá problémov a nenavrhovala nijaké riešenia.

V prvých desaťročiach 19. storočia viedenský dvor schválil viac nepopulárnych vyhlášok. Stav vo východnej časti Habsburského cisárstva sa začal podobať stavu z roku 1790. Maďarská šľachta bola čoraz nespokojnejšia. Župy (správno-právne územné jednotky) odmietli uviesť vyhlášky do života. Panovník bol preto prinútený po dlhšom čase zvolať štátny snem v roku 1825. Tento snem bol v dejinách označený ako prvý reformný snem. Trval dva roky.

3.2. Prvý maďarský (uhorský) reformný snem

Na prvom reformnom sneme boli vynesené dve významné uznesenia. Prvým bolo založenie *Maďarskej akadémie vied a umení* (1825). Idea o založení Maďarskej akadémie vied a umení sa prvýkrát zjavila ešte v roku 1760. Spisovateľ **György Bessenyei** napísal v roku 1781 podanie, ktoré bolo adresované cisárovi **Jozefovi II.** Zmienil sa v ňom o založení maďarskej učenej spoločnosti. Cisár z dôvodu svojich centralistických snáh tento návrh neschválil. Maďarská akadémia vied a umení (MAVU) bola predsa založená v roku 1825 podľa vzoru francúzskej akadémie, ktorá mala 40 *nesmrteľných* členov. Boli návrhy, že sa nová akadémia spojí s univerzitou v pešti a *Národným múzeom*, významnou inštitúciou pre vedecké výskumy, ktorú v roku 1802 založil gróf **Ferenc Sečení (Ferenc Széchenyi)**, otec grófa **Štefana Sečeního**. Gróf **Štefan Sečení** bol iniciátorom a prvým donátorom do akademického fondu. Poskytol doň jednoročný zisk zo svojich statkov v sume 60 000 strieborných forintov. Takýmto spôsobom podnietil aj iných magnátov, aby poskytli príspevky novozriadenej vedeckej ustanovizni, čo nebolo ľahké, lebo sa mnohí príslušníci šľachty zasadzovali za liberálne zmeny a idey. Akadémia tak prerástla v samostatnú vedeckú inštitúciu, ktorá jestvuje aj dnes.

Druhé významné uznesenie snemu z roku 1825 súviselo s vypracovaním plánu reformy jestvujúcej politickej a hospodárskej sústavy. Politická elita si uvedomila, že sú zmeny nevyhnutné. začiatky však neboli ľahké, lebo jestvovali početné plány a názory na opatrenia a uskutočniteľnosť reforiem.

3.3. Snem v období rokov 1832 až 1836 a vystúpenie Lajossa Kosuta

Mnohé Sečeního idey, ktoré prenikli do základov jestvujúcej sústavy sa začali uskutočňovať na sneme v období rokov 1832 až 1836. Na tomto sneme sa podnikli prvé kroky zamerané na zrušenie nevoľníctva. Schválený bol zákon o možnom dobrovoľnom odkúpení nevoľníckych záväzkov. Dvor až do roku 1840 brzdil jeho uskutočňovanie. Na sneme sa zjavili aj prvé zastupiteľské skupiny podobajúce sa západným politickým stranám. Dožadovali sa rýchlejšieho uskutočňovania reforiem a väčšieho osamostatnenia sa od Viedne. Plánovali zriadiť parlament zodpovednej vlády podľa anglického vzoru. Na tomto sneme vynikol **Lajoss Kosut**, nový dobový reformátor. Od štyridsiatych rokov 19. storočia postupne prerástol v zvrchovaného vodcu liberálneho hnutia v Maďarsku. Okrem **Kossuta** medzi vodcov liberálneho hnutia patrili ešte **Ferenc Deák**, barón **Miklós Wesselényi** a gróf **Lajos Battyanyi**. Na tomto sneme sa podnietilo vydávanie prvých politických novín, ktoré si získali početných čitateľov, hoci boli tlačené primitívnou technikou. Po niekoľkých rokoch, presnejšie v roku 1841, začali vychádzať prvé moderné politické noviny v maďarskom jazyku *Peštiasky spravodaj (Pesti Hírlap)*, ktorých redaktorom bol sám Lajoss Kosut. Zohrali významnú rolu v organizácii opozičného hnutia, ktoré bolo v čele revolúcie v roku 1848. Najvýznamnejšie idey prezentované v novinách boli: úplné zrušenie nevoľníctva bez odkúpenia, uvedenie rovnosti vo vyberaní daní a rovnosť pred zákonom, bez ohľadu na spoločenskú vrstvu. Na snemoch 1839/40 a 1843/44 sa pokračovalo vo vnesení nových reformných zákonov. Bolo však potrebné ešte niekoľko rokov, aby sa udiala revolúcia, ktorá bola opravdivým začiatkom podstatných reforiem.

3.4. Posledný stavovský snem v Maďarsku (Uhorsku)

Na poslednom stavovskom sneme v rokoch 1847/48 bola zriadená tzv. *Opozičná strana*, ktorá uviedla vo svojom programe nazvanom *Opozičná deklarácia* uzákonené požiadavky z revolučného roku 1848. Medzi jej predákov, okrem už spomenutých reformných politikov, patrili aj početní príslušníci aristokracie, akými boli grófi **Teleki**, **Andrássi**, **Károlyi** a barón **József Eötvös**. Pred vzplanutím revolúcie malo maďarské reformačné hnutie pestrú základňu. To znamená, že nešlo o triedny boj, lebo sa medzná čiara medzi tými, čo sa zasadzovali za reformy a tými, čo ich zamietali a ochraňovali staré zriadenie pohybovala v rámci už jestvujúcich spoločenských tried.

3.5. Národná štruktúra ako predpoklad vzniku národných hnutí

Vedomie o príslušnosti k určitému národu sa v tých časoch stalo významnejším od iných druhov príslušnosti, napríklad k spoločenskej triede, spoločenskému stavu, náboženstvu alebo miestu. Vtedy žilo v Maďarsku množstvo národov. Maďarov bolo asi 4 800 000 (38%), Rumunov asi 2 200 000 (17%), Slovákov 1 700 000 (13%) a Nemcov asi 1 270 000 (9,8%). Na podklade súpisu ľudu Srbov bolo asi 1 250 000 (štatistici do tohto etnického spoločenstva zaradili aj Bunjevcovcov ako Srbov katolíckeho vierovyznania) alebo 9,7% z celkového obyvateľstva. Počet Chorvátov sa odhadoval asi na 900 000 (7%) a Rusínov asi na 440 000 (3,5%). Na konci prvej polovice 19. storočia Židov bolo asi 240 000 (asi 2%). Iné menšie etnické spoločenstvá (Slovinci, Bulhari, Gréci, Arméni, Francúzi, atď.) neboli zastúpení nad 0,5% v celkovom obyvateľstve krajiny. Národnostná národná obroda prebiehala súbežne s maďarskou. Medzi národnostnými národnými obrodami a maďarskou národnou obrodou boli však zaznamenané určité časové posuny z dôvodu ich rozdielneho vývojového stupňa alebo vnútornej spoločenskej štruktúry. Len medzi maďarským a chorvátskym (ilírskym) hnutím nejestvovali podstatnejšie rozdiely, lebo mali podobnú spoločenskú štruktúru. Podobne Maďarom Chorváti vlastnili úplnú spoločenskú štruktúru – od nevoľníkov po inteligenciu a šľachtu.

3.6. Národná obroda Nemcov, Rumunov, Slovákov, Rusínov a Srbov

V prvej polovici 19. storočia národná obroda prebiehala aj v radoch národností alebo tzv. nemaďarských národov. Nemecké etnické spoločenstvo v Uhorsku vlastnilo príznačnosti občianskej spoločnosti. Sasi (Nemci) zo Sedmohradska, iných častí Maďarska a z našich území sa podstatne líšili tým, že boli pomerne uzavretým národným spoločenstvom s občianskymi právami spočívajúcimi na privilégiách nadobudnutých v predchádzajúcich storočiach.

Vyššie spoločenské vrstvy, t.j. rumunská, srbská, slovenská a rusínska šľachta z dôvodu stavovských privilégií väčšinou splynula s maďarskou. Väčšinu v týchto národných spoločenstvách utvárali sedliaci – nevoľníctvo a drobné občianstvo. Medzi

Srbmi a Rumunmi bolo početné slobodné sedliactvo (predovšetkým na Vojenskej hranici). Významnú úlohu v rozvoji národného buditeľstva Srbov mala obchodnícka vrstva, ktorej jednotlivci pre svoju ekonomickú silu a vplyv patrili k vyšším spoločenským kruhom. Vynikli viac ako Maďari, lebo srbské občianstvo v Maďarsku patrilo medzi najuvedomejšie z hľadiska príslušnosti k národu.

3.7 Úloha duchovenstva a inteligencie v národnej obrode Srbov, Rumunov, Slovákov a Rusínov

Vo všetkých národnostných spoločenstvách mala v národnej obrode inteligencia, najmä duchovenstvo a učelia, významnú úlohu a vplyv. Úloha a vplyv duchovenstva v pravoslávnych etnických spoločenstvách, najmä na začiatku vývoja národného povedomia boli dokonca osudovými (napr. u Srbov). Podobnú úlohu u Rumunov mala gréckokatolícka či uniatská cirkev, ktorá bola v určitom zmysle národná. Medzi národnosťami začala s národnobuditeľskou prácou práve inteligencia, ktorá prebúdza ich národné povedomie a pocit, že sú príslušníci iného národa, a nie politického maďarského. Prvý a základný prostriedok utvorenia nového národa podľa mienky nemeckých filozofov a spisovateľov Herdera a Schillera bol jazyk. Na začiatku pozorovaného obdobia (rozhranie 18. a 19. storočia) ani jedna zo spomenutých národností nemala vlastný jazyk. Slováci, a najmä príslušníci evanjelického vierovyznania ako vlastný jazyk používali staročeský a Slováci katolíckeho vierovyznania viaceré miestne nárečia. Srbi v tom čase používali staroslovanský jazyk, veľmi podobný ruskému. Rumunskí gréckokatolícki kňazi medzi prvými začali koncom 18. storočia používať národný jazyk v bohoslužbách a snažili sa kodifikovať ho ako spisovný.

O kodifikáciu spisovného jazyka sa v radoch Slovákov najviac zaslúžil **Ludovít Štúr** a **Ján Kollár**, ktorí za spisovné zobrali stredoslovenské nárečie. Medzi strediská Slovákov na území dnešnej Vojvodine v prvej polovici 19. storočia patrili Báčsky Petrovec (Báčka), Kovačica (Banát) a Stará Pazova (Sriem). Na začiatku 19. storočia sa v radoch duchovenstva a učiteľov zaznamenali začiatky literárnej tvorby Slovákov vo Vojvodine. **Juraj Rohoň**, evanjelický kňaz v Hložanoch, zverejnil v roku 1802 prvú knihu v slovenskom jazyku pod názvom *Kratochvílne zpěvy pro mládež rolnickou*. Zásluhou škôl v rámci farností, a najmä agilných učiteľov zo Slovenska sa národná identita Slovákov zachovala. Vynikol na tom pláne najmä staropazovský učiteľ **Ján Kutlík**. Inak rodina **Kutlíkovcov** zanechala svoje stopy aj v srbských dejinách, lebo **Cyril Kutlík** bol zakladateľom Srbskej kresliarskej a maliarskej školy v Belehrade. Vďaka inteligencii a duchovenstvu zo Slovenska sa Slováci udržali aj v ťažkých časoch. V tom čase začala vznikať na území Vojvodiny slovenská inteligencia. Medzi jej prvých príslušníkov patril **Ján Bilazy** vyškolený v Banskej Štiavnici. Po ukončení učiteľského preparandia pracoval vo Vrbasi, kde založil gymnázium.

V našich krajoch sa najviac Rumunov vyskytovalo v Banáte. Niektorí žili v banátskej čati Vojenskej hranice. Príslušníci šľachty a inteligencie boli v rumunskej pospolitosti nepočetní. V náboženskom ohľade banátski Rumuni patrili ku Karloveckej metropolitie. Určitý čas bol karlovecký metropolita aj náboženským vodcom sedmohradských Rumunov. Týmto však hrozilo nebezpečenstvo asimilácie, ktoré mohlo vyhrotiť vzťahy dvoch národov. Situácia sa doriešila v roku 1864 zriadením osobitnej rumunskej pravoslávnej metropolie.

Rusíni územie dnešnej Vojvodiny osídlili v 18. storočí. Najviac osídľovali komorné statky. Len na začiatku 19. storočia Rusíni z Báčky a severovýchodných oblastí vtedajšieho Uhorska začali osídľovať aj súkromné feudálne léna v Srieme. Oproti iným národnostiam ich šľachta bola takmer úplne maďarizovaná. Podľa náboženstva sú Rusíni väčšinou gréckokatolíci či uniati. Medzi strediská Rusínov v dnešnej Vojvodine od chvíle ich prisťahovania patrí Ruský Kerestur, Djurdjevo a Kucura (Báčka), ako aj okolie Nového Sadu a Šíd v Srieme.

Od začiatku 19. storočia sa mnohé rusínske rodiny z Báčky usadili v Srieme, a to v Šíde na veľkostatku Križevackej eparchie (1803), Berkasove (1810) a Bačinciach (1834).

Polovicou 19. storočia zo severovýchodného Uhorska sa z bardejovskej oblasti (dnešné Slovensko) presídlila do Sriemu nová vlna Rusínov. Usadila sa v Srianskej Mitrovici a jej širšom okolí. V osemdesiatych a deväťdesiatych rokoch 19. storočia sa do južného Uhorska presťahovala tretia vlna Rusínov zo severovýchodného Uhorska a Galície a usadila sa v obciach Bikić a Privina Glava.

V prvej polovici 19. storočia sa mnohé rusínske rodiny z Kerestura a Kucury presťahovali takmer do všetkých sídel Šajkašky, ale len od sedemdesiatych rokov sa začalo ich masové usádzanie v Djurdjeve a trochu menšie v Gospodjincoch. V Djurdjeve sa zachovali dodnes.

Po revolúcii v rokoch 1848/49 sa Rusíni z Kucury a kerestura presťahovali do Vrbasu.

V sídlach, v ktorých v 19. storočí zriadili svoje kolónie Rusíni založili svoje farnosti, v rámci ktorých sa nachádzali rusínske konfesijné školy. Takým spôsobom sa aj pomerne malým rusínskym pospolitostiam v prostrediach, kde žili spolu s príslušníkmi iných náboženstiev a národov podarilo zachovať svoju národnú identitu.

V období revolúcie 1848/49 rusínski kňazi z Báčky v mene všetkých Rusínov v Báščke formulovali národno-cirkevné požiadavky, medzi ktorými vynikala požiadavka o zachovanie materinského rusínskeho jazyka a školenie rusínskej inteligencie v rusínskom jazyku.

Od sedemdesiatych rokov 19. storočia Rusíni v Báščke nadviazali lepšie styky s Rusínmi/Ukrajincami v galícii. Z galície dochádzali noviny, časopisy a knihy. V Ruskom keresture a Kucure boli založené prvá čítárne, v ktorých sa usporadúvali prednášky pre dospelých. Vtedy sa začala kulúrna a národná obroda Rusínov, ktorá pokračovala aj v medzivojnovom období.

Vynikajúci ukrajinský etnograf a folklorista **Volodimir Hnat'uk** v roku 1897 urobil v Ruskom keresture a Kucure etnografické záznamy o Rusínoch, zozbieral a zapísal veľmi bohatý materiál z rusínskej ústnej národnej literatúry. Uverejnil ho v piatich veľkých zväzkoch. Jeho prácu a jej význam pre Rusínov možno porovnať s dielom **Vuka karadžića** a jeho významom pre Srbov.

Pôvodom Rumunov sa medzi prvými zaoberal **Gheorghe Sincai**. **Ján Kollár** vo svojich sonetoch pod názvom *Slávy dcera* ospieval slávnú minulosť Slovákov s cieľom národne ich prebudiť. **Jovan Rajić** (ihumen či predstavený koviljského monastiera) mal podobnú úlohu pri Srboch. Nenapísal len dejiny Srbov, ale aj iných slovanských národov. Všetky tieto diela mali vedecké nároky. Boli však písané v romantickom duchu. V prvej polovici 19. storočia súbežne s prebúdzaním národného povedomia prišlo k spolupráci maďarskou kultúrnou elitou a príslušníkov kultúrnych elít iných národov. Je významná spolupráca maďarského spisovateľa a reformátora maďarského jazyka **Ferenca Kazinczyho** a **Lukijana Mušického** a **Mihajla Vitkovića**, ako aj neskoršia spolupráca **Jakova Ignjatovića** a maďarského básnika

Sándora Petőfiho. Výnimočnú spoluprácu mali **Kór Jókai** a **Antonije Hadžić** a na politickom pláne gróf **István Sécsenyi** a **Ján Kollár**.

3.8 Ilirske hnutie u Chorvátov

Prvú reformu chorvátskeho jazyka uskutočnil v tridsiatych rokoch 19. storočia **Ljudevit Gaj**, ktorý tým spôsobom začal ilirske hnutie. **Gaj** bol zástancom kultúrnej a politickej jednoty južných slovanských národov. Mienil, že je pomenovanie *ilírsky* príliehavé pre zblíženie sa južných Slovanov, lebo všetky južné slovanské národy považoval za potomkov Ilírov. Spolu so svojimi spolupracovníkmi urýchlene pracoval na utvorení chorvátskeho spisovného jazyka, ktorý bol pôvodne považovaný za celojuhoslovanský spisovný jazyk. Chorváti boli zvýhodnení oproti iným národom a národnostiam v rámci Maďarska, lebo mali celé stáročia zaručenú autonómiu svojich území. Mali vlastný snem, župy, správny aparát a poslancov v maďarskom sneme. Preto sa najprv medzi nimi zjavila idea osamostatnenia sa v krajinách prislúchajúcich Svätoštepánskej korune. Na začiatku ju plánovali uskutočniť spolu s inými južnými slovanskými národmi. Medzi prvé politické programy, ktoré okrem politických otázok prerokúval aj spoločensko-ekonomické patrila *Dizertácia chorvátskeho bána Janka Draškovića* z roku 1832.

3.9. Rómovia v dlhom 19. storočí

Rómovia v Uhorsku, pôvodom z rumunských kniežatstiev, sa v dlhom 19. storočí zaoberali remeslami potrebnými miestnemu obyvateľstvu. Uhorský nástupca **Jozef Habsburg** si ich vážil, kamarátil sa s nimi a zároveň skúmal ich jazyk a zvyky. Rómovia hudobníci boli veľmi vážení a inšpirovali aj skladateľov, akým bol **Franz Liszt**. Väčšina z nich hrávala v krčmách. Medzi najznámejších patrila **Pišta Danko**.

3.10. Reforma srbského jazyka, Vuk Stefanović Karadžić

Reformu srbského jazyka uskutočnil Vuk Stefanović Karadžić. Z dôvodu konzervatívnej cirkvi, časti občianstva, ako aj príslušnosti k cirkevnému srbskému a staroslovanskému jazyku bolo spomalené prijatie národného jazyka ako spisovného. Avšak, do konca prvej polovice 19. storočia národný jazyk predsa zatlačil staroslovanský. Vtedy sa začalo aj s budovaním kultúrnych inštitúcií Srbov. Novosadský profesor **Georgije Magarašević** začal vydávať v roku 1824 *Letopis Matice srbskej*, ktorý vychádza aj dnes a patrí medzi najstaršie odborné časopisy v Európe.

3.11. Rozvoj srbskej kultúry v Maďarsku (Uhorsku), Matica srbská a Tekelijanum

V prvej polovici 19. storočia boli Pešť a Budín srbskými kultúrnymi strediskami. V Pešti bola v roku 1812 prvýkrát uvedená historická dráma herca a spisovateľa **Istvána Baloga** o **Karadjordjovi**, vodcovi prvého srbského povstania, v maďarskom jazyku.

V Pešti bola v roku 1826 založená *Matica srbská* (srbská vedecko-kultúrna ustanovizeň podobná akadémii), svojho času a aj dnes najvýznamnejšia kultúrna inštitúcia Srbov. Prvý predseda *Maticy srbskej* bol **Jovan Hadžić**. Redaktori *Letopisu Maticy srbskej* boli: **Georgije Magarašević** (1825-1830), **Jovan Hadžić** (1830-1831), **Pavle Stamatović** (1831-1832), **Teodor Pavlović** (1832-1841), **Jovan Subotić** (1841-1848)...Šľachtic **Sava Tekelija** v roku 1838 poručil *Matici srbskej* prostriedky na založenie nadácie na školenie srbských chudobných žiakov. Táto ustanovizeň pomenovaná *Tekelijanum* sa aj dnes nachádza v Pešti a je spravovaná *Maticou srbskou v Novom sade*. Prvá srbská základina pre srbských žiakov bola založená v roku 1794. Dostala pomenovanie *Stepindarius Sevickianus*. Založila ju arumunsko-grécko-srbská rodina **Djurkovičová-Servická**, pôvodom z okolia Solúna. Hlava rodiny **Marko Djurković** odkázal nadaným žiakom 30 000 forintov. Podporu z nej počas svojho štúdia čerpal aj **Lukijan Mušicki**, neskôr ihumén fruškohorského monastiera Šišatovac. Prekonal ju len **Sava Tekelija**, keď v roku 1838 založil základinu, ktorej imanie bolo vo výške 100 000 forintov.

Tekelijanum bol ústav pre pomoc Srbom školiacim sa v Pešti. Bolo tu sídlo najstaršej srbskej knižnice, v roku 1826 založenej **Jovanom Hadžićom**. Od roku 1832 Ruská akadémia si pravidelne vymieňala knihy s knižnicou *Maticy srbskej*. Prvé veľké knižné zbierky knižnici darovali vľadyka **Platon Atanacković** a **Sava Tekelija**. Ich príklad nasledovali **Teodor Pavlović**, **Vuk Karadžić**, **Petar II. Petrović Njegoš**, **Jovan Subotić**, **Ján Kollár** a iní. V revolučných rokoch 1848/49 knižnica a základina boli zavreté. V roku 1864 bola knižnica spolu s *Maticou srbskou* presťahovaná z Pešti do Nového Sadu. V období rokov 1838 až 1878 *Tekelijanum* spravovala *Matica srbská* a neskôr ho spravovala peštianska Srbská pravoslávna cirkevná obec. Budova *Maticy srbskej* sa aj dnes nachádza v užšom strede Pešti na ulici Pála Veresa. V *Tekelijanume* sa konali literárne stretnutia srbských študentov. Tu v roku 1866 začal **Svetozar Miletić** vydávať noviny *Zastava*, najvýznamnejšie noviny Srbov v Maďarsku. O rok neskôr sa redakcia novín presťahovala do Nového Sadu. Knižnica *Maticy srbskej* v medzivojnovom období a aj neskôr pracovala ako verejná a vedecká knižnica. V roku 1948 sa stala ústrednou (materskou) knižnicou všetkých knižníc vo Vojvodine.

Matica srbská dostala dnešnú budovu od mesta Nový Sad ako dar k stým narodeninám v roku 1926. Pre kultúrny vývoj Srbov boli významné ešte *Srbské gymnázium*, založené v roku 1791 v Srijemských Karlovcich a *Novosadské gymnázium* (dnešné *Gymnázium Jovana Jovanovića Zmaja*), ktorému **Sava Vuković** odkázal značné prostriedky na ďalšiu činnosť. Medzi známymi riaditeľov týchto ustanovizní patrili: **Pavel Jozef Šafárik**, **Milovan Vidaković**, **Jovan Hadžić**, **Djordje Natošević**, atď. Okrem v Novom Sade aj v iných mestách dnešnej Vojvodiny pôsobili srbské a národnostne zmiešané spolky, zakladali sa čítárne, občasnú divadlá, atď. V umení a literatúre v prvej polovici 19. storočia vynikli: **Konstantin Danil**, **Arsa Teodorović**, **Nikola Aleksić** (maliarstvo), **Lukijan Mušicki**, **Jovan Sterija Popović**, **Branko Radičević** (literatúra), atď. V boji o uznanie národného

jazyka za spisovný vynikol vyškolený srbský filológ **Djura Daničić**, ktorý prijal Vukove reformy z roku 1847.

3.12. Zveľad'ovanie kultúry a školskej sústavy

V období rokov 1790 až 1848 sa zveľadila kultúrna úroveň väčšiny spoločenských vrstiev. Bola následkom školskej reformy **Márie Terézie** z roku 1777, ktorá publikovala organizačný poriadok pre školskú sústavu (*Ratio Educationis*) o povinnom založení nižších ľudových škôl. Na podklade neho sa školská sústava stále viac vzťahovala. Za päťdesiat rokov počet učiteľov stúpol o 150%. Vo vyspelých častiach krajiny (najmä centrálnych a západných) skvalitnila sa výučba. Začali sa zakladať všeobecné vzdelávacie školy či gymnáziá. V roku 1846 bolo v Maďarsku (vrátane našich krajov) 102 gymnázií a v Sedmohradsku 20. V tridsiatych rokoch 19. storočia navštevovalo gymnáziá v Uhorsku 20 000 až 22 000 žiakov. Do roku 1844 bol na gymnáziách latinský vyučovací jazyk. Od uvedeného roku sa na väčšine gymnázií uviedol maďarský vyučovací jazyk (uzákonený). Jestvovali aj gymnáziá s inými vyučovacím jazykmi (napr. v Sremských Karlovcích, Novom Sade a inde). Založené boli aj vysokoškolské ustanovizne, akými bola Peštianska univerzita, akadémia a protestantské lyceá.

3.13. Záver

Na záver tejto state možno uzavrieť, že sa národné povedomie národov a národností v Maďarsku vzbudilo v prvej polovici 19. storočia. Vyspelosť národnostných spoločenstiev nebola rovnaká, ani ich postavenie vo vtedajšej feudálnej spoločnosti. V niektorých spoločenstvách začali vznikať triedy, ktoré neskôr zvädzali významné boje o zachovanie národnej identity (Slováci, Rusíni a Rumuni). Niektorým spoločenstvám sa na podklade skôr získaných privilégií a autonómií (Chorváti, Srbi, Nemci) podarilo nastoliť aj prvé politické požiadavky. Národné hnutia národností v Uhorsku v prvej polovici 19. storočia boli prevažne zamerané na plán kultúry.

4. OBČIANSKA REVOLÚCIA A VOJNA O OSLOBODENIE MAĎARSKA (1848/1849)

V Maďarsku jestvovali rozdielne predstavy o budúcnosti krajiny. Časť šľachty sa zasadzovala za staré zriadenie a časť za podstatné spoločenské a hospodárske zmeny. Boli rôzne názory na ich priebeh a podstatu. Gróf **Sečení** sa zasadzoval za mierne a menšie zmeny, kým **Lajos Kossuth** a barón **Etves** boli za rýchle a podstatné zmeny. Pre všetkých dobových politikov a mysliteľov utvorenie národa a národného povedomia patrilo medzi najvýznamnejšie otázky tak v Maďarsku, ako aj celej Európe.

4.1. Začiatok európskych revolúcií v rokoch 1848/49

Na rozhraní rokov 1847/48 sa začali zaznamenávať revolučné snahy v celej Európe. Už začiatkom roku 1848 sa na Sicílii udiala revolúcia a po nej nasledovala revolúcia vo Francúzsku. Vlna protestov smerovala k strednej Európe. V marci prišla po hranice Habsburského cisárstva. V dôsledku jej vplyvov bola urýchlená práca posledného stavovského snemu. Najagilnejší maďarský opozičný predák **Lajos Kossuth** už 3. marca 1848 kolegov poslancov upozornil na to, že nemôžu opustiť zasadnutie bez schválenia zákonov, ktoré ľud od nich očakáva.

4.2. Revolúcia vo Viedni

Vo Viedni sa revolúcia rozpútala 13. marca 1848. Delegácia Maďarského snemu sa na nasledujúci deň vydala do Viedne s cieľom vydobýť si od panovníka vymenovanie prvej zodpovednej maďarskej vlády. Medzi jej členmi boli: **Štefan Sečení, Lajos Bacsányi, Lajos Kossuth, Móric Szentkirály** a **Bertalan Szemere**. Viedenské obyvateľstvo delegáciu s veľkým nadšením vívalo, najmä **Kossutha**. Bolo mu povďačné, že sa vo svojom prejave na sneme dožadoval vynesenia ústavy aj pre západné časti monarchie. Správa o revolúcii vo Viedni sa do Pešti dostala 14. marca. Revolučne zmýšľajúca mládež zoskupená v organizácii pod názvom *Marcová mládež* a vedená vynikajúcimi mladými intelektuálmi, akými bol **Sándor Petőfi, Mór Jókai** a **Pál Vasvári** sa rozhodla začať pôsobiť.

4.3. Od revolúcie po začiatok oslobodzovacej vojny

Revolúcia v maďarsku mala dvojnásobné ciele: občianske a národné. Na občianskych cieľoch sa mohli uznieť rôzne národy, ale každý z nich mal aj vlastný národný cieľ. Preto bola revolúcia v Maďarsku (Uhorsku) zložitý jav. Niektorí jej účastníci sa viac zasadzovali za spoločné ciele a niektorí za národné.

4.4. Revolúcia v Pešti, slávny začiatok bez krviprelievania a prvá parlamentná zodpovedná maďarská vláda

Revolúcia v Pešti sa začala 15. marca 1848, keď sa mládežnícki vodcovia zo známej kaviarne *Pilvax* za podpory študentov peštianskej univerzity vydali smerom k tlačiarňi *Landerer a Hekenaszt*, v ktorej vytlačili svoj program pozostávajúci z dvanástich bodov v podobe letáka. Urobili to bez povolenia cenzora a preto sa uvedený deň zaznamenáva ako deň zrodu slobodnej maďarskej tlače. Požiadavky programu boli nasledujúce: 1) sloboda tlače a zrušenie cenzúry, 2) vymenovanie zodpovednej parlamentnej vlády so sídlom v Pešti, 3) každoročné zvolávanie štátneho snemu v Pešti, 4) rovnosť pred zákonom, bez ohľadu na príslušnosť k

spoločnosti a náboženstvu, 5) založenie národnej gardy (vojska), 6) uvedenie daňového záväzku pre každého, 7) zrušenie nevoľníctva, 8) konštituovanie porotcovských súdov, 9) založenie národnej banky, 10) pri skladaní vojenskej prísahy sa zaprisahávať na ústave, návrat maďarských vojakov do krajiny a aby vojaci z iných krajov cisárstva opustili krajinu, 11) oslobodenie všetkých politických zajatcov, 12) utvorenie únie Sedmohradska a Maďarska. Tieto požiadavky *Marcovej mládeže* sa vo veľkej miere stotožňovali s požiadavkami reformnej opozície uvedenými na štátnom sneme.

Všetkých 12 požiadaviek ľud prijal a k revolucionárom sa pripojil. Uzniesli sa postúpiť program Zhromaždeniu Mesta Pešť na schválenie. Medzi revolucionármi boli niektorí funkcionári Peštianskej župy a mestskej radnice, medzi ktorých patrili: **Pál Nyári**, **Gábor Klauzál** a iní. Delegáciu vyslali do budínskeho zastupiteľského snemu. Vrchnosti boli v rozpakoch. S delegáciou sa rozprával podpredseda zastupiteľského snemu **Ferenc Zichy**. V ten deň bola cenzúra tlače zrušená. Zastupiteľský snem prisľúbil, že vojsko nebude zasahovať do priebehu udalostí. Politickí zajatci boli prepustení. Viedenský dvor začal potom ako sa dozevedl o revolúcii v Pešti podnikáť kroky. Po troch dňoch váhania panovník **Ferdinand V.** vymenoval **Lajosa Batyányiho** za predsedu prvej zodpovednej maďarskej vlády. Požunský snem začal urýchlene pracovať na vynesení nových zákonov, čo sa ukončilo 11. apríla 1848 potvrdením panovníka. Zákony zmenili politické a spoločenské zriadenie krajiny. V ten deň zložila pred panovníkom prísahu aj prvá maďarská vláda, ktorá onedlho svoje sídlo presťahovala do Pešti.

4.5. Požiadavky srbských intelektuálov a prvé nepokoje

Pokojný život v Srijeme, Báčke a Banáte porušila revolúcia 1848/49, ktorá dostala ľudové pomenovanie *Veľká vzburá*. Revolúcia 1848/49 bola pre ľud svoráznym časovým medzníkom, lebo čas rozdelil na obdobie pred *Veľkou vzburou* a po nej.

Skupina srbských intelektuálov z Pešti (**Jakov Ignjatović**, **Jovan Djordjević**, **Djordje Stojaković**, **Jovan Subotić**, **Isidor Nikolić**, **Lazar Marković** atď.) v dňoch 17. až 19. marec zaradila srbské požiadavky do 17 bodov, čo bol v tejto revolúcii prvý srbský program. Nepokoje v Pešti sa koncom marca a začiatkom apríla preniesli aj do Srijemu, Banátu a Báčky. Masové hnutie sa v Zemune a Pančeve udialo 22. marca a koncom marca aj v Mitrovici. V Srijemských Karlovciach sa 2. apríla rozpútali nepokoje a neskôr aj v Novom Sade. Vzburu roznecovali poprední mládežníci, akými boli **Djordje Radak** vo Veľkej Kikinde a Veľkokikindskom dištrikte, **Svetozar Miletić** v Šajkašskej oblasti, **Mija Vlaškalić** v Novom Bečeji a **Bogoljub Atanacković** v Sombore a Subotici. Nepokoje nadobudli sociálny ráz a upriamené boli proti bohatým vrstvám. Ich príslušníci sa zasadzovali aj za zrušenie feudálnej spoločenskej sústavy. Za krátky čas srbské požiadavky nadobudli národnú povahu. Vedenie srbského národa však bolo konzervatívne. V čele konzervatívneho prúdu stál karlovecký metropolita **Josif Rajačić**, verný zástanca rakúskeho dvora. Konzervatívna vlna mienila, že srbské národné práva sa dosiahnu len vtedy, keď sa bude čeliť maďarskému revolučnému vedeniu a za podpory Habsburgovcov. Vedenie maďarskej revolúcie prevzalo strednú šľachtu. Zastupovalo tézu o *jednotnom maďarskom politickom národe*. Uvedené viedlo k zrážke so srbským revolučným konceptom.

Neboli však všetci Srbi proti maďarskej revolúcii, hoci aj v menšine. Ako najvýznamnejší spomedzi nich vynikli major **Jovan Damjanić** (neskôr generál maďarského domobraneckého vojska popravený v Arade roku 1849) a major **Josif Zako** z Bajše. Až do konca zostali verní revolučným ideám, kým Srbov pod vedením **Rajačiča** viedenský dvor využíval na vlastné ciele.

4.6. Delegácia vojvodinských Srbov v Prešporku

Novosadskí Srbi vyslali na prešporský snem delegáciu so srbskými požiadavkami. V jej čele boli **Djordje Startimirović** a **Aleksandar Kostić**. Onedlho pre obsah srbských požiadaviek prišlo k zrážke medzi delegáciou a Lajosom Kossuthom. Maďarská vláda preto za kráľovského komisára vymenovala **Petra Čarnojevića**, tamišského veľkožupana a potomka **Arsenija Čarnojevića**, a poverila ho zastavením vzbury v Báčke a Banáte.

4.7. Májové zhromaždenie a srbská Vojvodina

V dňoch 13. až 15. mája sa konalo v *Sriemskych Karlovciach* tzv. *Májové zhromaždenie*. Na ňom do hodnosti patriarchu zvolili metropolitu **Rajačiča** a do hodnosti vojvodu pohraničnického plukovníka **Stevana Šupljikca**. Na zhromaždení bol založený hlavný výbor s **Djordjom Stratimirovićom** v čele, ktorý následne zriadil krajské výbory a podvýbory. Na májovom zhromaždení bola vyhlásená *Srbská Vojvodina*, ktorá vstúpila do politického zväzu so Spojeným chorvátskym, slavónskym a dalmátskym kráľovstvom. Uznaná bola aj *valašská národná svojbytnosť*. Jedna delegácia bola poverená oznámením uznesení májového zhromaždenia panovníkovi a Chorvátskemu snemu a druhá delegácia účasťou na Všelovanskom zjazde v Prahe.

4.8. Začiatky ozbrojených zrážok

Od jari do jesene roku 1848 zosilneli hnutia Chorvátov, Srbov a čiastočne aj Rumunov v Sedmohradsku. Riešeniu *chorvátskej otázky* veľkú pozornosť venovala aj Viedeň a Pešť. Viedenský dvor znemožnil kombinácie maďarskej vlády usilujúce sa o rozšírenie právomocí Spojeného kráľovstva v rámci Maďarska. Dňa 23. marca bol **Josip Jelačić** (narodený v Petrovaradine) vymenovaný ako dôverný dvorný človek do hodnosti chorvátskeho bána. Vynaložil všemožné úsilie o to, aby sa prerušilo spojenie medzi Chorvátskom a Maďarskom. Ihneď ako maďarská vláda 27. augusta 1848 uznala úplnú autonómiu Chorvátska, urobil z Chorvátska silnú základňu viedenského dvora. Podľa pokynov dvora proti Maďarsku podnikol vojenské ťaženie. Jeho názor na revolúciu však nezdieľali niektorí Srbi a Chorváti. Takými boli Chorvát **Antun Jospipović** a Srb **Jakov Ignjatović**, ktorí boli jej zástancami.

Srbské hnutie malo skôr ako chorvátske hnutie ozbrojenú zrážku s Maďarmi. V júni 1848 prišlo k vážnej ozbrojenej zrážke, keď veliteľ Petrovaradinskej posádky generál **János Hrabovszky** vydal príkaz svojim vojakom, aby srbské hnutie zlomili.

4.9. Národnosti v revolúcii 1848/49

Rumunské hnutie začalo mať už v marci výhrady voči marcovým a aprílovým zmenám. Dožadovalo sa, aby aj Rumuni nadobudli status národa. Na svojom sneme v máji 1848 v meste Blaj (dnešné Rumunsko) uviedli svoju požiadavku o nadobudnutie osobitnej autonómnej oblasti. Ani idea ozbrojenej vzbury im nebola cudzia. Zmýšľali tak preto, lebo mali dobre vycvičené a vyzbrojené pohraničnické pluky. Pre ozbrojné povstanie sa rumunské vedenie konečne rozhodlo v septembri na druhom sneme tiež konanom v Blaji. Rumuni v Banáte mali blízko k maďarskému revolučnému hnutiu. Na národnom sneme v Lugoji jednou z hlavných požiadaviek bolo vyčlenenie sa z karloveckej metropolie a založenie osobitnej rumunskej pravoslávnej cirkevnej organizácie.

Nepočetnej inteligencii vedúcej slovenské hnutie sa nepodarilo zapojiť do revolúcie širšie spoločenské vrstvy. Na májovom sneme v Liptovskom Sv. Mikuláši (dnešný Liptovský Mikuláš na Slovensku) schválili doklad s požiadavkami zaradenými do štrnástich bodov (samostatnosť národa, úradný slovenský jazyk, všeobecné hlasovacie právo, zrušenie nevoľníctva atď.). Voči týmto požiadavkám mala uhorská vláda odmietavý postoj a na Slovensku vyhlásila výnimočný stav. Vodcom revolúcie Hurbanovi, Štúrovi a Hodžovi vydala zatykače. Vodcovia slovenského hnutia sa zúčastnili na Všeslovanskom zjazde v Prahe, kde následne zriadili aj dobrovoľnícku jednotku. Počas revolúcie slovenské hnutie vytrvalo obhajovalo svoje požiadavky uvedené v štrnástich bodoch. Po niekoľkých neúspešných bojoch sa pod rakúskym velením na území dnešného Slovenska zúčastnili v boji proti Maďarom. Vďaka evanjelickej cirkvi slovenskí revolucionári a vojvodinskí Srbi nadviazali styky. Počas revolúcie intenzívne spolupracovali. Vodca slovenskej revolúcie Hurban (ktorého syn bol v roku 1875 vysvätený za kňaza v Starej Pazove) pobudol v Srbsku, kde sa dožadoval pomoci v zbraniach a streľive. Pri návrate zriadil v Starej Pazove dobrovoľnícky jazdecký oddiel pozostávajúci zo 100 Slovákov, ktorý neskôr presunul do Sriemskych Karloviec. Spolu s ním sa v tejto akcii zúčastnil aj Branislav Abafi z Aradáča, jeden z vojenských veliteľov tzv. slovenskej gardy počas revolúcie a neskôr farár evanjelickej a.v. cirkvi v Aradáči.

Rómovia počas revolúcie 1848/49 pomáhali ako hudobníci vo verbovaní honvédov a takým spôsobom poskytli príspevok k maďarskej revolúcii. Tiež honvédom pomáhali aj ako zlievači diel. **Kossuth** pridelil **Ferncovi Šerkézimu** plukovnícku hodnosť.

Postoj vodcov maďarskej revolúcie voči národným hnutiam bol nejednotný. Niektorí sa snažili rokovať s národnostnými vodcami, aby si ich získali pre ciele maďarskej revolúcie a iní dodržiavali svoje tvrdošijné stanovisko. Keď sa väčšina vodcov revolúcie uzniesla na rokovaníach a spolupráci, bolo neskoro.

5. VOJNA ZA VYSLOBODENIE SA MAĎARSKA SPOD HABSBUERSKEJ NADVLÁDY, VYHLÁSENIE NEZÁVISLOSTI A ZLOM

5.1. Revolúcia a národnostná otázka

V Európe sa v 19. storočí neuvažovalo o národnostiach. Práve naopak, politická elita sa zaoberala tvorbou jednotných národov. Spomenuté idey zo západnej Európy prenikli však aj do centrálnych a východných území nášho kontinentu.

Občiansky prerod Maďarska narazil na absolutistické snahy a odpor habsburského dvora, ale aj na požiadavky nemaďarských národov žijúcich v Uhorsku. Preto maďarská revolúcia musela zvädzať boje na dvoch frontoch. Vojvodinskí Srbi sa obrátili proti nej z dôvodu vlastných národných záujmov a aj preto, že sa nevyhovelo ich požiadavkám. Sám patriarcha bol naklonený videnskému dvoru. Keby medzi vodcami maďarskej revolúcie a vodcami národnostných hnutí jestvovalo pochopenie, neprišlo by k takej krvavej a ťažkej zrážke.

5.2. Plány rakúskeho dvora o zlome maďarskej revolúcie a útoky na ňu

Na konci leta sa dvor rozhodol ozbrojene intervenovať proti maďarskej revolúcii. Hlavným tromfom mu bol bán **Jelačić**, ktorý prešiel so svojimi oddielmi 11. septembra 1848 cez maďarskú hranicu a začal ťažiť na Pešť, kde prebiehali nové demonštrácie. Predseda vlády **Lajos Batyányi** podal demisiu. V krátkom čase bola však zriadená nová revolučná vláda (celoštátny ochranný výbor), ktorej predsedom sa stal **Lajos Kossuth**. Začali sa prípravy na obranu krajiny a zriadené boli aj nové vojenské jednotky.

5.3. Prvé víťazstvá revolučného vojska a obrat vojnového šťastia

K prvým bitkám prišlo koncom septembra a začiatkom októbra pri obciach Pákozd a Ozora na západe krajiny.

Keď sa vo Viedni dozvedeli o víťazstvách revolučného maďarského vojska a vyhodení cisárskeho vojska z Uhorska, dňa 6. októbra sa udialo nové povstanie. Váhavosť maďarských vojenských veliteľov, či budú pokračovať alebo pomôžu Viedenčanom mala tragické následky. Maďarské vojsko bolo v okolí Viedne pri meste Schwechat porazené.

5.4. Nový cisár a nové úspechy Habsburgovcov

Koncom roku 1848 prišlo k zmenám aj na čele Habsburskej monarchie. Dvorná kamarila odstavila panovníka **Ferdinanda V.** a na jeho miesto dosadila

osemnásťročného **Františka Jozefa**. Boje pokračovali na viacerých frontoch. Začiatkom januára 1849 cisárske vojsko obsadilo Budín a Pešť (vtedy to boli dve mestá) a maďarská vláda bola prinútená uchýliť sa v Debrecíne.

5.5. Jarné ťaženie revolučného vojska

Na jar roku 1849 sa maďarskému vojsku podarilo zvíťaziť po mnohých bitkách nad cisárskymi oddielmi a oslobodiť veľkú časť krajiny, dokonca aj hlavné mesto. Ťažké zrážky sa udiali aj na území dnešnej Vojvodiny. Veľké bitky sa zvädzali v okolí Szentomáša, neskôr premenovaného na Srbobran. Bitky boli zaznamenané aj v okolí Starého Bečeja, Malého Idjoša a na iných miestach. Maďarské vojsko v Banáte, vedené dvomi nadanými generálmi **Ernő Kissom a Jovanom Damjanićom**, zaznamenalo viaceré úspechy v bitkách pri sídlach: Perlez, Pančevo, Bašaid, atď. O nich, ako aj bitkách v iných častiach krajiny poskytujú svedectvo umelecké obrazy **Móra Thana**, narodeného v Starom Bečeji. Do bojov v južnom Uhorsku sa zapojili aj srbskí dobrovoľníci v čele s vojvodcom **Stevanom Petrovićom-Kničaninom** v Banáte a **Joakimom Novićom** v Srijeme.

5.6. Od detronizácie po zmarenie revolúcie

Po úspešných jarných bitkách bola v Debrecíne 14. apríla 1849 vykonaná detronizácia Habsburgovcov a vyhlásená nezávislosť Maďarska. **Lajos Kossuth** sa stal predsedom výboru na obranu vlasti a regentom. Po vyhlásení nezávislosti sa situácia aj ďalej komplikovala. Začiatkom mája ruský cár úradne vyhlásil, že poskytne vojenskú pomoc rakúskemu cisárovi. V máji aj prišlo k intervencii ruského vojska. Zastavilo to postup maďarského vojska na západ. Začiatkom júna sa vláda so štátnym aparátom vrátila do Pešti, ale ihneď si musela zostaviť plán novej evakuácie. Presunula sa do Segedína a následne Aradu. V poslednej chvíli znova prišlo k rokovaniam s národnostnými predstaviteľmi z dôvodu dosiahnutia spolupráce. Najďalej sa v rokovaníach pokročilo s Rumunmi. Koncom júla (1849) bol vynesenej zákon o právach národností a národnostných spoločenstiev. Pre tú dobu bol veľmi pokročilý, lebo zahrnoval všetky požiadavky, ktorých sa národnosti dožadovali ešte v roku 1848. Ním sa prvýkrát v Uhorsku upravili práva Židov.

Posledná veľká bitka sa udiala 9. augusta pri Temešvári, kde rakúske a ruské cárske vojská porazili maďarské oslobodzovacie vojsko. O dva dni po bitke **Lajos Kossuth** rezignoval, svoje právomoci prenechal generálovi **Arturovi Görgeymu** a ako vyhnanec odišiel do Turecka. **Görgey** sa ruskému vojsku vzdal 13. augusta 1849 pri Világoši neďaleko Aradu. Všetky boje sa však neukončili v rovnakom čase. Petrovaradinské a komárňanské opevnenie padli do rúk Habsburgovcov len začiatkom septembra a októbra.

5.7. Teror v Maďarsku (Uhorsku)

Po zlome revolúcie a vojny za oslobodenie v Maďarsku určitý čas (asi do polovice roku 1850) vládli teror a vojenská diktatúra v čele s barónom a veliteľom

cisárskeho vojska v Maďarsku **Juliusom Haynauom**. Na podklade historických zdrojov sa potvrdilo, že na znak odvety bolo v jeseni roku 1849 vynesených a vykonaných asi 120 rozsudkov smrti. Ešte viac osôb bolo popravených bez súdneho rozsudku. Vynesených bolo vyše 1200 súdnych rozsudkov o časových trestoch väzenia. Asi 40 000 až 50 000 príslušníkov maďarského revolučného vojska bolo násilne mobilizovaných do rakúskeho cisárskeho vojska. Mnohí bývalí honvédi (domobrani) utiekli za hranice Maďarska. Keď štatariálny súd v Pešti vyniesol rozsudok smrti nad grófom **Lajosom Batyánym**, predsedom prvej maďarskej vlády a vojenský súd v Aradae odsúdil na smrť 13. generálov revolučného maďarského vojska (medzi ktorými bol aj generál **Damjanić**) vlády veľmocí uložili protest, tiež medzinárodná verejná mienka. Úspech však vystal a odsúdenci boli popravení 6. októbra 1849. Ten deň sa v maďarských dejinách zaznamenáva ako kondolečný.

6. OBDOBIE NEOABSOLUTIZMU (1849-1860)

6.1. Bachovský absolutizmus

Neúspech maďarskej revolúcie a osloboditeľskej vojny sa udial v najvhodnejšom čase pre habsburský dvor. Naskytla sa mu možnosť zrušiť dovtedajšiu samostatnosť Maďarského kráľovstva v rámci Habsburskej monarchie, o čo sa usiloval dlhú dobu. Uhorské územie bolo rozkúskované po roku 1849. Únia so Sedmohradskom bola zrušená. Sedmohradsko sa znova dostalo pod priamu zvrchovanosť Viedenského dvora a stalo sa osobitnou korunnou krajinou. Chorvátsko bolo tiež vyčlenené zo zloženia Maďarska a odovzdané Viedni na spravovanie. Na juhu Maďarska, v národnostnom ohľade zmiešaného územia, (napr. Báčsko-boršodská, Torontálska, Tamišská a Caraș-Severinská župa a časti Sriemskej župy – Rumsko-ilocký okres) bolo založené **Vojvodstvo Srbska a Tamišský Banát**. Územie Vojenskej hranice nebolo zaradené do novozriadeného korunného kraja, ktorý, ako aj iné oddelené časti, spravovala Viedeň. Cisár **František Jozef** dostal titul arcivojvodu srbského vojvodstva a za guvernéra vojvodstva dosadil grófa **Coroniniho** (do roku 1859), ktorého vystriedal **Josip Šokčević**. Sídlo tohto vojvodstva bolo v Temešvári. Úradný jazyk bol nemecký. Vojvodstvo sa na začiatku delilo na dva obvody (báčsko-torontálsky a tamišsko-carașský) a neskôr na päť.

Vojvodstvo Srbska a Tamišského Banátu bolo etnicky rozmanité a jasne odzrkadľovalo pestrý etnický obraz južného uhorského územia. Podľa sčítania ľudu z rokov 1850/51 žilo tu 1 426 221 obyvateľov nasledujúceho pôvodu: 397 459 rumunského, 335 080 nemeckého, 321 110 srbského a 221 845 maďarského. Okrem najpočetnejších štyroch uvedených národov na tomto území žili ešte Slováci, Rusíni, Židia, Rómovia, Česi, Bulhari a iní. Zo zvyšných uhorských území bolo utvorených ešte päť žúp, ktoré boli na začiatku pod vojenskou správou a neskôr pod správou veľkožupanov, ktorí dostávali inštrukcie od Viedne.

V čase jestvovania Vojvodstva Srbska a Tamišského Banátu (1848-1860) bol druhým človekom kráľovstva **Alexandar Bach**, minister vnútra. V dejinách sa obdobie jeho vlády nazýva *Bachovský absoltizmus*. Počas jeho vlády v celej krajine

dominoval úradnícko-policianý aparát. Úradníci nazyvaní *bachovskí husári* v úplnosti kontrolovali život. Bez ohľadu na ráz režimu vybudovaný bol moderný administratívny aparát, uvedený všeobecný daňový záväzok, vyvinuté bolo školstvo a vynesené boli aj niektoré vyhlášky podporujúce rozvoj poľnohospodárstva (zrušenie niektorých privilégií, vnútorných cieľ a pod.).

6.2. Kríza Bachovského absolutizmu

Po porážke Rakúska v roku 1859 v bitkách pri Solferine a Magente v zrážke s Piedmontom a Francúzskom bachovský absolutistický režim sa ocitol v kríze. Prispela k nej aj finančná kríza v Rakúsku v roku 1875, ako aj aktivita maďarskej politickej emigrácie na západe vedená Lajosom Kossuthom. Do začiatku šesťdesiatych rokov sa pre snahu viedenského dvora o centralizáciu ríše v južnom Uhorsku srbské a maďarské politické vedenie našlo na opozičnej strane. Začali spoločne pôsobiť a na začiatku šesťdesiatych rokov podporovali aj spoločné srbsko-chorvátske pôsobenie v Chorvátsku. Srbská úradnícka inteligencia sa čoraz viac spoliehala na Maďarov z dôvodu uskutočnenia svojich národných práv. Začala upúšťať od tradičnej politiky spoliehania sa na Viedeň. Posledný guvernér Vojvodstva srbského **Saint Kanten** na spoločné srbsko-maďarské angažovanie v roku 1860, počas najhlbších spoločenských previeraní, reagoval zatknutím Srbov a Maďarov a ich internáciou na Josefstadské opevnenie.

František Jozef sa snažil prekonať politickú krízu. Uviedol "ústavnú" vládu vynesením *Októbrového diplomu* v roku 1860. V decembri toho istého roku bolo zrušené Vojvodstvo Srbska a Tamišského Banátu. Októbrový diplom, doklad konzervatívneho rázu, nedokázal však riešiť ústavnú krízu v habsburskej monarchii a bol rýchlo stiahnutý. Už vo februári 1861 bol vynesenej *Februárový patent*, nový ústavný zákon uvádzajúci centralizmus. Tento doklad spôsobil vo verejnosti nové nepokoje a revoltu. Preto panovník zvolal v Pešti v apríli roku 1861 maďarský štátny snem. Takmer súčasne zasadal aj chorvátsky snem v Záhrebe a srbský národno-cirkevný snem v Srijemských Karlovciach (snem Zvestovania Panny Márie/Blagoveštanski). V tom istom roku svoj zjazd mali aj Slováci v Turčianskom Svätom Martine (dnešné Slovensko), na ktorom uviedli požiadavky o uznanie slovenského národa. O dva roky neskôr bola v roku 1863 založená *Matica slovenská*. Na všetkých štyroch snemoch bola vyjadrená veľká nespokojnosť nad jestvujúcim spoločenským usporiadaním habsburskej monarchie. Všetci sa dožadovali svojich práv, uznania národných práv a scelenia vlastných území. Medzi novými dobovými politikmi toho času vynikli: **Ferenc Deák**, **Kálmán Tisza**, **Svetozar Miletić** a iní.

6.3 Maďarské a srbské politické pomery počas Bachovského absolutizmu

U Maďarov, ako aj u Srbov prišlo k zrážke konzervatívnej a liberálnej spoločenskej vlny. Liberálom sa nepodarilo vydobýť vlastné idey. Konzervativizmus zvíťazil, lebo bol všemožne podporovaný viedenským dvorom. Zvolané snemy z dôvodu neobľomných požiadaviek Viedne boli v roku 1861 rozpustené. Viedenský centralizmus sa znova vrátil do našich krajov a celej krajiny. Jediný rozdiel bol v tom,

že počas Bachovského absolutizmu bola verejnosť pasívna a počas novovzniknutého *provizória* (dočasná nútená správa) verejnosť a politická elita boli aktívne.

7. PROVIZÓRIUM A RAKÚSKO-UHORSKÉ VYROVANIE

7.1. Modernizácia v rámci absolutizmu a provizória

Na území dnešnej Vojvodiny od revolúcie v roku 1848 až po Rakúsko-uhorské vyrovanie pokračovala modernizácia s početnými zmenami začatými ešte v 18. storočí, ktoré podstatne ovplyvnili bežný život ľudí. V roku 1853 Subotica dostala hotel, v roku 1856 pouličné osvetlenie a v roku 1858 gymnázium a škôlku. V roku 1860 bolo v Sombore 29 poschodových domov, z čoho dva boli dvojposchodové. Vo Vrbase bola v roku 1850 vybudovaná olejáreň a v roku 1865 konopáreň. Báčska Topola v roku 1865 dostala čítareň. Vo Vršci bol v roku 1859 vybudovaný pivovar a o dva roky neskôr aj bitúnok. V roku 1859 bola vo Vršci založená mestská hudobná škola a v období rokov 1852 až 1871 jestvovala aj učiteľská škola. V roku 1867 sa vo Veľkom Bečkerekú konal aj prvý verejný koncert a v roku gróf **Coronini**, administrátor a prednosta Vojvodstva Srbska a Tamišského Banátu otvoril železničnú trať Segedín-Veľká Kikinda-Temešvár. Vo Veľkej Kikinde začala v roku 1864 s prácou tehelňa *Meszáros* a v roku 1876 tehelňa *Bon*. Plandište v dnešnom Banáte dostalo v roku 1864 lekárne a v roku 1866 poštu. Bela Crkva dostala v roku 1869 svoj telovýchovný spolok. Uviedli sa tu len niektoré segmenty všestranného civilizačného vývoja územia južného Uhorska v období rokov 1849 až 1867. Modernizácia nadobúdala na tempe.

7.2. Maďari v Schmerlingovom systéme

Dočasnej nútenej správe najviac vzdorovali Maďari, ktorí mali najsilnejšie národné hnutie, ale po čase aj politické elity národností. **Anton Schmerling**, ktorý bol *dušou* nového režimu vedel často povedať – čo v podstate bol jeho politický program – že Maďari svojou revolúciou z roku 1848 a vzburou voči svojmu panovníkovi *prehrali svoje práva*. V rokoch 1861 až 1865 župné administratívy nepracovali, ale ich viedli úradníci podriadení Viedni. Tak to bolo aj v župách, ktoré boli na území dnešnej Vojvodiny.

7.3. Koncepcia riešenia postavenia Maďarska

Koncom päťdesiatych a začiatkom šesťdesiatych rokov 19. storočia sa začali vyčleňovať dve koncepcie riešenia štátoprávnej otázky a postavenia Maďarska, do ktorého patrilo aj územie dnešnej Vojvodiny. Prvá mala zástancov v krajine, ktorí boli príslušníci liberálnej šľachty (vedúci **Férenc Deák**, gróf **Gyula András** atď). Ich

konceptia pozostávala z riešenia postavenia Maďarska v rámci Habsburskej monarchie a dohody s Viedenským dvorom, ktorou Maďarsko, t.j. Uhorsko získa vysoký stupeň samostatnosti. Druhá koncepcia pozostávala z ideí maďarskej emigrácie, ktorej vodcovia boli **Lajos Kosút**, gróf **László Teleki**, **György Klopka**, podľa ktorých sa Maďarsko malo osamostatniť, vybojovať si nezávislosť a následne sa zjednotiť s novoutvorenými štátmi okolitých národov. Táto koncepcia spočívala na Kossuthovom pláne Dunajskej konfederácie (zväz podunajských krajín) z roku 1862. Kossuth, jeden z vodcov maďarskej revolúcie v roku 1848, bol v tom čase príliš nezohľadňujúci voči národnostiam, ale po porážke preskúmal v emigrácii svoje stanoviská a stal sa zástancom spolupráce národov Podunajska. Podľa jeho mienky nezávislé Maďarsko malo vstúpiť do štátneho zväzu Chorvátov, Srbov a Rumunov. Vznikla by tak sila, ktorá dokáže po rozpade Habsburskej monarchie čeliť prenikaniu nemeckého a ruského vplyvu do strednej a juhozápadnej Európe. Avšak, maďarská politická elita tento Kossuthov plán zamietla a čoraz viac sa zameriavala na Viedeň. Podarilo sa jej vybojovať, aby panovník znova po štyroch rokoch zvolal maďarský snem v Pešti, ktorý začal pracovať v decembri.

7.4. Srbské hnutie v šesťdesiatych rokoch 19. storočia

V šesťdesiatych rokoch 19. storočia bolo v našich krajoch najaktívnejšie a najorganizovanejšie národnostné hnutie Srbov južného Uhorska. Spolu so **Svetozarom Mileticom**, politikom liberálneho zamerania, vynikol aj **Mihailo Polit-Desančić**. *Srpski Dnevnik Jovana Djordjevića* a **Svetozara Miletića** bol novinami liberálnej, promaďarskej a protihabsburskej orientácie. Noviny *Napredak* boli konzervatívne a rusofilské a noviny *Srbobran* konzervatívno-klerikálne a prodynastické. Od roku 1866 noviny *Zastava* nahradili *Srpski Dnevnik* ako noviny liberálneho zamerania.

Ako prejav novoutvorenej srbskej inteligencie a vzbudených romantických ideí bola v Novom Sade v roku 1866 založená *Zjednotená mládež srbská*. V nasledujúcich rokoch vzbudzovala národné a romantické idey medzi Srbmi v Srijeme, Báčke, Banáte a širšie. Súčasne sa začal aj kultúrny rozmach Srbov južného Uhorska. V roku 1861 založil **Jovan Djordjević** *Srbské národné divadlo v Novom Sade*, ktoré bolo prvým stálym divadlom v rámci celého srbského národa. V Novom Sade boli od roku 1860 vydávané literárne časopisy *Danica* a *Javor*. **Jovan Jovanović Zmaj**, **Laza Kostić**, **Djura Jakšić**, **Jakov Ignjatović** a iní začali so svojimi významnými literárnymi kariérami.

7.5. Štátny snem roku 1865 a uzavretie Rakúsko-uhorského (1867) a Maďarsko-chorvátskeho (1868) vyrovnania

Štátny snem začal s prácou v roku 1865 a pôsobil dva roky. Na ňom rýchlo viedenský dvor a maďarská politická elita dospeli k vyrovnaniu. Výsledkom Rakúsko-uhorského vyrovnania, uzavretého v roku 1867, bol vznik dualistickej (dvojitej) Rakúsko-Uhorskej monarchie. Habsburský štát nebol viac jednotný, ale pozostával z Rakúska (západná časť) a Uhorska či Maďarska (východná časť). Dva štáty boli prevažne samostatné. Mali svoje parlamenty, vlády a kompletný štátny aparát.

Spoločnými záležitosťami dvoch častí monarchie boli zahraničná politika, vojsko a financie. Všetko iné v súvislosti so spoločnými záujmami vlády a parlamenty Rakúska a Maďarska osobitne zladžovali a rozhodovali. Podľa vzoru rakúsko-uhorského vyrovnania bolo v roku 1868 uzavreté aj chorvátsko-uhorské vyrovnanie, ktoré podobným spôsobom upravovalo vzťahy medzi Uhorskom a Chorvátskom s tým, že Chorvátsko bolo aj ďalej užšie späté s Uhorskom oproti spätosti Uhorska s rakúskou časťou monarchie. Územie dnešnej Vojvodiny bolo rozdelené medzi Uhorskom (v jeho administratívnom zložení boli Báčskobodrožská župa v Báčke, Torontálska a Tamišská župa v Banáte) a Chorvátskom (v jeho zložení bola Srijemska župa). Takého zriadenie sa zachovalo až do konca Prvej svetovej vojny. Maďarsko po 18 rokoch dostalo aj svojho kráľa, lebo dovtedajší rakúsky cisár **František Jozef** bol v Budíne korunovaný aj za maďarského kráľa. Odvtedy bol v Rakúsku cisárom a v Maďarsku kráľom.

8. OBDOBIE DUALIZMU (1867-1918)

8.1. Stabilizácia dualistického zriadenia a politické strany

Po spomínanom vyrovnaní vznikli v Maďarsku významné politické strany, ktoré ovplyvňovali politický život v období dualizmu. Najvýznamnejšie boli *Deákova strana* (predák **Ferenc Deák**), *Strana ľavého centra* (predák **Koloman Tisza**) a *Meruôsma strana* po niekoľkých rokoch premenovaná v *Nezávislú stranu* (predák **Laszlo Madarasz**, neskoršie **Lajos Mocsári** a **Ferenc Kossuth**). V roku 1875 sa prvé dve strany zjednotili a vznikla *Slobodomyselná strana*, ktorá sa udržala pri moci nasledovných tridsať rokov (do roku 1905, keď zanikla).

K novému preskupovaniu politických síl prišlo začiatkom 20. storočia, keď v maďarskej spoločnosti zavládli nové pomery. Väčšina vytvorených strán po vyrovnaní, ktoré existovali počas dualizmu neboli ideologické. Rozdiel medzi nimi bol v rozličnom chápaní štátoprávneho zriadenia, tj. systému vytvoreného *rakúsko-uhorským vyrovnaním* (jeho prijatie alebo zamietnutie). Preto sa v historiografii nazývajú štátoprávnymi stranami.

Po zjavení nových spoločenských štruktúr na začiatku 20. storočia bolo treba vytvoriť nové a moderné politické strany spočívajúce na ideologickom podklade. Tak bola v roku 1890 zriadená *Maďarská sociálnodemokratická strana* (ktorá sa zasadzovala za práva proletariátu, vtedajšej novej spoločenskej vrstvy), v roku 1895 *Katolícka národná strana* (konzervatívna a nábožensky zameraná) a v roku 1914 *Občianska radikálna strana* (zasadzujúca sa za podstatné spoločenské zmeny smerujúce k občianskej spoločnosti a spoluprácu rôznych národov). Jeden z vodcov tejto strany **Oszkár Jászi** v modernej podobe prijal idey **Lajosa Kossutha**. Koncom Prvej svetovej vojny federalizáciu odporúčal ako formu riešenia národnostnej otázky v Uhorsku a monarchii. Všetky tieto veľké strany mali odbočky na území dnešnej Vojvodiny a preto si vojvodinskí Maďari až po rok 1918 nezakladali osobitné strany. Tieto strany však neboli výlučne maďarské. Podobná situácia bola aj u Chorvátov, Slovákov a Rumunov, ktorých ovplyvňovali politické štruktúry materských oblastí.

Začiatkom sedemdesiatych rokov 19. storočia sa dualizmus začal stabilizovať. Územie sa začalo zjednocovať a všetky špecifické oblasti mimo systému žúp nivelizovať a zapájať do jednotnej župnej administratívy. Začala sa uvádzať aj moderná štátna správa. V období rokov 1871 až 1873 bola zrušená Vojenská hranica a jej územie rozdelené do okolitých žúp. V roku 1872 bol zrušený aj Veľkokikindský dištrikt, čo bolo v rozpore so srbskými záujmami.

8.2. Spoločenstvo Srbov v Maďarsku (Uhorsku) s autochtónnym politickým životom

Spomedzi všetkých národnostných hnutí len Srbi v južnom Uhorsku mali svoj domáci autochtónny politický život, lebo ich významnejšie strediská (Nový Sad-*Srbské Atény*, Sremski Karlovci, Veľká Kikinda, Vršac atď.) boli na našom území. Srbsko za Sávou a Dunajom bolo v tom čase autonómnym kniežatstvom a rýchlo smerovalo k nezávislosti. Jeho hlavné mesto Belehrad len po získaní štátnej nezávislosti (1878) vo väčšej miere ovplyvňovalo celkový srbský politický život.

Srbská spoločnosť v Srieme, Banáte a Báčke bola spoločensky a ekonomicky odlišná a nemala jednotnú odpoveď na otázky nastolené rakúsko-uhorským vyrovnaním. Časť spoločnosti nazvaná *vladincovci* alebo *notabilita* mienila, že v rámci tejto dohody, spolu s uznaním politickej reality Uhorska, treba hľadať potrebné riešenia špecifických otázok rozvoja srbského národa na území južného Uhorska.

Srbská národná slobodomyselná strana (založená vo Veľkom Bečkerek v roku 1869) so **Svetozarom Miletićom** a **Mihailom Polit-Desančićom** v čele vo svojom *Bečkerekskom programe* vyjadrila opozičný postoj voči spomínanému vyrovnaniu a dožadovala sa uznania Srbov za národ, práva na používanie úradného jazyka, scelenia niektorých žúp podľa národnej zásady atď. Zrážka notability a liberálov v rámci srbskej spoločnosti na území dnešnej Vojvodiny sa vyhrotila. V osemdesiatych rokoch 19. storočia prišlo k ďalším delbám pre zmenu situácie. V Budapešti bola v hoteli *Hungaria* v roku 1884 založená konzervatívna *Strana notability* (vodcovia **Nika Maksimović**, **Svetislav Karpinović** a iní). Miletićova strana vtedy zanikla a pozmenila sa v *Národnú srbskú radikálnu stranu* (vodcovia **Jaša Tomić**) a *Srbskú liberálnu stranu* (vodca **Mihailo Polit-Desančić**). Prvá po čase zanikla a zvyšné dve do konca dualizmu viac alebo menej úspešne zastupovali srbské záujmy v sneme a iných maďarských štátnych orgánoch. Avšak, potrebné je zdôrazniť, že rozdiel medzi Politovými liberálmi a Tomićovými radikálmi bol veľmi veľký (na politickom a súkromnom pláne), čo spôsobilo vraždu liberálneho predáka Mišu Dimitrijevića vykonanú **Jašom Tomićom**.

8.3. Silnenie dualistického systému a stabilizácia politickej a právnej sústavy v Maďarsku

Obdobie rokov 1875 až 1890 možno nazvať stabilizáciou dualistického zriadenia, lebo v obidvoch jeho častiach existovali stabilné vlády so stálymi predsedami. V západnej časti na čele rakúskej vlády bol gróf **Taaffe Eduard** (1879-

1893) a na čele maďarskej vlády bol **Kolomán Tisza** 1875-1890. Ideologicky boli obidvaja na hranici liberalizmu a konzervativizmu, čo spôsobilo celkovú stabilizáciu.

V maďarskej časti boli vtedy vynesené takmer všetky významnejšie zákony (o súdoch, štátnej administratíve, rozpustení cechov, žandárstve a polícii, atď.), potrebné na budovanie moderného štátu a spoločnosti. Bez ohľadu na neúplné riešenia Maďarsko či Uhorsko v období dualizmu prerástlo z poľnohospodárskej krajiny v poľnohospodársko-priemyselnú, o čom sa zmienime v ďalších statiach, lebo tieto rozvojové procesy ovplyvňovali aj naše kraje.

8.4. Kríza dualistického systému

Kríza dualistického zriadenia vznikla koncom 19. a začiatkom 20. storočia v obidvoch častiach Habsburskej monarchie. Vyplývala z podstaty dualistického zriadenia, ktoré bolo ešte počas uzavretia rakúsko-uhorského vyrovnania protirečivé v niektorých jeho častiach. Na rozhraní 19. a 20. storočia boli nestabilné pomery v obidvoch častiach cisárstva v dôsledku častých zmien vlád a ich predsedov. Ako prvá politická kríza sa zjavil spor strán, predovšetkým starých vládnucich štruktúr a nových spoločenských vrstiev (napr. *Sociálnodemokratickej strany*). Začiatkom 20. storočia demonštrácie organizované tzv. stranou nevoličov boli každodenné v celom Maďarsku. Niekedy dochádzalo aj ku krvavým zrážkam, ako v roku 1912, keď v dôsledku intervencie príslušníkov vojska a žandárstva padli v Budapešti obeť. Treba pripomenúť, že tieto demonštrácie nemali len sociálny ráz, ale aj protivojnový. K zrážke dvoch častí monarchie prišlo aj z dôvodu obnovenia colného zväzu v roku 1907 (čo sa vyrovnávacím zákonom stanovilo každý desiaty rok). K nedorozumeniam prišlo aj z dôvodu vojenských reforiem, lebo sa maďarská strana zasadzovala o to, aby sa do spoločného vojska v Maďarsku uviedlo používanie maďarského jazyka ako veliaceho. Vnútnú krízu začiatkom 20. storočia spôsobili aj časté neúspechy alebo čiastočné úspechy Habsburskej monarchie na zahraničnom pláne (colná vojna medzi Rakúsko-Uhorskom a Srbskom, anektovanie Bosny a Hercegovina, marokánska kríza, albánska otázka atď.). S takýmito pomermi Rakúsko-Uhorsko a v rámci neho aj národy žijúce na jeho území vstúpili do roku 1914, keď v Sarajeve žiak **Gavrilo Princip** zavraždil rakúsko-uhorského nástupcu trónu **Františka Ferdinanda**, čím roznieť *balkánsky sud pušného prachu* a začala sa Prvá svetová vojna, ktorá za štyri roky spôsobovala útrapy najčastejšie obyčajným nevinným ľuďom.

8.5. Národná otázka (národy v Maďarsku) a pokusy o úpravu otázok národných spoločenstiev

Vo viacnárrodnostnom Maďarsku boli Maďari v čase rakúsko-uhorského vyrovnania relatívne väčšinovým obyvateľstvom a podieľali sa v celkovom obyvateľstve asi na 40%. Ich počet sa počas dualizmu rýchlejšie zvyšoval ako počet príslušníkov iných národností. Štátne súpisy (štatistiky) sa začali viesť od roku 1869, ale len od roku 1880 sa zaznamenávala príslušnosť k národu. Počet Maďarov sa v rokoch 1880 až 1910 zvýšil o 34% a v tom istom období sa počet príslušníkov národností zvýšil o 17%. V roku 1910 bol podiel maďarskej populácie v celkovom

obyvateľstve Uhorska (bez Chorvátska) 55% a asi 45% národnostnej. Súčasníci viedli a vedú aj dnes veľké rozpravy o zvýšení počtu maďarských príslušníkov v štáte. Najčastejšie to pripisujú asimilácii, pričom sa zabúda, že sa zvýšil podiel aj národností, hoci o nižšie percento. Hoci sa niektoré politické kruhy snažili o asimiláciu národností, ona nebola vykonávaná systematicky. Ak k nej prichádzalo, dôvody boli predovšetkým hospodárskej povahy. Skutočné strediská asimilácie boli mestá, vtedajšie vznikajúce priemyselné strediská. V rodinách ľudí, ktorí prichádzali vtedy z predmestí do miest bola asimilácia vykonaná v období života jednej alebo dvoch generácií. K asimilácii prichádzalo z dôvodu lepšieho spoločenského postavenia, lebo lepšie bolo byť príslušníkom maďarského národa. Toto bolo charakteristické pre vrstvu inteligencie. Medzi asimilovaným obyvateľstvom bolo najviac Židov, Nemcov, Slovákov a Ukrajincov (Rusínov). Pri národoch s určitou samostatnosťou (Chorváti, Srbi) alebo prislúchajúcich k vierovyznaniu, ktoré sa nevyskytovalo medzi Maďarmi (Srbi, pravoslávni Rumuni) podstatnejšia asimilácia nebola zaznamenaná. Na záver treba konštatovať, že oveľa väčšie percento príslušníkov národností ako Maďarov emigrovalo z ekonomických dôvodov počas veľkých migrácií do západnej Európy a Ameriky (rozhranie 19. a 20. storočia).

Potom ako bola federalistická prestavba Uhorska v roku 1861 znemožnená, národnostní predáci sa po rakúsko-uhorskom vyrovnaní zasadzovali za uznanie národnostného statusu svojich krajanov a nadobudnutie ich kolektívnych práv. Medzi uvedené idey sa zaraďuje aj idea **Svetozara Miletíca** o *arondovaní* (scelení) maďarských žúp podľa národnostnej zásady.

Vedúcim maďarským politickým kruhom to však prekážalo. Ako svojrázny kompromis medzi zásadným liberalizmom a systémom národných autonómií vznikol v roku 1868 Zákon o národnostiach (44. článok). Jeho tvorcovia boli barón **József Etvös** a **Férenc Deák**. Týmto zákonom uznali jednotlivé občianske práva príslušníkov nemaďarských národov a reorganizovali systém štátnej správy na podklade administratívnej samosprávy na obecnej a prípadne župnej úrovni. Snažili sa ním prekonať aj rozdiely medzi pozíciou popredných maďarských politikov a požiadavkami národností. Zákon uznával len maďarský národ. Ale na základe neho k maďarskému národu prislúchali aj iní obyvatelia krajiny, bez ohľadu na ich etnickú príslušnosť. Tento zákon bol pre svoju dobu pokrokový (v tom čase bola národná otázka zákonom upravená len vo Švajčiarsku). Ale z dôvodu protikladov, ktoré obsahoval a najmä neskoršieho zneužívania vládnucou elitou svoj základný zámer – riešenie národnej otázky nedosiahol. Národný poslanec a jeden z vodcov Nezávislej strany **Lajos Mocsári**, obľúbený v radoch národností (najmä Rumunov a Srbov) celé desaťročia bojoval v maďarskom parlamente za jeho uplatnenie. Neuplatňoval sa najviac z toho dôvodu, že sa neučili žiadne trestné ustanovenia pre jeho nedodržiavanie. V období dualizmu sa niektoré jeho časti o používaní jazyka predsa len uplatňovali. Príslušníci národností mohli svoj jazyk používať pri styku so štátnymi orgánmi a súdnych konaniach na obecnej a župnej úrovni. V mnohých zmiešaných prostrediach (Nový Sad, Sombor, Stari Bečej, Veľký Bečkekrek, Vršac, Sremska Mitrovica atď.) sa v mestských a obecných orgánoch súčasne používalo viac úradných jazykov.

8.6. Zastúpenosť nemaďarských národov v politike a zrážka politických elít

V dualistickom období parlamentné zastúpenie národností nevyhovovalo ich podielu v celkovom obyvateľstve. V období po vyrovnaní bola predsa len podstatné. Zníženie počtu národnostných poslancov spôsobila skutočnosť, že niektoré národnosti boli v politickom zmysle pasívne a nezúčastňovali sa na voľbách. Niektorí ich príslušníci nadobúdali mandáty pre maďarské strany a nezapočítavali sa medzi poslancov národností. Z uvedeného dôvodu **Djordje Stratimirović** a **Karol Kuzmáni** podpísali v roku 1865 spoločnú srbsko-slovenskú opozičnú volebnú dohodu. Podľa nej Srbi a Slováci v kulpínskom volebnom obvode striedavo kandidovali svojich predstaviteľov do Uhorského snemu, čo znamená, že raz kandidoval srbský kandidát a inokedy slovenský. Uzhodli sa na tom, že všetci budú hlasovať za spoločného kandidáta, ktorý tak nadobudne podmienky zvíťaziť na voľbách a získať mandát do Uhorského snemu. Sám kulpínsky volebný obvod bol špecifický aj tým, že na jeho území žili Srbi, Slováci, Nemci a Maďari. Prvý spoločný kandidát bol **Miša Dimitrijević** srbskej príslušnosti a v roku 1869 **Viliám Paulíny Tóth** slovenskej príslušnosti, ktorý sa neskôr stal aj predsedom *Maticy Slovenskej*.

Nátlak na národnosti sa začiatkom deväťdesiatych rokov 19. storočia zvýšil. Pri moci bol vtedy barón **Dezső Banffy**, predstaviteľ kruhov, ktoré sa snažili o zúženie národnostných práv. V tom čase sa práve konali *oslavy milénia*, tj. tisícročia príchodu Maďarov do Panónskej nížiny (1896). Oslavy sa chystali celé roky. V predvečer tisícročných osláv sa v auguste roku 1895 konal Budapešti *Národnostný kongres*, na ktorom sa zúčastnili predstavitelia Rumunov, Srbov a Slovákov. Cieľom kongresu bolo organizovane čeliť nátlakom vlády a vyjadriť svoj nesúhlas nad spôsobom konania osláv. Na kongrese sa znova uviedli požiadavky o zmenu územia žúp podľa národnostnej zásady a uvedenie úradného používania jazykov národností na všetkých úrovniach, ako aj požiadavky o správnejšie vymedzenie volebných obvodov, právo hlasu a podobne. Tieto politické boje trochu zatlačili do pozadia monumentálne oslavy a všetky dosiahnuté výsledky. Práve v roku 1896 bola v Budapešti vybudovaná podzemná železnica (metro), druhá v Európe po Londýnskej. Pre tú príležitosť bola vystavaná aj tzv. miléniová dedina, ktorá jestvovala len pod roka (od mája do novembra 1896). Boli tu vystavané národnostné domy aj z našich krajov (nemeckých, srbských, rómskych), dosvedčujúce predstavu o mnohonárodnom Uhorsku.

8.7. Stav pred Prvou svetovou vojnou

V rokoch pred Prvou svetovou vojnou jestvovali aj dobré príklady národnostnej spolupráce (chorvátsko-srbská koalícia a maďarská Nezávislá strana na voľbách v roku 1905 a ich príchod na moc.) Srbsko-slovenská volebná koalícia v kulpínskom volebnom obvode zaznamenala triumf na voľbách do Uhorského snemu. Kandidát **Milan Hodža** (neskôr prvý československý premiér) presvedčivo zvíťazil na kulpínskych voľbách. Nikdy sa netajil svojou vďaku Srbom a Slovákom za svoj prvý politický triumf. Zjavením mladých a agilných advokátov a novinárov Dr. Ľudevíta Mičátka a Dr. Miloša Krna, ktorí svoju politickú pôsobnosť začali v Novom Sade za nezištnej pomoci **Jašu Tomića** a **Mihaila Polita–Desančića** vzniká slovenská politická elita vo Vojvodine.

Nátlak na nemaďarské národy sa predsa len zvýšil, na čo vplývali aj medzinárodné okolnosti, lebo materské štáty národností v rámci Maďarska boli

prevažne na strane Dohody. Tak bola v roku 1912 zrušená srbská národná a cirkevná autonómia, ktorá existovala od veľkého sťahovania. Na konci tejto časti treba uzavrieť aj to, že sa národnosti počas stáročného života v Uhorsku či Maďarsku aj prosperovali, lebo aj v ich radoch prišlo k spoločenskej diferenciacii a následnému utvoreniu občianskej spoločnosti. Zjavila sa bohatšia vrstva schopná využívať všetky výdobytky kapitalizácie kultúrneho a hospodárskeho rázu.

9. SPOLOČNOSŤ, HOSPODÁRSTVO, VZDELÁVANIE A KULTÚRA

9.1. Triedy v maďarskej spoločnosti

Šľachta aj v období dualizmu bola jednou zo základných spoločenských kategórií a mala rozhodujúcu úlohu v živote krajiny, hoci sa občianska trieda, ovplyvnená všeobecným hospodárskym vývojom, veľmi rýchlo vyvíjala (veľké, stredné a drobné občianstvo). Do konca 19. storočia vyššie spoločenské vrstvy občianskej triedy sa bohatstvom a vplyvom takmer vyrovnali šľachte (aristokracii) a neraz ju aj prekonalí. Sedliaci boli druhou základnou spoločenskou triedou v krajine. Ako aj v prvej polovici 19. storočia sedliaci bolia aj počas dualizmu najpočetnejšou spoločenskou štruktúrou. Na rozdiel od prvej polovice 19. storočia v druhej polovici niektorí sedliaci zbohatli a majetkom a spôsobom života sa vyrovnali džentrickej triede, tj. strednej šľachte, ktorá pri konci storočia čoraz viac strácala vplyv a skôr nadobudnuté postavenia. Chudobní sedliaci a bezzemkovia sa stávali námezdnou pracovnou silou na veľkých majetkoch (akých v našich krajoch bolo mnoho) a vznikol tak podklad pre vrstvu agrárneho proletariátu. Vtedy sa zjavila aj nová spoločenská trieda – robotníci či proletariát, ktorý sa od začiatku 20. storočia častejšie zapájal do života krajiny ako organizovaná spoločenská vrstva. Triedna príslušnosť zahŕňala a zjednocovala rôzne národy, hoci neboli všetky rovnomerne zastúpené vo všetkých triedach. Je významné, že Maďari neboli v triednej deľbe uprednostnení, čo dokazuje fakt, že boli veľmi zastúpení medzi dedinskou chudobou a bezzemkami.

9.2. Industrializácia

Ešte počas maďarskej vlády **Kolomána Tiszu** (1875-1890) boli vynesené zákony o priemyselní krajiny. Vlády počas obdobia dualizmu podporovali vývoj priemyslu rôznymi subvenciami (hmotná pomoc štátu). Vývoj bol umožnený aj tým, že sa štátny rozpočet začiatkom osemdesiatych rokov 20. storočia po dlhšom čase stabilizoval a zosilnela štátna mena. Forint bol platobný prostriedok do roku 1892, keď bola menovou reformou uvedená koruna so zlatým podkladom v hodnote dvoch

forintov. Od sedemdesiatych rokov 19. storočia sa začala v celej krajine výstavba železníc, tovární a bánk. Počtom sporiteľní a bánk bolo Uhorsko prvé v Európe. Existovanie mnohých sporiteľní bolo charakteristické aj pre oblasť dnešnej Vojvodiny. Zjavením monopolného kapitalizmu začiatkom 20. storočia sa mnohé sporiteľne a banky z tohto územia stali pobočkami veľkých peštianskych bankových konzorcií. Okrem tohto hospodárskeho odvetvia sa v Maďarsku vyvíjala aj potravinárska a textilná výroba. V rámci ťažkého priemyslu najvyspelejšie bolo strojárstvo a výroba poľnohospodárskych strojov. Treba spomenúť, že v industrializácii Uhorska významnú úlohu mali Židia. Ich podiel v celkovom hospodárstve viacnásobne presahoval ich počet v spoločnosti. Podobná situácia bola aj pri intelektuálnych povolaniach.

9.3. Postavenie dnešnej Vojvodiny v maďarskej hospodárskej sústave

Na periférnych oblastiach, akou bola oblasť dnešnej Vojvodiny, bol hospodársky vývoj slabší. Oproti centru bol však pre tieto oblasti významný. Najvyspelejšie bolo poľnohospodárstvo. Na území dnešnej Vojvodiny, ako aj iných častí Maďarska jestvovali veľkostatky, ktorých majitelia boli prevažne maďarskí a nemeckí šľachtici. Aj pôvodné obyvateľstvo vlastnilo veľkostatky, napríklad rodiny **Dundjerskovcov, Gavanskovcov, Kačanskovcov, baróna Nikoliča**, atď. Poľnohospodárska výroba v našich krajoch v niektorých úsekoch prekonala nielen iné periférne oblasti Maďarska, ale aj centrálné časti krajiny. Rozvoj hospodárstva na území dnešnej Vojvodiny bol podmienený poľnohospodárskymi surovinami, čo znamenalo, že sa najviac vyvíjala výroba múky, cukru, hodvábu, jedlého oleja. Okrem poľnohospodárstva významná bola aj výroba stavebného materiálu, textilu a niektorých poľnohospodárskych strojov. Z uvedeného vyplýva, že na našom území počas dualizmu bola v spoločenskom zmysle najvýznamnejšia vrstva drobného občianstva, agrárneho proletariátu a časti inteligencie.

Modernizácia Sriemu, Banátu a Báčky bola podstatným činiteľom vzájomného etnického miešania, najpríznačnejšieho pre mestá. Výstavba železnice bola kľúčovým faktorom modernizácie a začiatku rozvoja hospodárstva. Medzi prvými traťami na našich priestoroch vystavaná bola trať Sombor-Segedín v roku 1869. Trať Budapešť-Zemun bola vystavaná v roku 1883 a o dva roky neskôr aj trať Baja-Sombor-Nový Sad. Železnica v roku 1882 prešla cez Indjiju, v roku 1889 bola vystavaná trať Senta-Subotica a v rokoch 1881 až 1883 trať Veľký Bečkerek-Veľká Kikinda. V deväťdesiatych rokoch 19. storočia boli vystavané ešte niektoré dôležitejšie trate v dnešnej Vojvodine: Pančevo-Veľký Bečkerek, Pančevo-Vršac, Veľký Bečkerek-Vršac atď.

Priemysel sa oneskorene vyvíjal oproti západoeurópskym krajinám. Začiatky priemyslu na území dnešnej Vojvodiny boli zaznamenané v druhej polovici 18. storočia. Priemysel spočíval predovšetkým na poľnohospodárskych surovinách a zakladali sa mlyny, bitúnky, konopiarne, cukrovary...

Hospodárstvo v Srieme, Banáte a Báčke sa vyvinulo vďaka železničnej doprave. Uvedieme aj príklady. V Beočine sa cement vyrábala ešte v prvej polovici 19. storočia. V druhej polovici vznikla továreň, ktorá sa rýchlo stala svetoznámu. V roku 1871 bola založená továreň na výrobu cementu *Bratov Orensteinovcov*. Pred nimi bol majiteľom cementárne **József Csík**. Prvý parný mlyn bol založený v Pančeve v

roku 1843. V Báčskej Topoli bol v roku 1891 otvorený mlyn *Forgáč* a v ďalšom roku *Báčka*. Vo Vrbasi sa v roku 1893 začal vyrábať nábytok. Vo Vršci bolo v tom čase vystavaných osem mlynov, dve octárne, továrne na výrobu čokolády, liehu, likérov, rumu a koňaku... Vývoj zaznamenávalo aj vinohradníctvo a vinárstvo. Víno z týchto krajov bolo prezentované na výstavách vo Viedni, Paríži, Bruseli, Budapešti, Londýne. V Zreňanine bola v roku 1890 otvorená továreň na výrobu kobercov.

Konopáreň **Johana Ertla** v Odžakoch bola založená v roku 1907. V ďalšom roku bola v Starej Kanjiži otvorená parná tehelňa. V roku 1913 začal s prácou cukrovar *Bačka* vo Vrbasi... Toto sú len niektoré z početných príkladov zakladania hospodárskych a priemyselných objektov na našom území.

V období dualizmu boli v Maďarsku vystavané početné verejných objekty, a tak aj na území dnešnej Vojvodiny. Z dôvodu zlepšenia cestnej a vodnej dopravy bol pri Sente na Tise v roku 1873 vystavaný most a v roku 1880 riečny prístav. Železničný most Františka Jozefa na Dunaji pri Novom Sade bol vystavaný v roku 1883. V období rokov 1893 až 1895 bola v Novom Sade vystavaná katolícka katedrála, v roku 1901 pravoslávny dvor vladyku, v roku 1909 synagóga, v roku 1910 budova novosadského gymnázia a v roku 1912 sirotinec **Marije Trandafilovej** (dnešná budova Matice srbskej). V roku 1873 sa začalo s výsadbou Dunajského parku a v roku 1910 Futožského, atď. V Novom Sade sa v roku 1900 zjavil prvý automobil a v roku 1911 prvá električka. Podobne bolo aj v iných miestach na území dnešnej Vojvodiny, najmä v spomínaných slobodných kráľovských mestách. Tak Sombor už v roku 1905 mal elektrickú energiu, 1906 parný kúpeľ a v roku 1907 tu premietali prvý film. V tomto období Subotica zažívala pokrok. Na rozhraní 19. a 20. storočia bola počtom obyvateľstva tretím uhorským mestom (po Budapešti a Segedíne). Subotica dostala v miléniovom roku 1896 električku, v roku 1906 bola tu založená továreň na výrobu umelých hnojív (predchodkyňa voľakedajšej Zorky) a v roku 1912 veľkolepá mestská radnica v secesnom slohu.

Na základe úradných štatistických údajov bolo v roku 1910 v Báčke, Banáte a Srieme 177 priemyselných podnikov s vyše 20 zamestnancov. Spolu bolo teda zamestnaných 12 553 pracovníkov. Prekvapuje fakt, že najsilnejší priemysel bol v Srieme (4619 pracovníkov), predovšetkým vďaka beočinskej cementárni (1833) a uhoľnej bani vo Vrdniku (708). V báčskom priemysle bolo zamestnaných 4578 pracovníkov a v banátskom 3356. Počtom pracovníkov najsilnejšie priemyselné strediská boli Nový Sad, Velika Kikinda, Subotica, Veľký Bečkerek.

Najsilnejšie hospodárske strediská boli Nový Sad, Subotica, Pančevo, Vršac, Veľký Bečkerek, Kikinda, Sombor a Sremska Mitrovica. Hospodársky rozvoj miest na rozhraní 18. a 19. storočia ovplyvnil vznik občianstva vo všetkých častiach Habsburskej monarchie, a tak aj na území dnešnej Vojvodiny. Táto spoločenská vrstva sa stala nositeľkou pokrokových ideí a utvorila podklad nového spoločenského a duchovného vývoja národov z tohto územia. Mestá, ich architektúra, nábytok, spoločenský a zábavný život, spôsob odievania a umenie v nich boli európske. Občianstvo nadobudlo hlavnú úlohu v spoločnosti a podľa európskeho vzoru uviedlo novú hodnotovú sústavu a životný štýl.

9.4. Školstvo, vysokoškolské vzdelanie a šport

K uvedeným výsledkom a všeobecnému rozvoju, najmä v oblasti vedy a umenia, vo veľkej miere prispela reforma školstva v Uhorsku, uskutočnená v sedemdesiatych rokoch 19. storočia. Rozhodujúcu úlohu v nej mali ministri barón **József Etves** a **Trefort Ágoston**. Vtedy bola uvedená štvorročná základná a osemročná (4+4) stredná školy ako nižšie a vyššie gymnázium, reálka a odborné učilišťa. Rozvoj zaznamenala aj univerzitná výučba. Okrem jestvujúcej Peštianskej univerzity založená bola aj univerzita v dnešnom Kluži. Počas sedemdesiatych rokov boli založené aj rôzne technické fakulty, akadémia umení (výtvarná, hudobná, divadelná atď.), na ktorých študovalo a nadobúdalo poznatky množstvo žiakov a študentov z našich krajov.

Podľa štatistiky z roku 1910 v Maďarsku či v Uhorsku boli nasledujúce univerzity a fakulty: 10 právnických akadémií (vyšších škôl), 46 teologických vyšších škôl rôznych konfesií, 245 gymnázií (reálnych a klasických), 48 hospodársko-obchodných škôl (lycéí) s rôznymi vyučovacími jazykmi. O činnosť a koordináciu najmä vyšších škôl, fakúlt a univerzít a zlepšenie úrovne výučby starala sa Maďarská akadémia vied a umení, ako aj príslušné štátne orgány.

Vďaka týmto reformám veda a umenie v celej krajine, a aj na území dnešnej Vojvodiny zaznamenali rozmach. Na rozhraní 19. a 20. storočia vznikli uznávané svetové vynálezy používané aj dnes. **Tivadar Puškaš** v roku 1877 vynášiel telefonickú ústredňu, **Donet Banki** v roku 1892 karburátor a začiatkom 20. storočia **Kolomán Kando** skonštruoval prvý elektrický rušeň, atď. Na budapeštianskej univerzite bolo začiatkom 20. storočia niekoľko matematikov a fyzikov, ktorí podstatne ovplyvnili rozvoji atómovej fyziky. Traja z nich získali Nobelovu cenu: **János Neumann**, **Leó Silárd** a **Wigner Jenő**. Medzi svetových vedcov a vynálezcov patria aj **Nikola Tesla** a **Mihajlo Pupin** (narodený v južnom Banáte v Ildvore), ktorí svojimi umožnili lepší život celému ľudstvu.

Medzi pionierov svetového letectva patrí aj Banátan **Trajan Vuja**, ktorý v Paríži v roku 1906 viedol lietadlo s motorom, ktorý sám konštruoval a **Aurel Vlaicu**, ktorý vo Vršci usporiadal letecké stretnutie v roku 1912.

Zápasník **Momčilo Tapavica**, pôvodom z Nadalja, bol prvý Srb, ktorý sa ako člen rakúsko-uhorskej reprezentácie zúčastnil v roku 1896 na prvých novodobých olympijských hrách v Aténach. V posledných desaťročiach 19. storočia a v prvých desaťročiach 20. storočia sa začali zakladať aj športové spolky (veslárstvo, gymnastika, futbal, šermovanie atď.).

9.5. Príspevok našich krajov ku kultúre

Je ťažko napočítať všetkých významných umelcov z Maďarska, ako aj územia dnešnej Vojvodiny, ktorí tvorili v týchto časoch a poskytli významný príspevok kultúre. Pokúsime sa aspoň čiastočne nazrieť do umeleckej klenotnice tých čias. V literatúre medzi najvýznamnejších spisovateľov patrili: **Mór Jókai** (vyznamenaný radom za tvorivosť srbským kráľom **Aleksandrom Obrenovićom**), **Kálman Mikszáth**, **Endre Ady**, **Férenc Herczegh** – (narodený vo Vršci), **Dezső Kosztolányi** zo Subotice a **Géza Csath**, potom **Djura Jakšić**, **Jovan Jovanović Zmaj**, **Laza Kostić**, **Stevan Sremac**, **Jovan Sterija Popović**... Maliari boli **Uroš Predić**, **Paja Jovanović**, **Mihály Munkácsi**, **Ferencz Eisenhut**, **Mór Thán** a **Károly**

Jakobey... Z oblasti hudobného umenia treba uviesť **Petra Konjovića, Josifa Marinkovića, Isidora Bajića, Bélu Bartóka a Zoltána Kodalyho.**

V posledných desaťročiach 19. storočia a v prvom desaťročí 20. dnešná Vojvodina vo veľkej miere zmenila svoj výzor. Väčšina vojvodinských miest vtedy už mala takmer úplne organizovanú urbánnu štruktúru. Na prázdnych pozemkoch sa stavali veľké verejné a správne budovy. Rozvoj kultúrnych, osvetových a verejných funkcií sprevádzala aj výstavba kapitálových štátnych a súkromných objektov. Okrem štátu k veľkému pokroku stavebníctva značne prispel aj navýšený súkromný kapitál. Stavali sa obytné a podnikateľské budovy, banky...

Štát ako hlavný investor kapitálových objektov vkladal aj do výstavby mestských radníc, správnych budov a školských a nemocničných objektov. Lokálna moc slobodných kráľovských miest financovala výstavbu rôznych stavieb, niekedy aj obytného rázu. Nová vrstva občianskej triedy tiež vkladala do výstavby, v prvom rade rodinných a nájomných budov a vil.

Na území dnešnej Vojvodiny v druhej polovici 19. storočia, najmä v niektorých mestských prostrediach, akými sú Nový Sad, Subotica, Sombor, Veľký Bečkerek, Vršac, Ruma a Zemun bola vyvinutá špecifická forma spoločenského a kultúrneho života. Každé väčšie miesto malo svoje čitateľské a spevácke spolky, občianske kasína, stavovské a športové spolky (napr. strelecký spolok v Novom Sade, hasičské spolky). Založenie spolkov bolo vo veľkej miere podmienené hospodárskou silou zakladateľa. Okrem náboženských spolkov v tej dobe začali vznikať aj prvé ženské a stavovské spolky rôznych zameraní.

Takmer každé miesto malo svoje miestne noviny a časopisy, najčastejšie v nemeckom, srbskom a maďarskom jazyku. V tejto oblasti popredné miesto malo nemecké obyvateľstvo, medzi ktorým bola najvyspelejšia aj tlačiarenská činnosť.

V tomto období vznikli a veľmi rýchlo sa v poštovej komunikácii rozšírili pohľadnice. Na základe nich dnes môžeme zistiť niekdajší výzor vojvodinských miest.

Všetky načrtnuté príklady z hospodárstva, vedy, umenia, vzdelávania o všeobecnej kultúre poukazujú na široké možnosti tohto územia dosiahnuť významné výsledky a pokrok v radoch všetkých národov žijúcich na území dnešnej Vojvodiny. Hospodársky rozvoj Rakúsko-Uhorska prospieval všetkým národom v ňom žijúcich, dôkazom čoho sú aj uvedené výdobytky.

MESTÁ

НОВИ САД/ ÚJVÍDĚK/ NOVÝ SAD

Základy dnešného mesta boli položené koncom 17. storočia, keď bolo na ľavom brehu Dunaja oproti Petrovaradinskej pevnosti vystavané opevnenie, predmostie, vojensko-remeselnícke osídlenie Srbov pohraničníkov, ktoré bolo najprv nazvané Racko selo, potom Racki grad a neskôr Petrovaradinski šanac.

Vďaka početným obchodníkom a remeselníkom, ktorí sa postupne osídľovali na tomto území a priaznivej zemepisnej polohe toto osídlenie sa veľmi rýchlo stalo vojenským, hospodárskym a kultúrnym strediskom Srbov. Po roku 1716 osídlili sa v ňom Nemci z Bavorska a Rakúska a od roku 1739 Gréci, Židia, Arméni a iné národy. Dekrétom cisárovnej **Márie Terézie** z 1. februára 1748 Petrovaradinski šanac sa stal slobodným kráľovským mestom s vlastnou pečaťou a erbom. Odvtedy sa nazýva Neoplanta, Neusatz a Újvidék a Srbi tieto názvy preložili ako Novi Sad.

Mesto sa urýchlene vyvíjalo v každom zmysle a skutočný rozkvet dosiahol v druhej polovici 19. storočia, takže s dôvodom bolo často nazývané Srbskými Aténami alebo Ráckym Parížom. Okrem množstva manufaktúrnych remeselníckych dielní, obchodov, hostincov a kaviarní Nový Sad už od roku 1770 mal továreň na výrobu hodvábu a dva pivovary, továreň textilu (1846), prvý parný mlyn (1855), továreň na výrobu škriadiel (1847), továreň na výrobu octu, továreň poľnohospodárskych strojov. Prvý osobný vlak zo Subotice prišiel do Nového Sadu 5. marca 1883. V tom istom roku bol vystavaný aj železničný most cez Dunaj. Elektráreň bola vystavaná v roku 1910, električka prvýkrát prešla mestom v roku 1911 a autobusová doprava bola uvedená v roku 1930.

Hospodársky vývoj mesta dal začiatkový podnet rozvoju meštianstva, ktoré sa stalo nositeľom celkového duchovného a kultúrneho vývoja. V Novom Sade sa stavali veľkolepé súkromné domy, ale aj verejné objekty, ktoré aj dnes okrášľujú staré jadro mesta. Skutočné architektonické skvosty, ktoré vynikajú na dnešnom Námestí slobody sú *Mestská radnica* vystavaná v roku 1895 podľa projektu architekta *Györgya Molnára* a rímskokatolícky kostol *Svätého Marijinho mena* (1896) podľa projektu tohto istého architekta. Medzi početné významné stavby vystavané v 19. storočí a v prvých desaťročiach 20. storočia sa zaraďujú: budova *Súdneho dvora*, ktorú projektoval architekt **Gyula Vágner** (1898 – 1900), budova *Ústredného úverového ústavu* (1896), budova *Srbského gymnázia* (1900) a *Dvor vladyku* (1901). Všetky tri budovy boli vystavané podľa projektu architekta **Vladimira Nikolića**. Výnimočne významná je aj budova, v ktorej je dnes umiestnená *Matica srbská*, vystavaná podľa projektu **Momčila Tapavicu** (1912), ktorá je základinou dobrodinky **Marije Trandafil**. Staré jadro mesta ozdobuje aj budova *Platoneum* z 18. storočia (základina vladyku **Platona Atanackovića**). Spomedzi stavieb vzniknutých v 20. storočí je iste namonumentálnejšia budova *Dunajskej bánoviny* (*Biela bánovina* alebo *Báčsky pagáč*), stavaná v rokoch 1936 až 1939 podľa projektu **Dragišu Brašovana**. Spomedzi sakrálnych objektov, najstarší pravoslávny kostol v Novom Sade je *Nikolajevský kostol* (spomína sa už v roku 1730), potom *Arménsky kostol* (1746), ktorý bol zrúcaný v roku 1965), *Katedrálny kostol sv. Djordja* z 18. storočia, *Kostol Nanebevzatia Panny Márie* (1765 – 1774), *Almašský kostol* (1797 – 1808), *Gréckokatolícky kostol* (1822) a *Synagóga* (1909).

Hospodársky rozmach ovplyvnil aj rýchlejší rozvoj osvety a spoločenského života mesta. Tak v Novom Sade bolo založené *Srbské pravoslávne gymnázium*

(1810), *Srbská čítareň* (1845), *Srbské národné divadlo* (1861) a počas šesťdesiatych rokov 19. storočia v meste aktívne pracovali početné kultúrne spolky a iné spoločenské organizácie príslušníkov všetkých národov na tomto území.

Petrovaradinská pevnosť

Na pravom brehu Dunaja bola vystavovaná Petrovaradinská pevnosť v rokoch 1692 až 1780, podľa fortifikačného systému francúzskeho vojenského architekta markíza Sébastiena Vaubana. Pre viacnásobný význam bola nazvaná Gibraltár na Dunaji.

Priaznivú polohu horniny, na ktorej je pevnosť si uvedomili mnohé národy, ktoré sa na tomto území striedali počas dlhého civilizačného vývoja (Kelti, Rimania, Byzantínci, Maďari, Srbi, Turci). Stavali tu svoje opevnenia, o čom svedčia archeologické náleziská pochádzajúce až z mladšej kamennej doby. Výstavbu tohto vojenského kolosa začal rakúsky cisár **Leopold I.** a dokončil ju cisár **Jozef II.** Prvý plán výstavby vyhotovil ženijný plukovník **Kajzerfeld** a druhý plán geograf a architekt gróf **Luigi Ferdinand Marsigli**.

Prvá posádka z roku 1702 pozostávala z roty maďarských husárov a oddielu srbských hajdúchov.

V prvej a druhej svetovej vojne bola vojenskou posádkou a od roku 1951 sa stala civilným objektom, ktorý sa aj dnes používa na kultúrne, umelecké, turistické a pohostinské účely.

COMBOP/ SOMBOR/ ZOMBOR/ SOMBOR

Nachádza sa v severozápadnej časti Vojvodiny, na Veľkom kanáli Beždan-Bečej a na vodnej križovatke kanála Dunaj-Tisa-Dunaj. Vznikol medzi 12. a 13. storočím na ostrove v množstve močiarov pri rieke Mostonga. Založil ho jeden z uhorských kráľov (predpokladá sa kráľ **István**, syn **Bélu IV.**) a že pravdepodobne od tých čias má názov Sent Mihalj. Od 14. storočia bol vo vlastníctve šľachtického rodu **Coborovcov**. Uhorský kráľ **Matej Korvín** dovolil tejto rodine, aby v roku 1469 vystavala opevnenie za účelom ochrany pred Turkami, ale ho Turci predsa dobyli v roku 1541. Vtedajšie osídlenie, od roku 1543 známe pod názvom Sombor, patrilo Budínskemu vilájetu a bolo pod tureckou nadvládou až do roku 1687, keď vošlo do zloženia Rakúsko-Uhorskej monarchie. Sombor mal status vojenského mesta od roku 1717 do roku 1745 a keď bol demilitarizovaný, dostal sa pod župné vrchnosti. Chartu slobodného kráľovského mesta nadobudol v roku 1749 a strediskom Báčsko-Bodrockej župy sa stal v roku 1786.

Obyvateľstvo Sombora tvorili Bunjevci, Maďari, Nemci, Srbi a Židia. Jedným zo základných hospodárskych odvetví v meste bolo poľnohospodárstvo, ale sa po roku 1749 vytvorili lepšie podmienky aj pre rozvoj remesiel a obchodu. Tak v tridsiatych rokoch 19. storočia v Sombore pracovali pivovar, textilná továreň, mlyny a viaceré manufaktúrne remeselnícke dielne. Železničné spojenie so Segedínom dostalo mesto v roku 1869 a elektráreň v roku 1905. Už koncom 19. storočia sa v Sombore vykonala intenzívna výsadba zelene, podľa ktorej je, ako aj chýrečných fiakov, známy aj dnes. Svojráznou príznačnosťou mesta sú jednotlivé významné stavby, akými sú *Župný dvor* (1743), rímskokatolícky kostol *Svätej trojice* (1763), srbský *Veľký katedrálny kostol venovaný Jánovi Predchodcovi* (1790), župná budova

(vystavaná v roku 1808 a dnešný výzor dostala v roku 1882), v ktorej sa ochraňuje známy obraz **Ferenza Eisenhuta** *Bitka pri Sente*. *Mestská radnica* bola vystavaná na mieste niekdajšieho kaštieľa grófa **Jovana Brankovića** (1842).

Sombor bol už v 18. storočí známy podľa veľmi vyvinutého školstva. Ešte v roku 1759 pracovala tu štvorročná škola stredoškolského typu, ktorú založila srbská pravoslávna cirkevná obec. Od roku 1763 činná bola *Gramatikálna škola* v srbskom a gréckom jazyku založená v roku 1767. Od roku 1778 pracuje učiteľská škola – *Norma*, ktorú založil **Avram Mrzović**. Do Somboru bola v roku 1816 zo Sentandreje presťahovaná aj *Srbská učiteľská škola – preparandium*.

Spoločenský život v Sombore bol značne vyvinutý už začiatkom 19. storočia. Jedna z najstarších maďarských kasín bola založená v Sombore (1844) a o rok neskôr začala s prácou aj prvá srbská čítareň. Národné divadlo v Sombore bolo založené v roku 1882.

Z tohto malebného báčskeho mesta pochádzajú početné významné osobnosti z verejného, kultúrneho a politického života. Medzi nimi sú spisovateľ **Veljko Petrović** a maliar **Milan Konjović**.

СУБОТИЦА/ SUBOTICA/ SZABADKA

Staré panónske mesto, v dejinách známe ako *najväčšia európska dedina* je dnes dôležité hospodárske a kultúrne stredisko a križovatka, z ktorej sa rozvetvujú trate v siedmich smeroch a cestná doprava v piatich. V písaných dokumentoch sa prvýkrát spomína v roku 1391 pod názvom *Zabatka*. Predpokladá sa, že ho ako opevnenie vystaval uhorský kráľ **Béla IV.** na začiatku 13. storočia. Od roku 1439 osídlenie bolo vo vlastníctve **Jána Huňadiho**. Odvtedy mesto zmenilo viac feudálnych pánov a poslední páni, pred upadnutím mesta pod tureckú nadvládu (1541), boli z rodu **Törökcov**.

Po oslobodení spod Turkov (1686) Suboticu osídľujú Bunjevci a Srbi, a v polovici 18. storočia aj Maďari, Nemci, Slováci, Židia... Mesto získalo v roku 1743 status privilegovaného trhoviska a názov *Szent Mária* a od roku 1779 status slobodného kráľovského mesta a nový názov *Maria Theresiopolis*. Od roku 1845 má mesto dnešný názov *Subotica (Szabatka)*.

Podľa počtu obyvateľov Subotica bola jedným z najväčších miest v Uhorsku. Od druhej polovice 19. storočia do začiatku 20. storočia bola na treťom mieste v Uhorsku, hneď po Budapešti a Segedíne. Okrem značne vyvinutých remesiel sa v Subotici v posledných desaťročiach 19. storočia zjavili aj prvé formy moderného priemyslu. Bola to tehelňa, ktorú založil **Titus Mačković** (1879), továreň liehu (1880), zlieváreň, továreň sódokvy, klobúkov, továreň na výrobu umelých hnojív (1906). V Subotici bola v roku 1869 uvedená železničná doprava a v roku 1887 vystavaná aj moderná železničná stanica. Prvá električka premávala od mesta k Paliću v roku 1896.

Počas intenzívneho vývoja mesta v 19. storočí a na začiatku 20. storočia bolo v Subotici vystavaných niekoľko desiatok imponantných stavieb. Medzi nimi iste dominuje *secesný palác* architekta **Ferenca Rajhla** (1904), *Gymnázium a národná kasína* (dnes: Mestská knižnica), diela tohto istého architekta. Jedna z najstarších stavieb je *Srbský pravoslávny kostol* (1725) s vitrážami a ikonami **Paju Jovanovića**. Prvý hotel v meste a budova divadla boli v monumentálnom objekte vystavom v roku 1853/54. Osobitný význam má *Rímskokatolícka katedrála sv. Terézie Avilskej* (1797),

čiže najväčší kostol vo Vojvodine. Od roku 1902 subotickí Židia majú svoju *synagógu* vystavnú v secesnom štýle.

V Subotici pracovalo jedno z najstarších *gymnázii* vo Vojvodine, ktoré pokračuje v tradícii strednej školy založenej v roku 1747. V nej bola založená aj prvá vysokovzdelávacia ustanovizeň – *Právnická fakulta* (1920).

Osobitný význam pre hospodárstvo a kultúru mesta malo vždy Paličské jazero, ktoré sa nachádza v bezprostrednej blízkosti mesta.

ПАНЧЕВО / PANC SOVA

Pančevo sa nachádza v južnom Banáte na brehu rieky Tamiš. Je jedným z najväčších miest vo Vojvodine. Početné archeologické lokality v jeho bližšom okolí svedčia o dlhej minulosti tohto osídlenia. Na mieste dnešného Pančeva žili: Dákovia, Sarmati, Jazykovia a Rimania. Po veľkom sťahovaní národov sa tu osídlili Gepidovia, Avari a Slovania a od 10. storočia Maďari a Srbi. Vtedy sa začalo vytvárať dnešné osídlenie, ktoré sa počas Arpádovcov nazývalo Panuka a neskôr v niektorých dokumentoch, zápisoch a cestopisoch ako Panucea, Panoča, Pančel, Panzova, Pajčova a Čomva. Pod dnešným názvom sa prvýkrát spomína začiatkom 18. storočia.

Pančevo padlo pod tureckú nadvládu od roku 1552 a bolo v zložení Temešvárskeho sandžaku až do roku 1716, keď ho podmanil rakúsky gróf *Claudius Florimundus Mercy*. To bol súčasne aj koniec tureckého panovania v Banáte, ktorý vtedy vošiel do zloženia Habsburskej monarchie. V tom čase sa Srbi z okolia Temešváru osídľovali v Pančeve a založili terajšie Horné mesto a súčasne prichádzali aj Nemci, ktorí založili Dolné mesto. Počas Vojenskej hranice bolo Pančevo strediskom Dvanásteho nemecko-banátskeho pohraničného pluku, až do roku 1871, keď bolo pripojené k Uhorsku a vošlo do zloženia Torontálskej župy. Status slobodnej pohraničnej komunity získalo v roku 1794. Bolo to obdobie hospodárskeho vývoja mesta, o čom svedčí aj údaj, že už v roku 1722 tu bol založený pivovar, najstarší priemyselný podnik vo Vojvodine (neskôr známy **Weifertov pivovar**). Pančevo už v 18. storočí bolo pokrokovým mestom, ale skutočný hospodársky rozmach dosiahlo až v 19. storočí. Vtedy sa urýchlene vyvíjal tak potravinársky priemysel (bitúnok 1838, olejáreň 1846, prvý parný plyn 1843), ako aj priemysel stavebného materiálu (zlieváreň, škrobáreň...). Dunajská plavba mala významnú úlohu v hospodárskom vývoji mesta. Prvá plavebná linka od Pančeva po Zemun bola otvorená v roku 1850. Prvá železničná trať spájala mesto s Bečkerekom (1894) a od roku 1896 aj s Vrščom. V tom istom roku bola inštalovaná aj prvá telefónna ústredňa, kým telegrafická stanica v Pančeve pracovala už v roku 1860. Koncom 19. storočia mesto malo niekoľko lodných dopravných podnikov.

Pančevo sa stalo hospodárskym a kultúrnym strediskom južného Banátu. Stavali sa tu reprezentatívne súkromné a verejné objekty v novoklasicistickom a novobarokovom slohu, ktoré aj dnes okrášľujú staré jadro tohto mesta. Výnimočný kultúrnohistorický význam má kostol *Premenenia Pána* (1878), vystavaný podľa projektu **Svetozara Ivačkovića**. Ikonostas kostola namaľoval **Uroš Predić** (1911), kým sú skladby na klenbe a múroch dielo **Stevana Aleksića**. V tomto meste je aj kostol *Nanebevzatia Panny Márie*, ktorého ikonostas je dielom bratov **Janičevićovcov** z Aradu, kým ikony namaľoval **Konstantil Danil**. Neďaleko Pančeva je aj monastier *Vojlovica*, vystavaný podľa ústneho podania v roku 1383.

Hospodársky vývoj mesta umožnil rýchlejší vývoj osvety a bohatý spoločenský život. *Srbský spevácky spolok* založený v roku 1839 bol nositeľom početných kultúrnych obsahov v meste. Zbromajster spolku **Nikola Djurković** organizoval prvý *Ochotnícky divadelný spolok*. Významnou osobnosťou pre kultúrny vývoj mesta je básnik a **protá Vasa Živković**. V Pančeve v tomto období pracovalo niekoľko škôl (*matematická, nedeľná a štátna mužská meštiacka škola*) a **Jovan Popović** začal vydávať známe noviny *Pančevac* (1869). Okrem uvedených osobností spätých s dejinami Pančeva treba spomenúť aj básnika **Milana Ćurčina** a skladateľa **Petra Krančevića**.

ZРЕЊАНИН/ NAGYBESKEREK/ ZREÑANIN/ ZRENIANIN

Najstaršie písané údaje o dejinách tohto mesta pochádzajú z prvých desaťročí 14. storočia, keď bola malá dedina Bečkerek osídlená Srbmi a Maďarmi. Ako mesto sa prvýkrát spomína v roku 1422. V 15. storočí osídlenie bolo vo vlastníctve Maďarov a srbských despotov. Vtedy bola vystavaná aj *Bečkerecká pevnosť*. Pod tureckou nadvládou bol v rokoch 1551 až 1718. V tom čase mesto pozostávalo z dvoch osobitných osídlení – mesta Bečkerek a dediny Gradna Ulica. V novších dejinách úradné názvy tohto osídlenia boli: Grossbecskerek, Nagybecskerek alebo Veliki Bečkerek. Od roku 1935 jeho názov bol Petrovgrad (podľa kráľa **Petra I. Karadjordjevića**) a od roku 1946 Zreňanin (podľa národného hrdinu **Žarka Zrenjanina**).

Po oslobodení spod tureckej nadvlády sa Banát ocitol pod správou Viedenského dvora. Spustošenú krajinu osídlili Srbi a Nemci a neskôr aj Rumuni, Taliani, Francúzi a Španieli, ktorí toto mesto nazvali *Novou Barcelonou*. Status slobodného kráľovského mesta získal v roku 1778 a od nasledujúceho roka sa Bečkerek stal strediskom Torontálskej župy. Počas 18. storočia sa vyvinul v silné hospodárske centrum. Prvý pivovar v meste bol založený v roku 1745. Koncom 19. storočia mal Bečkerek mnoho priemyselných podnikov: *Pivovar Lazara Dundjerského, Srbskú továreň kobercov Lazara Dundjerského, Továreň a rafinériu liehu*, niekoľko parných mlynov, tri tehelne atď. Pre mesto bola veľmi významná výstavba elektrárne (1896).

Koncom 19. storočia sa v Bečkereku vystavalo niekoľko významných stavieb. *Mestská radnica* bola vystavaná v roku 1820 podľa projektu **Josifa Fišera** a dnešný novobarokový výzor nadobudla v roku 1887 vďaka architektom **Gyulovi Pártosovi** a **Ödönovi Lechnerovi**. Rímskokatolícka katedrála bola vystavaná v roku 1868 v novoromantickom slohu podľa projektu **Stevana Djordjevića**. Budovu *Obchodnej akadémie* Bečkerek dostal v roku 1892 a budovu *Národného múzea* v roku 1893. Rozpoznateľnú pečať mestu udávajú: *Malý most* (1904), *budova súdu* na brehu Begeja (1908), vystavaná podľa projektu **Sándora Einera** a **Markusa Rimmera**, *reformátorský kostol* (1891) v gotickom štýle, dielo architekta **Zaboreckého**, *Kostol Nanebezatia Panny Márie* (1746) a *Chrám očisťovania Panny Márie* alebo Gradnulický kostol (1777). Okrem uvedených stavieb mesto malo viac upravených kúpalísk a od roku 1854 aj plaveckú školu **Leopolda Rozenfelda**. Od roku 1877 svojráznou príznačnosťou mesta je *Veľký most*, známy ako *Ajfelova čuprija* (ospievaný v piesni *Četir' konja debela*).

Ako mesto s najväčším počtom obyvateľov v Tamišskom Banáte po Temešvári sa Veľký Bečkerek rýchle vyvíjal v oblasti osvety a vzdelávania. Okrem základných škôl mal *Ženskú štvorročnú vyššiu ľudovú školu* (1880), *Mužskú*

meštiacku školu (1890), *Štátne reálne gymnázium* (1846), ako aj niekoľko odborných učilíšť. Spoločenský život mesta bol vyspelý už v prvých desaťročiach 19. storočia, o čom svedčí aj údaj, že už v roku 1833 bola založená maďarská kasína, prvá na týchto územiach. Prvé ochotnícke divadelné predstavenie bolo predvedené v roku 1788, a budova divadla bola vystavaná v roku 1839. Prvý verejný koncert v meste bol usporiadaný v roku 1867.

Medzi významné osobnosti späté s kultúrnymi dejinami mesta patria spisovatelia **Aleksandar Sandić, Todor Manojlović, Vladimir Kolarov-Koča** a iní.

ВРШАЦ/ VRŠAC/ VERSEC/ VÂRSEȚ

Staré banátske mesto je príznačné podľa svojho malebného okolia, vinogradov a kultrúrnych pamätihodností. Nachádza sa na úpätí pohoria Vršačke planine neďaleko Deliblatskej piesočiny. Bohaté archologické náleziská v širšom obvode mesta nasvedčujú o prítomnosti početných národov, ktoré sa počas stáročí striedali na mieste dnešného osídlenia. Boli to Kelti, Dákovia, Rimania, Sarmati, Avari a v 9. storočí aj Slovania. Dnešné osídlenie vzniklo začiatkom 15. storočia a odvtedy pochádzajú aj prvé zápisy. Uhorský kráľ **Žigmund** spomína ho ako Podvršac (miesto pod vrchom). Staré osídlenie bolo vystavané na úpätí kopca Kula, na ktorom pravdepodobne despota **Djuradj Branković** po prvom páde Smedereva (1439) vystaval pevnosť. Z nej sa dodnes zachovala len jedna veža, ktorá je symbolom mesta a podľa ktorej bol Vršac dlho známy ako mesto pod Vežou. Mesto bolo pod tureckou nadvládou v rokoch 1552 až 1717, keď vošlo do zloženia Tamišského Banátu. Strediskom Vršackého dištriktu sa stalo v roku 1718. Odvtedy sa mení aj etnické zloženie mesta: kolonizujú sa Nemci a hromadne sa osídľujú aj Rumuni. Vznikla srbská a nemecká časť mesta, ktoré sa v roku 1794 spojili do jedného administratívneho celku.

Status slobodného kráľovského mesta Vršac nadobudol v roku 1817 a odvtedy sa začal jeho urýchlený hospodársky vývoj. Vývoj bol značne intenzívnejší až v druhej polovici 18. storočia a začiatkom 19. storočia. Vtedy najvyvinutejšie hospodárske odvetvia boli remeslá, obchod, vinohradníctvo, roľníctvo a dobytkárstvo. Koncom 19. storočia vršacké obyvateľstvo sa najviac zaoberalo vinohradníctvom (asi 60% obyvateľstva) a vršacký vínorodý kraj bol v tom období najväčším v Európe. Remeslá boli v tomto meste značne zastúpené už v stredoveku, ale k ich najväčšiemu rozmachu došlo po roku 1817. Vtedy mesto malo 13 cechov a vyše 60 rôznych remesiel. V roku 1880 bolo až 1161 remeselníckych dielní. Začiatky priemyslu sa javia už v 18. storočí. Založený bol hodvábnický (v tridsiatych rokoch 18. storočia), pivovarnícky (1742) a mlynárenský priemysel. Tiež aj továrne na výrobu octu, liehu a liehovín. V druhej polovici 19. storočia vznikli desiatky tovární a dielní textilného, potravinárskeho, chemického, kovspracovateľského, drevárskeho priemyslu atď.

Hospodársky vývoj Vršca urýchlil urbanizáciu mesta a stavebníctvo. Najstarší dom v meste, známy pod menom *Stará lekárň* (*Lekárň na schodišti*) bol vystavaný v polovici 18. storočia, ako aj baroková budova *Dve pištoly*. *Dvor vladyku* v roku 1759 vystaval vladyka **Jovan Djordjević**. V ňom je umiestnená zbierka portrétov a ikon, diela **Teodora Kračuna, Jakova Orfelina, Teodora Ilića Češljara, Arsu Teodorovića**. *Katedrálny kostol venovaný sv. Nikolovi* bol vystavaný v roku 1785 v barokovom slohu. V ňom sú ikony, ktoré vyhotovil **Nikola Nešković**, tiež dva

obrazy **Paju Jovanovića**. Spomedzi sakrálnych objektov je významný aj *Rímskokatolícky kostol sv. Gerharda* (1860-1863).

Kultúrny vývoj Vršca prebiehal v súlade s hospodárskym rozvojom mesta a procesom vytvárania meštianstva. Toto mesto má dlhú tradíciu v rozvoji osvety a vzdelávania. Prvé *latinské gymnázium* – gramatikálna škola začalo pracovať v roku 1790 a v roku 1868 bolo založené *reálne gymnázium*. *Učiteľská škola* pracovala v rokoch 1852 až 1871 a od roku 1859 *hudobná škola*. Už v päťdesiatych rokoch 19. storočia boli zaznamenané početné hosťovania rôznych ochotníckych divadelných súborov zo všetkých častí Habsburskej monarchie a v druhej polovici 19. storočia v meste pracovalo mnoho kultúrnych spolkov, čítární a rôznych spoločenských organizácií príslušníkov všetkých národov, ktoré žili v tomto meste.

Z Vršca pochádzajú mnohí kultúrni a verejní pracovníci, medzi ktorými sú maliar **Paja Jovanović** a spisovateľ a dramaturg **Jovan Sterija Popović**.

КИКИНДА/ NAGYKIKINDA

Kikinda je najväčšie mesto severného Banátu. Početné archeologické náleziská nasvedčujú o prítomnosti starobyklých civilizácií niekoľkých národov na jeho území a v užšom okolí.

Pod názvom Nagyökény sa Kikinda prvýkrát spomína v roku 1423 ako majetok uhorského panovníka **Žigmunda**. Neskôr sa zmenilo niekoľko panovníkov, a istý čas bola vo vlastníctve srbského despotu **Djordja Brankovića**. Pod tureckou nadvládou bola v rokoch 1551 až 1716. Zrušením Potisko-Pomurešskej vojenskej hranice srbské obyvateľstvo Semlaku, Nadlaku a Čanadu v roku 1751 osídlilo územie dnešnej Kikindy, ktoré bolo vtedy pustou barinou. Okrem Srbov osídľovali sa Nemci, Maďari a Židia. Úporným Kikindňanom sa podarilo vybojovať si privilegované postavenie založením *Veľkokikinského dištriktu* (1774-1876), ktorý bol po zrušení pripojený k Torontálskej župe so sídlom vo Veľkom Bečkereku.

Za slobodné kráľovské mesto bola Kikinda vyhlásená v roku 1893. Priemysel v meste sa datuje z druhej polovice 19. storočia. Jeho obyvateľstvo sa v tom čase predovšetkým zaoberalo poľnohospodárstvom (asi 80%). V meste boli otvorené tehelne *Meszaros* (1864) a *Böhn* (1867). Stali sa podkladom budúceho *Priemyslu stavebného materiálu Toza Marković*. V tom čase sa zakladajú aj prvé mlyny (prvý začal pracovať v roku 1869), v sedemdesiatych rokoch 19. storočia bola otvorená dielňa na spracovanie oleja – *olejáraň*. Koncom 19. storočia začala pracovať *Ladovňa* a začiatkom 20. storočia škrobáraň (1905), továraň na výrobu octu (1909), na výrobu pecí (1911) a dve továrne nábytku. Elektráraň bola vystavaná v roku 1906.

Z pozoruhodných architektonických diel v Kikinde treba spomenúť pravoslávny kostol, ktorého ikonostas namaloval koncom 18. storočia **Teodor Ilić Češljar**, budovu *Magistrátu Dištriktu veľkokinského* (1836-1839) a suchý mlyn na konský pohon (*Pferde Mühle*, vystavaný v roku 1897), ktorý je dnes jediným zachovaným suchým mlynom vo Vojvodine.

Kultúrno-osvetový život v Kikinde sa intenzívne vyvíjal od štyridsiatych rokov 19. storočia. Zakladali sa kultúrne spolky, čítárne, javia sa začiatky divadelnej činnosti. Osobitne aktívny bol *Spolok pre pestovanie hudby Gusle* (1878), ktorý silne podnecoval celkový kultúrny život mesta a aktívne spolupracoval s tamojším maďarským speváckym spolkom *Dalárda* a nemeckým spolkom *Cecilia*. V rokoch 1781 až 1851 v meste pracovala latinská škola a v rokoch 1858 až 1869 reálka a v roku 1877 bolo otvorené gymnázium, prvá stredná škola. *Prvá srbská čítáraň*

v Kikinde bola založená v roku 1845. V tomto meste bola nakrútená aj filmová reportáž z veľkolepého predvolebného mítingu kikindského kandidáta **Mihajla Polita – Desančića** (1914).

СРЕМСКА МИТРОВИЦА/ SRIMSKA MITROVICA

Sremska Mitrovica sa nachádza na ľavom brehu Sávy a patrí medzi najstaršie mestá v Európe s dejinami dlhými 7000 rokov. Najprv bola ilýrsko-keltské *oppidum* z dreva, potom antické mesto a sídlo cisárov. Neskôr stredoveké mesto, turecká palanka, plukové hraničiarske mesto, remeselnícko-obchodnícke mesto a konečne moderné stredoeurópske priemyselné mesto.

Na rozhraní medzi dvoma letopočtami sa nazývala Sirmium a od 13. storočia Civitas sancti Demetri (Mesto sv. Dimitra). Počas panovania rímskeho cisára **Diokleciána** bola Mitrovica od roku 293 jedným zo sídelných miest Rímskej ríše. Vtedy tu boli vystavané: fórum, amfiteáter, chrámy a vily, hipodrómy, niekoľko kúpeľov. Takmer v úplnosti ju zničili Huni (441) a potom Avari a Slovania (582).

Od roku 1180 bola Mitrovica pod nadvládou Uhorska a od roku 1529 pod tureckou nadvládou. Do zloženia Habsburskej monarchie vošla v roku 1718. Od polovice 18. storočia bola Mitrovica strediskom 9. petrovaradinského pohraničnického pluku. Status slobodnej pohraničnej komunity získala v roku 1763. Odvtedy sa začal jej rýchlejší ekonomický vývoj, čo zmenilo sociálny a etnický obraz mesta: prisťahoval sa väčší počet Chorvátov, Maďarov, Rusínov, Nemcov a Židov.

K rýchlejšiemu hospodárskemu vývoju mesta prišlo v druhej polovici 19. storočia. Záznamy z roku 1888 uvádzajú, že v Mitrovici pracovalo 108 obchodov s rozličným tovarom. Osobitne boli známe manufaktúrne dielne najlepšieho textilu. V tom čase boli známe aj jarmoky, ktoré sa usporadúvali päťkrát do roka v dňoch cirkevných sviatkov. Priemysel sa rozvíjal pomerne pomaly. Najstarším podnikom v meste bol pivovar (1830). Prvá píla pracovala od roku 1891 a prvá parná píla – *Franc Gamiršek* bola založená v roku 1899. Od roku 1909 v meste existuje aj továreň na výrobu nábytku.

Najväčšou historickou pamätihodnosťou mesta sú predovšetkým archeologické náleziská. Zaraďujeme sem *Kalváriu*, na ktorej sú stopy najstaršieho osídlenia na území mesta, potom pozostatky rímskeho vodovodu, monumentálny antický palác, *Antická ulica* s radom obchodov a dielní, *Antický kúpeľ*, *Budova antickej obilnice...* Množstvo objaveného archeologického materiálu sa ochraňuje v *Múzeu Srimu* v Sremskej Mitrovici, ktoré sa stará aj o *lapidárium* umiestnené vo dvore budovy múzea. Okrem archeologických lokalít významnou príznačnosťou mesta sú *Hlavné námestie* alebo *Žitný trh* z 18. storočia s reprezentačnými objektmi, z ktorých sú najvýznamnejšie: pravoslávny kostol sv. *Štefana* (1794), rímskokatolícky kostol (1810), obidva vystavané v barokovom štýle, ako aj budova *Srbského dómu* (1895), ktorého projektant bol **Vladimír Nikolić**.

Mitrovica mala už v 19. storočí vyvinuté školstvo. Existovali *dve nemecké základné školy*, potom *dievčenská, matematická a Srbská národná škola, ako aj Maďarská základná škola*. Počas Vojenskej hranice v meste bola najvýznamnejšia nemecká vyššia škola *Oberschul*. Reálne gymnázium bolo založené v roku 1838.

Počas 19. storočia v meste pôsobili početné spevácke spolky, dobrodinné a remeselnícke združenia, hosťovali divadelné ochotnícke súbory.

СРЕМСКИ КАРЛОВЦИ/ SREMSKI KARLOVCI

Barokové mestečko na úpäťí Fruškej hory a brehu Dunaja s bohatou historickou minulosťou sa prvýkrát spomína ako pevnosť Karom alebo Karon (1308). Slovanské meno Karlovci bolo prvýkrát zaznamenané v roku 1533. V stredoveku osídlenie patrilo uhorským šľachtickým rodinám, z ktorých bola najznámejšia rodina **Báthoriovcov**. Pevnosť Karom zbúrali Turci (1521). Odvtedy a až do konca 17. storočia Karlovci boli pod tureckou nadvládou. Podľa najstaršieho súpisu z roku 1702 väčšinu obyvateľstva tvorili Srbi, ale tu žili aj Chorváti a Nemci. Už v 18. storočí tu pracovalo 60 obchodníkov a remeselníkov, ktorých počet sa v nasledujúcom storočí značne zvýšil. Jednou zo základných činností Karlovčanov bolo vinohradníctvo. Podľa výroby vína boli známi v Habsburskej monarchii. Status slobodnej pohraničnej komunity získali v roku 1753.

Názov tohto mesta je spätý s významnými historickými udalosťami v tejto časti Európy. Tak sa Veľká viedenská vojna (1683-1699) medzi Rakúskom a Tureckom skončila mierom 26. januára 1699, ktorý bol podpísaný v Karlovciach. Na mieste uzavretia mierovej zmluvy vystavali v roku 1817 *Kaplnku mieru*.

Od začiatku 18. storočia a až do roku 1918 Sremski Karlovci boli náboženským a kultúrnym strediskom Srbov vo Vojvodine a od roku 1713 sídlom srbskej metropolie. V tomto meste bolo založené *Prvé srbské gymnázium* (1791) a potom aj *Bohoslovecká škola* (1794, druhá v pravoslávnom svete). Názov Karloviec sa spája ešte s jednou historickou udalosťou. Je to *Májové zhromaždenie* v roku 1848, keď vyhlásili *Srbskú Vojvodinu*, **Josifa Rajačiča** zvolili za patriarchu a Karloveckú metropoliu povýšili na úroveň patriarchátu. V Sremských Karlovciach bol usporiadaný aj *Bohozvestovateľský snem* (1861).

Barokový výzor nadobudnutý koncom 19. storočia si Sremski Karlovci zachovali dodnes. Hlavné pamätihodnosti tohto mesta sú: katedrálny pravoslávny kostol (1762) s ikonostasom **Jakova Orfelina** a **Teodora Kračuna** (1780) a nástennými obrazmi **Paju Jovanovića**, baroková studňa z červeného kameňa (známa ako *Štyri levy*, 1799), *Magistrát* (1811) a *Gymnázium* (1891). Najmonumentálnejšou stavbou v Sremských Karlovciach je *Patriarchálny dvor* s kaplnkou, ktorého ikonostas namaloval **Uroš Predić**. Dvor bol vystavaný v roku 1894 podľa projektu **Vladimira Nikolića**. Tento istý architekt projektoval *Bohoslovecký seminár* (1901), *Cirkevno-národné fondy* (1902) a *Stefaneum* (1903).

Hoci sú malým mestom, Karlovci mali bohatý kultúrny a spoločenský život už v 18. storočí. Učiteľ **Emanuel Kozačinski** tu usporiadal so žiakmi latinskej školy prvé divadelné predstavenie v srbskom jazyku pod názvom *Smrť cára Uroša V.* (1736).

БЕЛА ЦРКВА/ BELA CRKVA/ FEHÉRTEMLŐM/ BISERICA ALBĂ

Osídlenie medzi riekami Dunaj, Caraş a zlatonosnou riečkou Nerou na úpäťiach Karpát sa prvýkrát spomína ako mesto v Krašovskej župe v roku 1335. Po oslobodení Banátu spod tureckej nadvlády gróf **Claudius Florimundus Mercy** založil Belu Crkvu v roku 1717 ako mestské osídlenie nemeckých kolonistov. Mesto bolo pomenované podľa starého kostolíka, ktorý našli prví presídlenci a úradne bol nazvaný Weiskirchen. Okrem Nemcov v tomto osídlení žili aj Srbi a Rumuni. V 18. a 19. storočí obchod bol v rukách Arumunov, Srbov a Rumunov, kým sa nemecké obyvateľstvo najviac zaoberalo vinohradníctvom. Počas Vojenskej hranice toto mesto sa stalo sídlom Valaško-ilýrskeho plukovného obvodu. Status slobodnej pohraničnej

komunity Bela Crkva získala v roku 1777. V tom istom roku bola tu založená prvá strelecká družina vo Vojvodine.

PYMA

Ruma sa nachádza v západnej časti sriemskej roviny a prvýkrát sa spomenula začiatkom 14. storočia, keď bola v roku 1323 na monastijskom cintoríne vystavaná kaplnka pod názvom *Aratorlo*, neskôr *Arpatoro*. Pod názvom Ruma sa osídlenie prvýkrát spomína v roku 1634, keď bola srbskou dedinou s dvomi kniežatmi. Vtedy bola Ruma pod tureckou nadvládou a predpokladá sa, že jej meno má orientálny pôvod.

Po ukončení Rakúsko-tureckej vojny v roku 1699 bol Srieť rozdelený na dve časti. Ruma zostala v tureckej časti až do roku 1718. Až po Požarevackom mieri sa Ruma dostala pod nadvládu Habsburgovcov. Začiatkom 18. storočia bola výlučne srbským osídlením. V nasledujúcom období sa počet obyvateľov zvýšil prisťahovaním Srbov a Nemcov. V polovici 18. storočia, keď sa začalo plánované osídľovanie Nemcov v Srieť sa do Rummy prisťahovalo 173 nemeckých rodín.

V 18. storočí barón **Marko Pejačević** vystaval na mieste dnešnej Rummy nové sídlo svojho panstva. Začalo sa stavať nové urbánne osídlenie, ktoré v roku 1747 získalo status slobodného trhoviska. V 19. storočí sa počet obyvateľov, ktorí sa prevažne zaoberali poľnohospodárstvom a remeslami zvýšil.

V druhej polovici 18. storočia bola Ruma mestečkom, v ktorom existovala súkromná srbská stredná škola, gymnázium, ktoré pracovalo v rokoch 1770 až 1787. V tomto období pracovalo aj františkánske gymnázium, umiestnené v prvej poschodovej budove v Rume. V Rume boli v 18. a 19. storočí vystavané tri pravoslávne kostoly: *Nikolajevský kostol* (1758), *Kostol Nanebevzatia Panny Márie* (1761) a *Kostol Všetichsvätých* (1840).

TERAJŠIE NÁZVY	STARÉ NÁZVY MIEST A OSÍDLENÍ		
	MAĎARSKÉ	NEMECKÉ	LATINSKÉ
Vačka Palanka - Báčska Palanka – Бачка Паланка	Ó-Palanka, Új Palanka	Alt Palanka, Neu-Palanka	-
Vački Petrovac – Бачки Петровец – Báčsky Petrovec - Бачки Петровац	Petrócz	Petrovac	-
Večeј – Óbecse – Бечеј	Ó-Becse	Alt-Becse	-
Bela Crkva - Била Церква – Biserica Albă – Fehér Templom - Бела Црква	Fehértemplom	Weisskirchen	-
Crvenka - Червинка - Црвенка	Cservenka	-	-
Čelarevo - Čelarevo - Челарево	Duna Cséb	-	-
Futog – Futak - Футог	Futak	Alt Futak, Neu Futak	-
Kanjiža – Magyarakanisza - Кањижа	Ó-Kanizsa, Magyar Kanizsa	Alt Kanizsa	-
Kikinda - Nagykikinda - Кикинда	Nagykikinda	Gross-Kikinda	-
Kovačica - Kovačica – Antalfalva - Ковачица	Antalfalva	Kowacsitza	-
Novi Sad – Nový Sad – Újvidék - Нови Сад	Újvidék	Neusatz	Neoplanta
Pančevo – Panciova - Панчево	Páncsova	Pantschowa	-
Petrovaradin – Pétervárad - Петроварадин	Pétervárad	Peterwardein	-
Senta – Zenta - Сента	Zenta	Senta	-
Sombor - Зомбор – Zombor - Сомбор	Zombor	-	-
Sremska Mitrovica - Сримска Митровица - Сремска Митровица	Mitrovicza	Mitrovitz	-
Sremski Karlovci - Сримски Карловци - Сремски Карловци	Karlócza	Carlovitz	-
Subotica – Szabatka - СубОТИЦА	Szabatka	Maria Theresiopel	Maria Theresiopolis
Vršac - Вершец – Vârșeț - Вршац	Versecz	Wersecz	-
Vrbas - Врбас	Ó-Verbász, Új- Verbász	Alt-Verbasz, Neu- Verbasz	-
Zemun - Земун	Zimony	Semlin	-
Zrenjanin – Nagybecskerek – Zreňanin – Zrenjanin - Зрењанин	Nagybecskerek	Gros-Becskerek	-

OSOBNOSTI

1. **Endre Ady** (1877-1919) bol básnik, lyrik. Základnú školu skončil v rodnom Érdmindszente, kým gymnaziálne vzdelanie nadobudol v Nagykárolyi a Zilahu. Dva roky bol poslucháčom práva v Debrecíne a Budapešti, potom sa zamestnal ako úradník v súde a neskôr pracoval aj v súkromnej advokátskej kancelárii. Od roku 1899 uverejňoval poéziu a súbežne pracoval v mnohých novinových redakciách. Cestoval po európskych krajinách. Na jednej ceste v roku 1903 sa zoznámil s Adélou Brüll Ledou, ženou, ktorá zohrala významnú úlohu v jeho živote. Redigoval pokrokový časopis *Nyugat* v roku 1908. Nezabudnuteľné verše uverejnil v zbierke *Nové básne (Új versek)*, vydané v roku 1906. Zomrel v Budapešti, kde bol aj pochovaný. Nekrológ pri jeho úmrtí napísal aj Miloš Crnjanski. Mnohé vojvodinské mestá majú ulice s jeho menom.

2. **Franz Ferencz Eisenhut** (1857-1903) maliar orientálnych a historických tém v štýle akademického realizmu. Narodil sa v Nemeckej Palanke (dnešná Báčska Palanka) ako príslušník tamojších podunajských Švábov. Materinský jazyk mu bol nemecký, ale plynne hovoril aj po maďarsky a srbsky. Patrí medzi umelcov, ktorí tvorbou a životom boli spätí s viacerými národmi a štátmi. Ich aktivita sa ťažko zohľadňuje v dôsledku zmien štátnych hraníc a štiepania umeleckého korpusu. Ako štátny príslušník Rakúsko-Uhorskej monarchie bol prácou a životom orientovaný na umelecké strediská (Budapešť a Mníchov) a svoje rodné mesto. Umelecké školenie začal v Budapešti a pokračoval v ňom na akadémii v Mníchove. Od roku 1883 pravidelne cestoval s inými umelcami do oblastí Ázie a severnej Afriky, kde čerpal inšpiráciu pre obrazy, ktoré dokončoval v mníchovskom ateliéri. Vystavoval v Budapešti, Mníchove, Paríži a Madride a diela prevažne predával v Anglicku. Prvý veľký úspech dosiahol obrazom *Smrť Djulbabu* v roku 1886, za ktorý ako prvý spomedzi maďarských umelcov získal Veľkú zlatú štátnu medailu. Niektoré z jeho dôležitých diel sú: *Ľudová veselica na Kaukaze* (nachádza sa vo fonde Galérie Matice srbskej v Novom Sade), *Pred rozsudkom* a *Sen* (v Národnej galérii v Budapešti). Obraz *Bitka pri Sente*, ktorý sa nachádza v Sombore je najväčší obraz historického žánru vo Vojvodine a bol namalovaný pri príležitosti Miléniových osláv v roku 1896.

3. **Miroslav – Mika Antić** (1932-1986) bol básnik, prozaik, novinár, maliar, filmový umelec. V rodnom Mokrine skončil základnú školu a žiakom gymnázia bol v Kikinde a Pančeve. Štúdium začal v Belehrade a najväčšiu časť života strávil v Novom Sade. Bol novinár v novinách *Pančevac* a *Dnevnik* a redaktor časopisu *Ritam*, ktorý sa zaoberal džezom a zábavnou hudbou. V nepretržitom pátraní po rozličných umeleckých formách najviac zostal v pamäti ako básnik: *Ispričano za proleće*, *Plavo nebo*, *Nasmejani svet*, *Psovke nežnosti*, *Koncert za 1001 bubanj*, *Mit o ptici*, *Plavi čuperak*, *Horoskop*, *Prva ljubav*, *Garavi sokak...*sú iba časti jeho opusu. Spolu s Ferencom Fehérom napísal *Boje i reči* v srbskom a maďarskom jazyku, a s Jánom Labáthom vydal dvojjazyčnú antológiu vojvodinskej poézie *Rovina spieva*, *Raspevana ravnica*. Je nositeľom dvoch cien Nevena, Goranovej ceny, Ceny Sterijovho pozorja, Zlatej arény za filmový scenár, Ceny oslobodenia Vojvodiny, nositeľom Radu zásluh o národ a iných uznaní.

4. **Ivan Antunović** (1815-1888), kaločský kanonik, titulárny biskup bosonský, jeden z iniciátorov oneskoreného prerodu medzi báčskymi Bunjevciami, publicista a prozaik. Narodil sa v Kunbaji (dnešné Maďarsko) v šľachtickej rodine, ktorá vtedy súdnym sporom utratila svoje majetky. Základnú školu navštevoval v Almási a gymnázium v Subotici, Kaloči, Pécsi a Segedíne. Teológiu študoval v Segedíne, Viedni a Kaloči. Za kňaza bol inštalovaný v roku 1838 a odvtedy sa začína jeho napredovanie v kňazskej hierarchii až do roku 1859, keď bol zvolený za kanonika, potom ho v roku 1876 cisár vymenoval za titulárneho biskupa bosonského (týmto činom sa stal členom Horného domu Uhorského snemu). Publicistickou činnosťou sa začal zaoberať v roku 1870, keď bolo uverejnené prvé číslo *Bunjevských a šokackých novín*. Úspech novín bol menší ako očakával, takže v roku 1872 prestal vydávať politické noviny a pokračoval vo vydávaní novín pre kultúru *Bunjevská a šokacká víla*, ktoré dovtedy vychádzali

ako príloha novín. Rozčarovaný z neúspechu tohto projektu v roku 1875 noviny *Bunjevská a šokacká víla* ponechal Blažovi Modrošičovi, ktorý ich vydával do roku 1876. Ako kňaz bol silne spätý s katolíckym chápaním osvietenstva, čo sa prejavilo v jeho literárnych a publicistických dielach. Niektoré z jeho významných diel sú: poviedka *Odmetník* (o živote Ignacija Martinoviča), romány v rukopise *Poslednji Gizdarev* a *Bariša Kitković*, cestopis *Poučne iskrice* a poučný text *Slavjan*. Keď ide o bunjevský prerod najvýznamnejšia je *Razprava o podunavskih a potisanskih Bunjevcih i Šokcih*, v ktorej sa pokúsil napísať národné dejiny. Zomrel v Kaloči.

6. **János Arany** (1817 – 1882) bol maďarský básnik. Spolu so Sándorom Petőfim najvýznamnejší predstaviteľ *populistického* smeru v maďarskej literatúre 19. storočia. Napísal viac významných diel, a medzi nimi osobitne vyniká trilógia, epos o národnom hrdinovi Miklósovi Toldym: *Toldi*, *Toldiho láska* a *Toldiho večer*. Tento epos do srbského jazyka preložil Jovan Jovanovc Zmaj (1858, 1870, 1896), tiež aj dielo *Otma Muranjgrada* (1878). Okrem uvedených diel je Arany známy aj podľa historických balád: *Boží sud*, *Agneza*, *Komišanje*, *Kráľ Ladislav V*. Písal aj básne z ľudového života, v ktorých ospieval nostalgiju mešťana po prírode a jednoduchosti.

7. **Platon Atanacković** (1788-1867) bol episkop budínsky (1839-1851) a báčsky (1851-1867), spisovateľ, politický pracovník a veľký dobrodinec srbskej osvety. Narodil sa v Sombore. Gymnázium a bohoslovie skončil v Karlovciah a potom zložil učiteľskú skúšku. V monastieri Krušedol sa stal mníchom v roku 1829 a o desať rokov neskôr bol vysvätený za budímskeho episkopa. Svoju apológiu pod názvom *Analytika* vytlačil vo Viedni v roku 1850. Bol predsedom Matice srbskej, potom čestným členom ruského *Obščestva istorji i drevnostej* pri univerzite v Moskve. Medzi jeho najvýznamnejšie diela sa zaraďujú: *Prinos rodoljubivih mislej na žertvenik narodnoga napretka*, *Dijetalne besjede* a *Povjest rezidencije episkopata budimskoga*. Uverejnil mnoho učebníc o náboženskej vede, srbskom a nemeckom jazyku, matematike, pedagogike a katechetizme... V boji o pravopis bol na strane konzervatívcov. Bol zakladateľom somborskej nadácie *Platoneum* a profesorom v srbskom somborskom *Pedagógii*. Politická činnosť Atanackovića je opísaná v jeho knihe *Dijetalne besjede* z roku 1845, v ktorej sú vytlačené jeho prejavy na zasadnutiach Uhorského snemu v rokoch 1837 až 1844.

7. **Endre Bajcsy-Zsilinszky** (1866-1944) bol maďarský právnik a politik. Začiatkom tridsiatych rokov 20. storočia začal vyjadrovať stanoviská proti vtedajšej nemeckej politike. V knihe *Národný radikalizmus* zdôrazňuje, že hlavným cieľom maďarskej zahraničnej politiky je uskutočnenie maďarsko-srbochorvátskeho zmierenia a maďarsko-srbochorvátskej spolupráce. Začiatkom februára 1940 bol v Belehrade na schôdzi ministrov zahraničných vecí Balkánu. Na príkaz Pála Telekiho mal za úlohu preskúmať, či na juhoslovanskej strane existuje želanie po maďarsko-juhoslovanskom zblížení. V knihe *Náš osud a miesto v Európe* (1941) nástojí na balkánsko-podunajskej federácii, t.j. konfederácii. Už 11. apríla 1941 zaslal protest Horthimu proti tomu, že Maďarsko zaútočilo na Juhosláviu. Raziu začiatkom roku 1942 nazval *pohromou*. Horthimu napísal: *V Maďarsku bez súdneho rozsudku došlo k masovému zabíjaniu s plnou zodpovednosťou vojakov a žandárov. To je najneľudskejšie a najnemaďarskejšie masové zabíjanie, to je taká úžasná chyba a taký otras maďarským právnym poriadkom, proti ktorému každý čestný Maďar musí pozdvihnúť hlas*. V decembri 1942 v maďarskom parlamente podal žiadosť, aby sa vinníci za raziu najprísnejšie potrestali. Po príchode na moc Ferenc Szálasiho v októbri 1944 Zsilinszky bol zatknutý a zastrelený 25. decembra 1944.

8. **Isidor Bajić** (1878-1915) bol skladateľ a hudobný spisovateľ. Narodil sa v Kule, gymnázium skončil v Novom Sade a hudobnú akadémiu v Budapešti v roku 1901. Ako profesor gymnázia v Novom Sade založil v roku 1909 hudobnú školu, ktorá aj dnes nesie jeho meno. Začal vydávať *Srbské hudobné noviny* a založil notovú edíciu *Srbská hudobná knižnica*. Bol iniciátorom vytvorenia Zväzu srbských speváckych spolkov. Písal vokálnu hudbu, klavírne skladby, scénickú hudbu, a osobitnú pozornosť venoval spracovaniu ľudových melódií. Uverejnil aj viac teoretických prác: *Teorija notnog pevanja* (1904), *Klavir i učenje klavira* (1906), *Naše*

crkveno pojanje (1906). Jeho najznámejšie diela sú: opera *Ivo od Semberije*, výstupy so spievaním *Seoska lola*, *Čučuk Stana* a iné. Blízky ľudovému duchu sa Bajičov opus často stotožňuje s ľudovými piesňami, ako je napr. prípad s piesňou *Jesen stiže, dunjo moja*.

9. **Joakim – Jaša Bakov** (1906-1974) bol profesor srbského a francúzskeho jazyka, športový pracovník a pedagóg, športovec – atlét. Bol juhoslovanským rekordérom v skoku o žrdi viac ako desať rokov. Od roku 1947 zanechal povolanie profesora a do konca života pracoval ako športový pedagóg a tréner, prevažne v oblasti ľahkej atletiky a v súvislosti s týmto uverejnil 36 kníh. Písal aj poéziu v rusínskom jazyku.

10. **Ion Bălan** (1925-1976) bol profesor a spisovateľ. Je jedným z najvýznamnejších predstaviteľov rumunskej literatúry vo Vojvodine po druhej svetovej vojne. Narodil sa v Jablanci. Štúdium rumunského jazyka a literatúry skončil v Zreňanine a na začiatku kariéry pracoval ako profesor rumunského jazyka na vršackom gymnáziu a učiteľskej škole. Najväčší prínos poskytol k rozvoju publicistiky a literatúry. Redaktorom časopisu *Radost pionierov (Bucuria pionierilor)* sa stal v roku 1949 a potom bol dlhšie obdobie (1956-1976) zodpovedným redaktorom časopisu *Svetlo (Lumina)*. Spolupracoval so všetkými publikáciami v rumunskom jazyku u nás, potom v *Análoch Spolku pre rumunský jazyk*. Bol jedným zo zakladateľov tohto spolku. Uverejnil zbierky básní: *Báseň mojej dediny, Brázdy na jar, Albu, Plameň v noci, Cesty a oblaky, Ninalb*. Vydavateľská ustanovizeň Libertatea uverejnila v roku 1979 jeho súborné dielo v troch knihách. Preložil mnoho literárnych diel juhoslovanských národov. Súčasne boli jeho básne preložené do iných jazykov. Uverejňoval verše aj na stranách časopisov v Rumunsku. Je nositeľom početných cien pre literatúru a publicistiku. Zomrel v roku 1976 v Belehrade.

11. **Măria Bălan** (1923 -) je maliarka insitného maliarstva. Skončila tri ročníky základnej školy v rodnom Uzdiine. Patrí medzi zakladateľov uzdinskej školy insitného maliarstva. Je známa v krajine a zahraničí. Je členkou Akadémie tradičných umení Rumunska od roku 1997. Jej diela sa nachádzajú v Galérii v Uzdiine, v Múzeu insitného umenia v Jagodine, Múzeu insitného umenia Yaene (Španielsko), ako aj v početných súkromných kolekciami v krajinách v celom svete. Vystavovala v New Yorku, Washingtone (1965), Haagu, Belehrade, Neapole, Bologni, Ríme (1974), Modene (1975), Madride (1977), Záhrebe (1981), Rakovici (1982), Vršci, Torku, Seleuši, Banátskom Novom Sele (1962), Uzdiine (1962, 1964, 1972, 1985, 1999). V priebehu štyroch desaťročí namaľovala vyše tisíc obrazov, na ktorých znázorňuje ľudové obyčaje, krajinky a scény zo života sedliakov. O Mării Bălan a jej dielach písali mnohí umeleckí kritici a boli nakrútené dokumentárne filmy a TV reportáže. Za svoju prácu získala zahraničné uznania a diplomy: Castello di Pietrassa – Caltanissetta (1973), Strieborný diplom a medaila – Modena, diplom – Piacenza, diplom na IV. Európskom súbehu insitného umenia – Morges (1975), diplom na V. Európskom súbehu insitného umenia – Morges (1976).

12. **Djordje Balašević** (1953-) je pop spevák, skladateľ, herec, básnik, prozaik...Narodil sa v Novom Sade, gymnázium opustil v treťom ročníku a školenie skončil diaľkovo. Zapísal sa na štúdium geografie, ale v roku 1977 pristúpil k akustickej skupine Žetva, s ktorou nahral nezáväznú pieseň *U razdeljak te ljubim*, ktorá sa stala veľkým hitom. V nasledujúcom roku založil skupinu *Rani mraz*. Určitý čas vystupoval s Biljanou Krstić a so skupinou *Neoplanti* a od roku 1982 začal sólovú kariéru, ktorá trvá dodnes. Spolupracovníkmi na jeho albumoch a početných koncertoch boli mnohí z najlepších štúdiových hudobníkov z celej Juhoslávie. Belehradské *Sava stredisko* bolo jeho tradičným koncertným priestorom, kde s dobrou hudbou návštevníkom ponúkal aj svoje duchaplné komentáre, ktoré v šedosti deväťdesiatych rokov 20. storočia nadobudli status kultu. V rokoch 1982 až 2000 usporiadal sto koncertov v *Sava stredisku*. Vo svojich piesňach zdôrazňoval ideu mieru, tolerancie a *lalovského* pokojného ponímania sveta. Niektoré z jeho albumov sú: *Odlazi cirkus, Pub, Celovečernji The Kid, Bezdan, Panta rei, Tri posleratna druga, Jedan od onih života, Na posletku*...Je laureátom početných domácich cien (Októbrová cena Nového Sadu, Cena Todora Manojlovića, Estrádna

cena Juhoslávie...), kým spomedzi zahraničných uznaní je najvýznamnejšie jeho vymenovanie za veľvyslanca dobrej vôle UNHCR.

13. **Árpád G. Balázs** (1887-1981) bol popredný grafik medzivojnovnej vojvodinskej umeleckej scény. Umelecké školenie začal v Baji, pobudol v umeleckej kolónii Nagybányi, v roku 1913 sa zapísal na Umeleckú akadémiu v Budapešti, ktorú musel opustiť v dôsledku vojny. Diplom získal v roku 1924 na Umeleckej akadémii v Prahe, kde ho ovplyvnil kubizmus. V Subotici sa stal ilustrátorom subotického denníka *Bácsmegyei napló* (Báčsky denník) a po príchode do Belehradu sa stal spolupracovníkom novín *Vreme* a *Dečije vreme*. So Zoltánom Csukom v roku 1927 vyhotovil vyše 300 portrétov vtedajších politikov a spoločenských pracovníkov, umelcov pre knihu *Vojvodinská galéria*. Od roku 1926 sa venoval kuboexpresionizmu a sociálnym témam, vyhotovoval tematické grafické mapy s *La Travail*, *Dni týždňa*, *Jatagan Mala*. Umeleckými dosahmi vyniká cyklus ilustrácií básní maďarského básnika Ady Endreho z roku 1930. V tomto istom roku sa stal členom skupiny *Oblik*. Vzácná časť jeho umeleckej tvorby je uschovaná v umeleckom fonde Mestského múzea v Subotici.

14. **Lujza Blaha** (1850-1926) bola herečka. Narodila sa v Rimaszombate ako Ludovika Rajndl v manželstve herečky a dôstojníka. *Rozspievaná Lujza*, ako ju vtedy volali, strávila detstvo s potulným divadlom. Ako sedemročná, keď ešte nevedia ani písať ani čítať bola hviezdou mnohých divadelných predstavení. Ako zázračné dieťa vystupovala v Nemeckom národnom divadle. Mladá sa vydala za dirigenta vojenského orchestra Blaha a už ako 19 ročná zostala vdovou. V Debrecíne v roku 1866 podpísala profesionálnu zmluvu a v roku 1870 prvýkrát vystúpila v Národnom divadle v maďarskej metropole, kde sa stala miláčkou obecnstva. Dlho sa pamätali jej úlohy v predstaveniach: *Ochraňované dievča* v divadle v Györi (1863-5), *Zasnúbenie pod lampou* a *Čarodejná víla* v subotickom divadle (1865), *Ryšavobradý* (1867) a *Marča* (1871) v Debrecíne, *Žuži* a *Deda* v Národnom divadle v Budapešti (1871). Prvýkrát a poslednýkrát zastala pred kamery ako 73-ročná. Po humanitnom koncerte pre pomoc raneným zo Srbska získala uznanie *Natalija*, stala sa čestnou a doživotnou členkou Národného divadla v Budapešti, nositeľkou *Zlatého kríža Františka Jozefa*.

15. **Ján Blazi** (1783-1836) bol osvetový pracovník. Bol dieťa chudobných pohraničníkov zo Starej Pazovy, ale ako usilovný žiak pokračoval v ďalšom školení v preparandiu v Banskej Štiavnici. Po skončení školenia prišiel v roku 1808 do Nového Vrbasu a začal pracovať ako súkromný učiteľ. Keďže sa jeho práca stala známou, mal čoraz viac žiakov, čo v roku 1822 vyústilo do založenia gymnázia báčsko-sriemskeho seniorátu, ktoré neskôr prerástlo v gymnázium vo Vrbasi. Zomrel v Kulpíne.

16. **Zvonko Bogdan** (1942-) je spevák ľudových piesní z Vojvodiny, skladateľ, básnik, maliar, jazdec. Narodil sa v Sombore, ale patrí značne širšiemu priestoru ako je oblasť, ktorú jeho piesne ospevujú. Je známy aj podľa svojich zvorilých a galantných manierov. Spieva vlastné a tradičné piesne, najmä bunjevské, ale aj maďarské, srbské, rumunské... Jeho piesne obsahujú vôňu roviny, dávnych dní, bohémskeho života, Dunaja; spievajú o láske, koňoch, ktoré slobodne cválajú, ženách... Najznámejšia jeho pieseň je *Hej salaši na severu Bačke*, ale ho mnohí poznajú aj podľa piesní: *Več odavno spremam svog mrkova*, *Govori se da me varaš*, *Kraj jezera jedna kuća mala*, *Neko sasvim treći*, *Jedan stari kontrabas*...

17. **Gróf Georgije Branković** (1645-1711) bol gróf, diplomat a historik. Vyhlásil sa za potomka srbských despotov Brankovićovcov. S podporou valašského vojvodu Šerbana Kantakuzina a na podklade vysvedčenia patriarchu Arsenija III. Čarnojevića dostal od rakúskeho cisára Leopolda I. barónsky titul a v roku 1688 aj grófsky. Viedenský dvor očakával, že prostredníctvom neho priláka Srbov na stranu Rakúska vo Veľkej vojne proti Turkom (1683-1699). Pre plány o obnovenie srbského cisárstva uvedené v Memorande cisárovi Leopoldovi I. sa rakúskemu dvoru zdalo, že je nebezpečný, takže bol v roku 1689 konfinovaný vo Viedni a v roku 1703 v Chebe v Česku, kde aj zomrel. Vo väzbe napísal *Slaveno-serbske hronike*,

v ktorých opísal dejiny Srbov a rodiny Brankovićovcov. Pri konci uviedol svoje memoáre. *Kroniky* významne ovplyvnili srbskú historiografiu a srbskú inteligenciu v 18. storočí.

18. **Dragiša Brašovan** (1887-1965) bol architekt. Narodil sa vo Vršci, štúdium architektúry skončil v Budapešti v roku 1912. Do roku 1918 pracoval v kancelárii Emila Tóryho a Móricza Pogányiho v hlavnom meste Maďarska a v roku 1920 v Belehrade otvoril súkromnú kanceláriu s Milanom Sekulićom pod názvom *Architekti spolu*. Do roku 1929 projektoval v eklektickom slohu a potom uplatňoval architektúru moderny. Ako aj všetci po roku 1945 projektoval v štýle socialistického realizmu. Bol členom korešpondentom SAVU, členom Kráľovského ústavu britských architektov ... Projektoval budovu Výkonnej rady Vojvodiny, tzv. *Bánovinu*, vystavanú v roku 1939 a budovu *Najvyššieho veliteľstva juhoslovanského letectva* v Zemune.

19. **Miloš Crnjanski** (1893-1977) bol básnik, románopisec, poviedkar, dramatik, cestopisec, esejista, autor memoárov a publicista. V Temešvári skončil piaristické gymnázium (1912), v Rijeke bol poslucháčom na Exportnej akadémii (1912-1913), štúdium dejín umenia a filozofie začal vo Viedni (1913) a diplom získal na Filozofickej fakulte v Belehrade (1922). Zúčastnil sa v Prvej svetovej vojne. V medzivojnovom období pracoval ako profesor, novinár a tlačový ataše vo vyslanectvách Juhoslovanského kráľovstva v Berlíne (1928-1929, 1935-1938) a Ríme (1938-1941). Od roku 1941 bol v emigrácii v Londýne ako úradník pri juhoslovanskej vláde v exile (1941-1945) a potom si hľadal povolanie, ktoré mu zabezpečí existenciu. V päťdesiatych rokoch pracoval aj ako dopisovateľ argentínskych novín *El Economista* z Londýna. Do krajiny sa vrátil koncom roku 1965. Jeho najznámejšie diela sú: *Lirika Itake*, *Dnevnik o Čarnojeviću*, *Seobe*, *Roman o Londonu*, *Lament nad Beogradom*, *Embehade...*

20. **Ján Čajak mladší** (1897-1982) bol prozaik. Písal poviedky s pestrou lokálnou tematikou a v nárečí tunajších Slovákov. Po druhej svetovej vojne opisoval okolnosti na Slovensku. Pracoval ako profesor na petrovskom gymnáziu a v slovenskom Liptovskom Mikuláši. Bol redaktorom viacerých časopisov. Písal poviedky, drámy, publicistické články a prekladal diela juhoslovanskej literatúry. Jeho najznámejšie diela sú humoristické poviedky a romány: *Zuzka Turanová*, *Zypa Cupák*, v *Zajatí na Holíčskom hrade*.

21. **Arsenije III. Čarnojević** (1633-1706) bol patriarcha srbský (1674-1691) a metropolita sentandrejský (1691-1706). Narodil sa v Bajicach v blízkosti Cetinja. Po vylúpení Gračanice v roku 1688 zajal ho turecký Jegen Osman paša. Za jeho vykúpenie sa zaplatilo 10 000 talierov. Od roku 1686 udržiaval styky s Benátskou republikou a v roku 1688 sa obrátil listom k pápežovi Inocentovi XI. Viedol sťahovanie Srbov v roku 1690. V januári 1690 odišiel do Belehradu a v jeseň toho istého roku do Sentandreje a Budínu. Bol iniciátorom národného cirkevného snemu v roku 1690. Od cisára Leopolda žiadal a dostal privilégia pre pravoslávnu cirkev a jej veriacich v Habsburskej monarchii. V novom prostredí boli jeho aktivity až do smrti prevažne zamerané proti pokusom o katolizáciu pravoslávnych veriacich. Jeho podobizeň namaľoval Paja Jovanović na obraze *Sťahovanie Srbov*. Zomrel vo Viedni a pochovaný bol v monastieri Krušedol.

22. **Zoltán Csuka** (1901-1984) bol maďarský expresionistický básnik, najaktívnejšia osobnosť v literatúre juhoslovanských Maďarov a najvýznamnejší prekladateľ srbskej literatúry do maďarského jazyka. Striedavo žil v Maďarsku a Juhoslávii. Na podklade jeho prekladov maďarskí čitatelia sa oboznámili s nasledujúcimi klasikmi srbskej literatúry: Borisavom Stankovićom a jeho dielom *Nečista krv*, Ivom Andrićom a jeho dielom *Most na Drine*, Milošom Crnjanským a jeho dielom *Sťahovania*. Spoznali aj diela Branislava Nušića, Jakova Ignjatovića

a *Gorski vijenac* Petra Petrovića Njegoša. Je autorom *Dejín literatúry juhoslovanských národov* (1963). Svojou prácou prispel k rozvoju maďarsko-juhoslovanských a srbských vzťahov.

23. **Djordje Popović – Djura Daničić** (1825-1882) bol lingvista, prekladateľ a jazykovedný historik. Narodil sa v Novom Sade v dome pravoslávneho kňaza. Študoval filológiu vo Viedni, kde pomáhal Vukovi Karadžičovi pri prekladaní *Nového zákona*. Vo Viedni uverejnil známy polemický spis *Rat za srpski jezik i pravopis*, v ktorom sa zasadzoval za Karadžičovu reformu jazyka. Jeho významné diela z filológie sú: *Mala srpska gramatika*, *Srpska sintaksa*, *Oblici srpskog ili hrvatskog jezika*, *Osnove srpskog ili hrvatskog jezika*. Na začiatku kariéry bol zástancom Karadžičovho jazykového celosrbstva a neskôr sa stal presvedčeným zástancom juhoslovanskej ideológie, t.j. jazykovej jednoty Srbov a Chorvátov. Zomrel v Záhrebe.

24. **Consantin Diaconovici Loga** (1770-1850) bol osvietenec a profesor. Narodil sa v Caransebeși ako vnuk diakona Vasiliho, ktorý v polovici 18. storočia založil maliarsku školu vo Veľkom Središti pri Vršci. Školil sa v Caransebeși, Lugoji a Srijemských Karlovciach. Študoval právo a politické vedy v Budíne. Učiteľom na rumunskej a arumunskej škole sa stal v roku 1808. Od roku 1812 pracoval ako profesor rumunskej a srbskej gramatiky v aradskom preparandiu. Riaditeľom národných škôl vo Valašsko-ilýrskom regimente, so sídlom v Caransebeși, sa stal v roku 1830. Súčasne organizoval vzdelávacie kurzy pre učiteľov srbských a rumunských pohraničných škôl, striedavo v Caransebeși a Belej Crkve, kde pobudol v rokoch 1836 až 1850. Značne prispel k rozvoju rumunskej kultúry a školstva v prvých desaťročiach 19. storočia. Napísal viac učebníc a kníh z oblasti pedagogiky a pod patronátom vladyku Josifa Putnika uverejnil v rumunskom jazyku aj dve cirkevné knihy: *Oktoih* a *Tipik*. Z dôvodu údajnej účasti v revolučných udalostiach v roku 1848/49 v Belej Crkve bol z funkcie suspendovaný. V súdnom procese v Temešvári pred štatariálnym vojenským súdom bol Loga oslobodený, ale onedlho v Caransebesi zomrel, tri mesiace po odchode do výslužby.

25. **Ferenc Deák** (1938-) je spisovateľ, dramaturg, novinár, televízny redaktor, spoločensko-politický pracovník a veľvyslanec. Narodil sa v Novom Itebeji. Skončil školu úžitkového umenia v Novom Sade v roku 1960. Od roku 1986 bol redaktor hraného programu a riaditeľ programov TV Nový Sad. Vo všetkých jeho dielach je viditeľná spätosť s Vojvodinou, jej ľuďmi a dejinami. Jeho najvýznamnejšie diela sú: drámy *Borovnice*, *Žedj za vazduhom* a *Daća*, zbierka básní *Ponoćni ribar*, román *Razbojnik*, novely *Rekviem* a *Sova a čizma...* Je laureátom Sterijovej ceny, Zlatej arény v Pule za scenár filma *Granica*, ceny na Festivale scenárov vo Vrnjačkej banji...

26. **Trifun Dimić** (1956-2001) je zakladateľ romológie v Srbsku. Narodil sa v Gospodjinciach. Počas života usilovne zbieral a zaznamenával diela ľudovej ústnej tvorivosti. V rómskom a srbskom jazyku v roku 1979 uverejnil *Antologiju usmene poezije Roma*. Je zakladateľom Matice rómskej v Juhoslávii v roku 1996. Vypracoval učebný plán a učebné osnovy pre vyučovací predmet jazyk a národná kultúra Rómov. Napísal prvý šlabikár v rómskom jazyku. Pre pravoslávnych Rómov je osobitne významný jeho preklad cirkevnej knihy *Službenika*, lebo sa v Katedrálnom kostole v Novom Sade uskutočnila prvá vo svete liturgia v rómskom jazyku. Zo skvostov svetovej literatúry preložil aj *Epos o Gilgamešovi*. Celý život venoval vzdelávaniu a kultúrnej emancipácii Rómov. Zomrel v Novom Sade.

27. **Ion Durăin** (1878-1947) bol huslista. Narodil sa v Seleuši. Označil celú epochu v rozvoji kultúrnej činnosti Rumunov v Banáte v prvej polovici 20. storočia. Bol členom rakúsko-uhorských vojenských orchestrov pred Prvou svetovou vojnou a počas nej. Po vojne sa definitívne osídlil vo Vladimirovci, kde mal svoj orchester, s ktorým sa zúčastnil na početných kultúrnych podujatiach, festivaloch, svadbách... Rumunská menšina v juhoslovanskom Banáte

ho považovala za národného hudobníka. Okrem rumunskej ľudovej hudby poznal aj hudbu iných národov, takže jeho dielo v skutočnosti znázorňuje multikultúrnosť na území Banátu. Nahral aj dve gramofónové platne. Zomrel vo Vladimirovci.

28. **Ferenc Fehér** (1928-1989) bol básnik, spisovateľ a prekladateľ. Narodil sa v Žedniku (Nagyfény), žiakom meštianskej školy bol v Báčskej Topoli (1940-1944) a gymnázia a Vyššej pedagogickej školy v Subotici. Bol v redakcii časopisu *Híd* (1949-1958), v Novosadskom rozhlase pracoval v roku 1953 až 1958 a novinárom novín *Magyar Szó* bol v rokoch 1959 až 1988. Prekladal diela súčasných juhoslovanských autorov zo srbochorvátskeho, macedónskeho a albánskeho jazyka. Je nositeľom viacerých literárnych cien. Zomrel v Novom Sade.

30. **Radu Flora** (1922-1989) bol profesor, spisovateľ a prekladateľ. Narodil sa v Banatskom Novom Sele. Románske jazyky študoval v Bukurešti a Belehrade. Doktorský titul nadobudol v roku 1959 v Záhrebe. Zaoberal sa skúmaním rumunského banátskeho nárečia, rumunsko-srbských vzťahov, tiež aj početnými inými vedeckými témami. Uverejnil romány, poviedky, eseje, reportáže, básne, epigramy, ako aj početné články, štúdie a preklady. Je autorom jedného srbsko-rumunského slovníka a mnohých školských učebníc. Bol účastníkom početných medzinárodných vedeckých zhromaždení, sympózií a kongresov. Je zakladateľom Spolku pre rumunský jazyk vo Vojvodine. Pracoval ako profesor na vršackom gymnáziu a učiteľskej škole, Vyššej pedagogickej škole v Novom Sade a Zreňanine a od roku 1963 na Filologickej fakulte v Belehrade. Zomrel v Rovinji. Z jeho početných diel sú najvýznamnejšie: *Rumunski govori iz Banata a Lingvistički atlas rumunskih govora iz jugoslovenskog Banata*, *Srbsko-rumunský slovník*, *Srpsko-rumunski odnosi*, ako aj dve rozsiahle antológie banátskeho literárneho folklóru (1979 a 1982).

30. **Bartolomej Godra** (1832-1874) bol etnograf a lekár. Narodil sa v Laliti. Štúdie lekárstva skončil vo Viedni a potom pracoval ako hlavný lekár vo vojenskej nemocnici v Sremskej Mitrovici. Bol hlavným lekárom IX. pechotného pohraničného petrovaradinského pluku. Veľkú pozornosť venoval botanike. Je autorom topografického etnografického historického diela o Petrovaradine a botanickej monografie Sriema napísanej v troch jazykoch (v latinskom, nemeckom a srbskom). Zomrel v Rume.

31. **Zuzana Chalupová** (1925-2001) je najznámejšia juhoslovanská instiná maliarka. Maľovala od roku 1964. Spočiatku maľovala zábery zo života Slovákov v Kovačici a autobiografické zábery (*Smrť manžela*), ale najväčšou inšpiráciou v jej tvorbe boli deti (v New Yorku ju pomenovali *Zuzanou, matkou tisíc detí*). Prvú samostatnú výstavu mala v Dubrovniku v roku 1968. Jej obrazy sa nachádzajú v mnohých kolekciách a galériách po celom svete. Vytlačené boli aj na novoročných gratuláciách a kalendároch UNICEF-u. Matica slovenská jej udelila najvyššie vyznamenanie za životné dielo *medailu Cyrila a Metoda*. Toto vyznamenanie sa udeľuje úspešným Slovákom v diaspóre. Maľovala rodnú Kovačicu, jej ľudí, obyčaje, každodenné práce.

32. **Robert Hammerstiel** (1933-), umelec narodený vo Vršci. Pôvod z multikultúrnej Vojvodiny trasoval životnú cestu a myšlienku tohto maliara. Jeho materinský jazyk bol nemecký, ale plynne hovoril aj po srbsky, maďarsky a rumunsky. Hammerstiel sa vyjadroval ako kozmopolita a nechcel, aby si ho privlastňoval ani jeden národ alebo politické zoskupenie. Ako vášnivý Vojvodinčan a Banátčan bol umeleckým súčasníkom a svedkom udalostí vo svojej vlasti, ktorú musel ako štrnásťročný opustiť s rodinou. Počas svojej viacročnej činnosti ako zlievač ocele v Ternitzi v Dolnom Rakúsku sa stal kronikárom malých ľudí. V jeho diele sa prejavuje hlboká pobožnosť presahujúca všetky konfesie. Ako samouk Robert Hammerstiel sa intenzívne zaoberal hudbou, literatúrou a filozofiou. Mnoho cestoval. Viackrát pobudol v New

Yorku, čo ho radikálne umelecky ovplyvnilo. Poňatie spoločnosti *bez patiny* oslobodilo ho a poznačilo začiatok poslednej fázy jeho činnosti. Vo svojich dielach vždy zápasil s ľudskou tragédiou, ktorú sám zažil v detstve. Jeho obrazy znázorňujú ľudské utrpenie, ktoré nie je späté ani s jedným miestom alebo časom. Nie sú obžalobou, ale výstrahou ľudstvu, aby sa vrátilo k ľudským hodnotám a slobode. V medzivojnovom období mal Vršac 50 000 obyvateľov, ktorí patrili k rozličným kultúrnym a jazykovým prostrediam. Rovnako ako v New Yorku žili v oddelených štvrtiach. Nie však všetci. Rodina Hammerstielovcov hovorila doma po nemecky, ale žila v srbskej štvrti. Otec rodiny tu mal pekáreň a vo voľnom čase maľoval ikony. V roku 1947 Robert zutekal cez Maďarsko do Rakúska. Začal pracovať ako poľnohospodársky pomocník, neskôr sa vyučil za pekára a nakoniec pracoval ako zlievač ocele v Ternitzi. Napriek práci v zmenách, vo Viedni študoval maliarstvo. Umenie mu bolo *potrebné, aby prežil, ako krajec chleba alebo pohár vody*. Až od osemdesiatych rokov sa moholo venovať výlučne umeniu. Zbavený bremena každodenného boja o živobytie a sociálne zabezpečený začal tvoriť svoje neskoré diela, ktoré mu priniesli dlho očakávané medzinárodné uznanie. V Novom Sade bola koncom októbra 2005 v Múzeu Vojvodiny usporiadaná veľká a významná výstava Roberta Hammerstiela. Vtedy sa umelcovi venovala primeraná pozornosť. Za svoje diela bol vyznamenaný v hlavnom meste milovanej Vojvodiny. V historickom zmysle možno osud Hammerstiela v umeleckom zmysle pozorovať ako most k pokojnej a spoločnej budúcnosti.

33. Vilmos Harangozó (1925-1975) bol stolný tenista v klube Spartak, viacnásobný štátny majster a reprezentant. Narodil sa v Subotici a stolný tenis sa naučil hrať popri staršom bratovi Tiborovi, ktorý v dôsledku ťažkého poranenia musel prestať športovať. Vilmos Harangozó bol osemnásobný majster Juhoslávie v dvojhre, majster sveta v štvorhre a vicešampión sveta v zmiešanej štvorhre. V konkurencii jednotlivcov obsadil tretie miesto v Európe. S reprezentáciou Juhoslávie získal striebornú medailu na európskych majstrovstvách. Zomrel v Belehrade.

34. Jan Hunyadi (Sibinjanin Janko, Hunyadi János, Iancu (Corvinus) de Hunedoara, (1387?-1456)) bol sedmohradský šľachtic, kapitán Belehradu, tamišský župan, severinský bán, sedmohradský vojvodca. Po bitke pri Varne v roku 1444 sa stal regentom Uhorska. Zúčastnil sa v bitke pri Smedereve v roku 1437 a v roku 1442 zvíťazil nad tureckým Mezidbegom v Sedmohradsku a Šehabedinom na rieke Jalomnici vo Valašsku. Na počesť týchto víťazstiev bola na Námestí sv. Marka v Benátkach usporiadaná procesia a vo Florencii slávnostné požehnanie. Bol účastníkom Dlhej vojny v období jeseň-zima v roku 1443, keď zjednotené kresťanské vojsko oslobodilo Srbsko a preniklo k Bulharsku. Zúčastnil sa v bitke pri Varne v roku 1444, v ktorej zahynul uhorský kráľ Vladislav II. Jagelonský. V septembri v roku 1448 napriek despotovi Djurdjovi Brankovičovi cez Srbsko podnikol protitureckú výpravu. Prešiel tiesňavu medzi Kopaonikom a Jastrepcom (*Jankova tiesňava*) a prišiel na Kosovo polje. Tam sa mal stretnúť s rotami Skanderbega, albánskeho vojvodu a bojovníka proti Turkom. Tento však skôr ustúpil a Hunyadiho vojsko nedočkal. Preto v srbskom národe zostala výpoveď: *Neskoro Janko na Kosovo prišiel*. Druhá kosovská bitka sa začala 17. októbra v roku 1448 a trvala tri dni. Oddiely valašského kniežaťa sa počas bitky priklonili k tureckej strane a kresťanské vojsko bitku prehralo (motív *kosovskej zrady* v srbskom mýte). Preto v srbskom národe zostala výpoveď: *Pochodil ako Janko na Kosove*. Po bitke padol do poroby despotu Djurdja Brankoviča, ktorý ho prepustil za výkupné 100 000 dukátov. V roku 1454 bol vymenovaný za vodcu novej vojnovéj výpravy proti Turkom. Bol obrancom Belehradu vo veľkom obklúčení v roku 1456. Onedlho potom zomrel na mor v Zemune. V srbských epických piesňach je známy ako Sibinjanin Janko.

35. Vladimír Hurban Vladimírov (1884-1950) bol spisovateľ, dramaturg a kňaz. Je známy pod pseudonymom VHV. Žil a tvoril v Starej Pazove ako kňaz Slovenskej evanjelickej

a.v. cirkvi. Napísal 60 divadelných hier a prvú operetu v slovenskom jazyku. Jeho najznámejšie drámy sú: *Zem, Záveje, Vinica zrie, opereta Pekná, nová, maľovaná kolíska*. Základnou témou jeho diel je každodenný ťažký život sedliakov.

36. **Djura Jakšić** (1832-1878) bol básnik, maliar, poviedkar, bohém. Narodil sa v Srpskej Crnji. Po troch ročníkoch gymnázia v Segedíne zanechal školenie a začal súkromné maliarske vzdelávanie v Temešvári, Pešti, Viedni a Mníchove. Ako šestnásťročný bol dobrovoľníkom vo vzbure v roku 1848/49. Po školení sa vrátil domov. Určitý čas žil z maľovania ikonostasov. Neskôr pôsobil na školách v mnohých mestách Srbska. Po prečítaní *svojho Petófiho*, ako hovoril, a potom aj *Byrona*, svojho veľkého vzora, aj sám začal písať verše v roku 1853 vo Viedni. Patrí medzi najvýznamnejších predstaviteľov srbského romantizmu. Napísal zbierku lyrických básní (*Pesme*), štyri rozprávkové zošity a drámy: *Stanoje Glavaš, Seoba Srbalja, Jelisaveta, kneginja crnogorska* a novelu *Ratnici*. Patril medzi najtalentovanejších srbských maliarov 19. storočia. Zomrel v Belehrade.

37. **Oszkár Jászi** (1873-1957) bol novinár, vedec a politik. Narodil sa v Nagykárolyi v lekárskej rodine židovského vierovyznania, ktorá v roku 1881 prestúpila na reformátorské. V poslednom roku 19. storočia bol v redakcii časopisu *Dvadsiate storočie*, ktorý sa zaoberal sociologickými výskumami. Jászi a jeho stúpenci založili v roku 1901 *Združenie spoločenských vied*. Uvedomujúc si problémy Rakúsko-Uhorska založil v roku 1914 *Štátnu občiansku radikálnu stranu*, ktorá sa zasadzovala za dôkladnú rekonštrukciu všetkých segmentov spoločnosti (okrem iného aj sekularizáciu cirkevných majetkov) a za dodržiavanie ľudských práv a slobôd. V rokoch 1918/19 sa s veľkým pochopením zaoberal problémami národov v Uhorsku, ale v tých časoch sa jeho idey nemohli uskutočniť. Keď komunisti prišli na moc v roku 1919, emigroval do Viedne a neskôr aj do USA, kde umrel.

38. **Josip Jelačić** (1801-1859) bol generál a chorvátsky bán (1848-59). Narodil sa v Petrovaradine. Jeho otcom bol rakúsky podmaršal Franjo. Vojenskú školu *Terezianum* skončil vo Viedni. Vojenskú kariéru začal v Galícii a pokračoval v nej v Taliansku a Chorvátsku. Po vypuknutí revolúcie v Rakúsku a Maďarsku sa stal vedúcou chorvátskou politickou osobnosťou a vojvodcom chorvátskeho vojska, ktoré bojovalo proti maďarským revolucionárom. Za chorvátskeho bána a tajného kráľovského radcu s hodnosťou generálmajora veliaceho obidvom banským plukom bol vymenovaný 23. marca v roku 1848. Za chorvátskeho bána bol dosadený 6. júna 1848. Jeho ustanovenie do úradu vykonal karlovecký metropolita Josif Rajačić. Po ukončení revolúcie podporoval rozvoj kultúrneho života v Chorvátsku. Z jeho snáh bol založený aj spolok *Društvo za povijestnicu jugoslavensku* (Spolok pre dejiny juhoslovanskej). Zomrel v Záhrebe.

39. **Martin Jonáš** (1924-1996) bol insitný maliar a najznámejší predstaviteľ *Kovačickej školy insitného maliarstva*. Žil a tvoril v rodnej Kovačici. Bol spätý s roľou poskytujúcou chlieb a život. Skončil len základnú a nižšiu poľnohospodársku školu. Maliarstvom sa začal zaoberať v roku 1944. Po založení Školy insitného maliarstva v Kovačici sa stal jedným z jej členov. Ústredným motívom jeho diel je človek roľník. Každý obraz znázorňuje udalosť zo širokej banátskej roviny. Človek a zem sú jeho *krédo*. Osoby na jeho obrazoch majú groteskne veľké ruky a nohy symbolizujúce pripútanosť k zemi. Jeho obrazy boli vystavované na vyše 300 výstav takmer v 50 krajinách sveta. Okrem Juhoslávie najčastejšie vystavoval na Slovensku. Na medzinárodných výstavách Jonáš získal početné ceny a medaily.

40. **Jovan Jovanović Zmaj** (1833-1904) bol básnik, spisovateľ, redaktor a lekár. Popri Djurovi Jakšićovi a Lazovi Kostićovi patrí k najvýznamnejším básnikom srbského romantizmu.

Bol vedúcou osobnosťou srbsko-maďarského literárneho života. Nadviazal kontakty so spisovateľmi svojej doby. Narodil sa v Novom Sade. Právo študoval v Pešti, Prahe a Viedni a lekárstvo v Pešti. Pracoval ako lekár v Novom Sade a iných miestach. Sú známe jeho preklady diel Sándora Petőfiho, Jánosa Arányiho a Imre Madáczza. Jeho literárnu činnosť vo veľkej miere ovplyvnilo dielo Sándora Petőfiho. Našiel si však vlastný literárny prejav. Pre svoje zásluhy bol v roku 1867 zvolený za člena *Kisfaludiho spolku* – Spolku maďarských spisovateľov. Udržoval styky s Jánosom Aranyim a medzi Srbmi zvlášť populárnym Jókaiom Morom. Začal vydávať a redigoval noviny *Javor*, *Zmaj*, *Starmali* a *Žiža*.

41. **Paja Jovanović** (1859-1957) bol najvýznamnejší maliar srbského akademického realizmu. V rodnom Vršci skončil základnú a strednú školu a získal prvé pojmy o maliarstve od Vodeckého. Počas šesťročných štúdií vo Viedni (1878-84) veľký vplyv na neho mal profesor Leopold Karl Müller. Po namaľovaní obrazov *Guslar* a *Ranjeni Crnogorac* (1878) sa zameril na maľovanie scén zo života balkánskych národov. Tak vznikli obrazy: *Arnautska straža*, *Crnogorska krčma*, *Borba petlova*, *Kičenje neveste*....Na objednávku patriarchu Brankovića pre miléniovú výstavu v roku 1896 namaľoval obraz *Seobe Srba pod patriarhom Arsenijem III. Čarnojevićem*. Pre potreby Vršca namaľoval triptych *Žetva*, *Berba*, *Nedeljna pijaca*. Pre Svetovú výstavu v Paríži (1900) na objednávku Srbska namaľoval obraz *Proglášenje Dušanovog zakonika*. Po veľkom úspechu tohto obrazu pokračoval v práci na dekoratívnom historickom maliarstve: *Sv. Sava kruniše Prvovenčanog*, *Sv. Sava izmiruje braću*, *Dušanova ženidba*, *Spaljivanje moštiju Sv. Save*....Zomrel vo Viedni.

42. **Slobodan Kačar** (1957-) pästiar. Narodil sa v Perućici pri Jajci. Do roku 1979 bol členom PK Vojvodina v Novom Sade v strednej v polotiažkej kategórii. Od roku 1982 úspešne boxoval ako profesionál. Pästiarstvom sa začal zaoberať v roku 1972 so starším bratom Tadijom Kačarom, nositeľom striebornej medaily na olympijských hrách v Motreale v roku 1976, keď na TV sledoval triumf Mate Parlova na olympijských hrách v polotiažkej kategórii. Slobodan Kačar prvý juniorský zápas mal v roku 1973 v mužskej kategórii. Juniorským majstrom Juhoslávie a Balkánu bol v roku 1975 a 1976. Majster Juhoslávie v konkurencii seniorov bol v roku 1977, 1978 v strednej, a v roku 1979 a 1980 v polotiažkej kategórii. Seniorský majster Balkánu bol v roku 1977 a 1979. Na Mediteránných hrách v Splitte v roku 1979 získal zlatú medailu. O rok neskôr na Svetových majstrovstvách získal bronzovú medailu v polotiažkej kategórii a titul olympijského šampióna v Moskve v roku 1980 v polotiažkej kategórii, ako aj jeho vzor Mate Parlov osem rokov skôr. Úspešnú kariéru v amatérskom pästiarstve Slobodan Kačar predĺžil a úspešne pokračoval aj v profesionálnom ringu. Dňa 21. decembra 1985 získal titul svetového majstra v polotiažkej kategórii vo verzii IBF, keď zvíťazil na body v 15 kolách nad Američanom Edim Mustafom Muhamedom. Slobodan Kačar sa koncom roka 2003 stal predsedom Pästiarskeho zväzu Srbska.

43. **Ferenc Kazinczy** (1739-1831) bol osvetový pracovník, reformátor maďarskej literatúry, básnik, spisovateľ a akademik. Študoval teológiu a právo. Bol účastníkom jakobínskeho sprisahania proti cisárovi. Oženil sa s bohatou Zsófiou Törökovou. Majetok používal na rozvoj literatúry. Bol zástancom obnovy maďarského spisovného jazyka. Nemeckú verziu básne Hasanaginica preložil do maďarského jazyka a mnoho prispel k jej popularite v maďarskej intelektuálnej verejnosti.

44. **Danilo Kiš** (1935-1989) patrí medzi najväčších juhoslovanských spisovateľov a prekladateľov. Narodil sa v Subotici, otec mu bol Eduard, vyšší inšpektor štátnych železníc, židovského vierovyznania a matka Milica, Čiernohorka. V roku 1937 sa rodina presťahovala do Nového Sadu, kde o dva roky neskôr Danilo bol pokrstený v pravoslávnom kostole. Toto mu zachránilo život počas Druhej svetovej vojny, kým bol jeho otec v Aušvici usmrtený. V časopise

Omladinski pokret bola v roku 1953 uverejnená jeho prvá báseň *Oproštaj s majkom*. Gymnázium skončil v Cetinji v roku 1954 a v tom istom roku sa zapísal na Filozofickú fakultu v Belehrade. O štyri roky neskôr získal diplom ako prvý študent na Katedre dejín svetovej literatúry a teórie literatúry. Viedol medzinárodnú spoluprácu v Združení spisovateľov Srbska. Pracoval ako lektor pre srbský jazyk v Strasbourgu, Bordeaux a Lille. Bol zvolený za člena korešpondenta Srbskej akadémie vied a umení v roku 1988. Jeho známe diela sú: *Mansarda*, *Rani jadi*, *Bašta*, *Pepeo*, *Grobnica za Borisa Davidoviča*, *Čas anatomije*, *Enciklopedija mrtvih...* Prekladal z ruského, maďarského, francúzskeho a anglického jazyka. V roku 1973 za román *Peščanik* získal *NIN-ovu cenu*, ktorú o niekoľko rokov neskôr vrátil; v roku 1977 *cenu Ivana Gorana Kovačiča* za knihu *Grobnica za Borisa Davidoviča*; v roku 1980 *cenu Grand aigle d'or de la ville de Nice* za celkovú literárnu prácu; v roku 1986 získal *cenu Skendera Kulenoviča* a francúzsky *Rad rytiera za oblasť umenia a literatúry*. V roku 1988 bol zvolený za člena korešpondenta SAVU. Získal *cenu AVNOJ-a* a dve významné medzinárodné literárne ceny, v Taliansku (*Premio di Tevere*) a v Nemecku (*Preis des Literaturmagazins*). Zomrel v Paríži a na vlastnú žiadosť bol pochovaný v Belehrade podľa pravoslávneho obradu.

45. **Mikola Kočiš** (1928-1973) bol básnik, prozaik a lingvista. Kodifikácia rusínskeho jazyka v Juhoslávii je jeho dielo. Uverejnil *Pravopis rusínskeho jazyka* (1971), *Gramatiku rusínskeho jazyka* (1974) a *Slovník srbochorvátsko-rusínsko-ukrajinského jazyka*. Je autorom početných učebníc pre rusínsky jazyk. Pracoval ako učiteľ vo viacerých miestach. Po štúdiách na Filozofickej fakulte v Novom Sade pracoval v Pokrajinskom ústave pre zveladenie všeobecného a odborného vzdelávania a v Ústave pre vydávanie učebníc v Novom Sade. Zomrel znenazdania, pred obhajobou doktorskej dizertácie. Jeho literárne diela boli preložené do srbského, ukrajinského, slovenského, maďarského, rumunského a macedónskeho jazyka.

46. **Milan Konjović** (1898-1993) bol jedným z najvýznamnejších srbských maliarov 20. storočia. Školenie začal v rodnom Sombore, pokračoval v Prahe (u Vlaha Bukovca) a vo Viedni. Zdokonaľoval sa v múzeách Mníchova, Drážďan a Berlína. Pre neho boli veľmi významné roky strávené v Paríži (1924-32), niekoľko samostatných výstav v jednej zo svetových metropol umenia, ako aj vystavovanie v rámci Parížskeho salóna. Po návrate do Sombora maľoval rodný kraj a spoluobčanov, kým v letných obdobiach maľoval dalmatínske mestá. Počas Druhej svetovej vojny bol v zajatectve v Osnabrucku. Jeho rozsiahlu tvorbu možno zatriediť do nasledujúcich fáz: včasnej (1913-28), modrej (1929-33), červenej (1934-40), zelenej (1945-52), kolorovanej (1953-60) asociačnej (1960-85), byzantskej (1985-90). V roku 1966 bola otvorená *Galéria Milana Konjovića* s vyše 1000 vybranými dielami darovanými Somboru (asi zo 6000 namaľovaných počas maliarovho života). Svoju tvorbu počas života predstavil na 297 samostatných a vyše 700 výstavách v celom svete. Od roku 1979 bol členom VAVU, od roku 1986 členom korešpondentom JAVU a od roku 1992 členom SAVU.

47. **Matej Korvín** (Hunyadi Mátyás, Matei Corvin 1443-1490) bol kráľ Uhorska v rokoch 1458 až 1490. Narodil sa v Kluži. Je synom Jánoša Huňadiho a v pamäti ľudu utkvел ako *kráľ Máťaš* alebo *Matej Spravodlivý*. Taliansky historik Antonio Bonfini predstavoval kráľa Mateja ako potomka rímskeho patricijského rodu Corvini, Valeriovcov a vyhotovil ich spoločný erb, ktorý znázorňuje havrana (v latinskom jazyku *corvus* znamená havran). Za panovníka bol zvolený ako štrnásťročný. Po preniknutí jeho vojska do Bosny v roku 1463 zaujal Jajce a Srebrenik a vytvoril Jajackú a Srebrenickú bánovinu, kraje čeliace Turkom. Do Uhorska v roku 1464 prilákal popredných srbských feudálov. Uviedol stacionárne vojsko s 20 000 ľuďmi. Po tretine v jeho jazdeckých oddieloch boli zastúpení Maďari, Česi a Srbi. Jazdecké oddiely mali uniformy z čierneho súkna (čierny oddiel). Viedol viac výprav proti Turkom, ale bojoval aj proti českému, poľskému a rakúskemu panovníkovi. Jeho dvor bol jedným zo stredísk európskej renesancie a chýrečná knižnica (Corvina) obsahovala vyše 6000 zväzkov. Zomrel vo Viedni.

48. **Havrijil Kosteljnjk** (1886-1948) bol farár, teológ, doktor filozofie. Je priekopníkom umeleckej literatúry Rusínov, básnik, prozaik, dramatik, publicista a jazykovedec. Uverejnil prvú zbierku poézie v rusínskom jazyku (1904), prvú drámu v rusínskom jazyku (1924), prvú gramatiku rusínskeho jazyka (1923) a zanechal v rukopise *Kroniku Ruského Kerestúru* (1915). Pracovný vek strávil v L'vove (Ukrajina), ale celou svojou bytosťou bol prítomný v kultúrno-osvetovom a národnostnom živote Rusínov v období medzi dvomi svetovými vojnami. Písal a uverejňoval v rusínskom, chorvátskom a ukrajinskom jazyku. Od roku 1992 v Ruskom Kerestúre sa usporadúva kultúrne podujatie *Kosteljnikova jeseň*.

49. **Laza Kostić** (1841-1910) je napríkladnejší básnik srbského romantizmu. V rodnom Kovilji skončil základnú školu, reálku v Pančeve, gymnázium v Novom Sade a Budíne, kým titul doktora práva získal v Pešti v roku 1866. Pracoval v Novom Sade ako profesor na gymnáziu, veľký notár Obce novosadskej a predseda súdu. Bol poslanec Uhorského snemu, tajomník srbského vyslanectva v Petrohrade... Patril medzi najvzdelanejších ľudí tej doby. Ovládal klasické a súčasné európske jazyky. Ako politik v Rakúsko-Uhorsku bojoval proti klerikalizmu a reakcii a v Srbsku proti byrokratickým putám a prívržencom dynastie. Bol podnecovateľom a redaktorom mnohých literárnych a politických novín a blízky spolupracovník Svetozara Miletića. Literárna práca Lazu Kostića bola veľmi plodná a rôznorodá. Tvorila ju: asi 150 lyrických a dvadsať epických básní, balady a romancy, tri drámy, štúdiá o kráse, polemická kniha o Zmajovi, početné polemické články, prednášky, skice a fejtóny. Prekladal diela Shakespearea (*Romeo a Júlia*, *Richard III.*, *Hamlet*), Józsefa Kisa (*Jehova*) a iných autorov. Zostane v pamäti podľa drám *Maksim Crnojević* a *Pera Segedinac*, lyrických básní *Santa Maria della Salute*, *Djurdjevi stupovi*, *Samson i Dalila*, *Prometej* a poviedok *Maharadža*, *Čedo vilino*, *Mučenica*. Bol členom Srbského učeného spolku a Srbskej kráľovskej akadémie. Pred koncom života žil v Sombore. Umrel vo Viedni.

50. **Dezső Kosztolányi** (1885-1936) bol spisovateľ, prekladateľ a novinár. Narodil sa v Subotici ako syn riaditeľa gymnázia Arpáda a Eulálie Brenner. Základnú školu skončil v rodnom meste, tiež aj gymnázium, ktoré kratší čas navštevoval aj v Segedíne. V *Budapesti Nápóló* (Budapeštiansky denník) už v roku 1901 uverejnili jeho prvú báseň pod názvom *Jeden hrob*. Štúdium začal v Budapešti (1903) na oddelení maďarského a nemeckého jazyka a pokračoval vo Viedni (1904), ale ho neskončil. Kariéru začal ako novinár (*Szeged és Vidéke*, *Bácskai Hírlap*, *Pesti Napló*). Spriatelil sa s Mihályom Babitsom a Gyulom Juhászom. Jeho prvá zbierka básní *Medzi štyrmi múrmi* bola uverejnená v roku 1907 a v nasledujúcom roku sa stal hlavným a zodpovedným redaktorom časopisu *Nyugat* (Západ). S Ilonou Harnos sa zosobášil v roku 1913 a o dva roky neskôr sa im narodil syn Ádám. Prvý román *Škovránok* bol uverejnený v roku 1924, v nasledujúcom roku *Zlatý šarkan* a v roku 1926 *Sladká Anna*. Začal písať tzv. slobodné básne, uverejnené v zbierke *Nahí*. Od roku 1930 bol členom *Kisfaludiho spolku* (Kisfaludy Társaság) a v tom istom roku bol zvolený za predsedu maďarského PEN klubu. Prvé príznaky choroby (rakovina hrdla) sa objavili v lete 1933. O dva roky neskôr uverejnil zbierku básní *Skladanie účtov*. Umrel v roku 1936.

51. **Mihajlo Kovač** (1909-2005) bol učiteľ, básnik, prozaik, dramatik, autor mnohých učebníc v rusínskom jazyku a publicista. Narodil sa v Šíde. Učiteľskú školu skončil v Križevciach. Od roku 1931 pracoval ako učiteľ v Ruskom Kerestúre, kde sa veľmi aktívne zúčastňoval v kultúrno-osvetovej práci *Rusínskeho národného osvetového spolku*. Od roku 1941 pracoval ako učiteľ vo viacerých miestach. Pracovnú dobu skončil ako novinár v rusínskej redakcii Novosadskeho rozhlasu. Jeho najvýznamnejšie diela sú: *Môj svet* (Ruský Kerestúr 1964), *Básne deda Záhradníka* (Nový Sad 1979), *Večerné svetlá* (Nový Sad 1985), *Som dub búťlavý* (Nový Sad 1989), *Starý domček* (Nový Sad 1990), *Vybrané diela 1-7* (Nový Sad 1989-2005). Jeho diela boli preložené do srbského, ukrajinského, slovenského, maďarského a rumunského jazyka. Zomrel v Novom Sade.

52. **Siniša Kovačević** (1954-) dramaturg, profesor. Narodil sa v dedine Šuljan v Srijeme. Dramaturgiu skončil v Belehrade na Fakulte dramatických umení. Je riadnym profesorom dramaturgie na univerzite a dekanom Akadémie umení BK. Píše pre divadlo, film a televíziu. Je trojnásobným laureátom *Sterijovej ceny* za divadelné drámy: *Novo je doba*, *Djeneral Milan Nedić* a *Janez*. Je trojnásobným laureátom ceny Branislava Nušića za divadelné drámy: *Sveti Sava*, *Kraljević Marko* a *Ravi*. Napísal scenár pre filmy: *Država mrtvih*, *Bolje od bekstva*, *Najbolji* a *Najviše na svetu celom*. Jeho TV dráma *Novo je doba* patrí medzi 10 najlepších drám v srbskej literatúre.

53. **Teodor Kračun** (Dimitrijević, prvá polovica 18. storočia–1781) je popredný predstaviteľ srbského barokového maliarstva. Narodil sa v Sremskej Kamenici. Maliarstvo sa učil u maliara D. Bačevića, ktorému pomáhal maľovať ikonostasy v kostoloch v dedinách Krušedol a Beočin. Jeho prvé samostatné dielo ikonostas monastiera v Hopove (1770) bolo takmer zničené v Druhej svetovej vojne. Po období štúdií vo Viedni alebo Taliansku, o ktorých sa málo vie maľoval ikonostasy v Sombore, Neštine, Lačarku, Suseku, v kostole sv. Štefana v Sremskej Mitrovici a v Katedrálnom kostole v Srijemských Karlovciach. Okrem ikon namaľoval aj portréty metropolitu Pavla Nenadovića a Jovana Geogijevića. Farebnou senzibilitou prevyšoval iných srbských maliarov svojej doby. Zomrel v Srijemských Karlovciach.

54. **Miloš Krno** (1869-1917) bol advokát a verejný pracovník. Narodil sa v Čerenčanoch. V rokoch 1894 až 1917 pracoval ako advokát v Novom Sade a bol blízkym spolupracovníkom Mičátka. Spolu začali vydávať časopis *Dolnozemský Slovák*. Z dôvodu svojho zamerania na srbsko-slovenskú spoluprácu bol v roku 1914 v Debrecíne internovaný. Bol čestným členom Matice srbskej. Zomrel v Novom Sade.

55. **Félix Lajkó** (1974-) huslista. Narodil sa v Báčkej Topole. Husle prvýkrát vzal do rúk v 6. ročníku základnej školy. Tri roky navštevoval hudobnú školu v Malom Idjoši a Subotici. Pokračoval v zdokonaľovaní v *Dresch Quartete* v Budapešti. Bol členom mnohých súborov. Sú nezabudnuteľné jeho koncerty s Alexandrom Balanescom a Bobanom Markovićom. Píše hudbu pre divadelné predstavenia. Je jedným z najznámejších predstaviteľov takzvanej novej hudby u nás a veľkou koncertnou atrakciou v celom svete. Jeho hudbu je ťažko kategorizovať. Možno povedať, že ide o džez prameniáci z tradičnej hudby panónskej nížiny, najmä Maďarska a Vojvodiny. Ako interpret sa vyznačuje silou a vášnivosťou. Okrem na husliach hrá aj na cimbele. Vystupuje samostatne alebo s malou skupinou. Jeho známe albumy sú: *Lajkó Félix*, *Félix*, *Félix Lajkó*, *And his band*, *SaMaBa trio: Opus Magnum* atď...

56. **Rajko Ljubič** (1952-), režisér a kameraman. Narodil sa v Subotici. Štúdium skončil na oddelení kamery Divadelnej akadémie v Záhrebe v roku 1976. Pracoval v TV Nový Sad v dramatickom programe ako kameraman. Nakrútil väčšinu drám tohto televízneho štúdia v osemdesiatych rokoch 20. storočia. Pracoval s režisérmi Károlyom Vicsekem, Mirom Mikulianom, Aleksandrom Fotezom, Miljenkom Deretom... Začiatkom deväťdesiatych rokov opustil televíziu a odišiel do Toronta, kde pracoval v tamojších filmových štúdiách. Od roku 2001 žije v Subotici a nakrúca vo vlastnej produkcii dokumentárne a krátke hrané filmy venované chorvátskej menšine vo Vojvodine. Od roku 1993 nakrútil nasledujúce dokumentárne filmy: *Balint Vujkov*, *Ivan Antunović*, *Uskrs u Subotici*, *Dužijanca 1994*, *Subotički tamburaški orkestar: Prvih 25 godina*, *Sinagoga u Subotici*, *Dužijanca 2002*, *Tri slamarke, tri devojke*, *Pjesnik Jakov Kopilović*, *Krux naš svagdanji*, *Stipan Šabić*, *Književnik Matija Poljaković*, *Pripovitka o dijalektu*, *Sto godina Karmelićanskog samostana u Somboru*, *Salaši u Bačkoj – njihov nestanak*, *Božić na salašu*, *Vajarka Ana Bešlić*, *Prof. Bela Gabrić*, *Sudija i slikar Ivan Tikvicki–Pudar*, *Tkanje i vezovi*, *Pere Tumbas Hajo*, *Cilika Dulić – naivna slikarica* atď. Nakrútil

aj niekoľko hraných filmov: *Djuga*, *Vrapčije gnjzdo*, *Jeka mog ditiinjstva*, ako aj animovaný film *Čukundidino zrno ora*. Výtvarne upravil leporelo a CD *Ždribac zlatne grive*.

57. **Mileva Marić–Einstein** (1875-1948) bola spolupracovníčka a manželka Alberta Einsteina. Narodila sa v Titeli a školila v Rume, Novom Sade a Záhrebe. Ako piata žena ukončila štúdium elektrotechniky v Zürichu. Einstein svojou všeobecnou teóriou relativity (1913-1916) uskutočnil epochálny vynález, za čo mu v roku 1922 udelili Nobelovu cenu. Mileva ho v práci nezištne podporovala. Ich manželstvo sa však neudržalo a po rozvode v roku 1918 Mileva aj naďalej žila v Zürichu s dvomi synmi. Peňažnú sumu Nobelovej ceny (121 572 švédskych korún) Einstein odovzdal Mileve. Nepochybne sa cítil byť jej dlžníkom, lebo si uvedomoval jej prínos k teórii. Mileva umrela v Zürichu. Jedna ulica v Novom Sade dostala v roku 1993 jej meno.

58. **Claudius Florimundus Mercy** (1666-1734) bol jazdecký poľný maršal. Narodil sa v lotrinskom Longvi. Zúčastnil sa v oslobodení Banátu od Turkov. Na návrh Eugena Savojského bol vymenovaný za prvého administrátora Banátu (1718-1733). Snažil sa o to, aby sa Banát stal pokrokovou oblasťou. Preto začal proces modernizácie a europeizácie tejto oblasti. Na jeho návrh bol Banát rozdelený do 12 dištriktov. Bol skvelý organizátor a merkantilista. Staval cesty, zakladal nové osídlenia, uvádzal ušľachtilejšie kultúry, nové plemená dobytka, rozvíjal remeslá, manufaktúry, kolonizoval Banát. Pracoval na vysúšaní močiarov a regulácii riek. Na jeho príkaz poručík Kaiser v roku 1723 vypracoval plán úpravy Begeja. Práce na úprave sa začali v roku 1728. Zomrel v talianskej Parme.

59. **Gyula Mester** (1972-) je volejbalista a reprezentant. Narodil sa v Subotici. Volejbal začal hrať v kluboch *Spartak*, *Vojvodina* a v zahraničných kluboch *Gabeka*, *FAD*, *AEG*, *Trentino* a *Piacenzo*. S reprezentáciou Juhoslávie získal zlatú, striebornú a dve bronzové medaily na európskych majstrovstvách, striebornú medailu na svetových majstrovstvách, zlatú olympijskú medailu v Sydney v roku 2000 a bronzovú medailu na Olympiáde v Atlante v roku 1996. Športového ducha zdedil od otca atléta, juniorského reprezentanta v hode diskom. Podobne ako otec aj Gyula sa najprv zaoberal atletikou a neskôr sa venoval volejbalu. Skončil vyššiu strojnícku školu. Bol zvolený za veľvyslanca dobrej vôle v roku 1999.

60. **Ľudevít Mičátek** (1874-1928) bol advokát. Základnú školu skončil v rodnom Kysáči, gymnázium v Sarvaši a štúdium práva v Debrecíne a Budapešti. V Novom Sade otvoril advokátsku kanceláriu v roku 1902. Spolu s Dr. Krnom bol zakladateľom časopisu *Dolnozemský Slovák*. Aktívne pracoval v oblasti spolupráce srbského a slovenského národa. Za výnimočné zásluhy o rozvoj spolunažívania Srbov a Slovákov bol v roku 1927 vyznamenaný Radom sv. Savu. Bol čestným členom Matice srbskej. Zomrel vo Viedni.

61. **Jovan Mikić Spartak** (1914-1944) bol atléta a účastník Národnooslobodzovacej vojny. Narodil sa v Opove. Atletickú kariéru začal v subotickom klube *Bačka* a poračoval v belehradskej *Jugoslaviji*. Ako 20-ročný sa stal štátnym majstrom v behu na 100 metrov. Neskôr bol štátny majster a rekordér v päťboji, skoku do diaľky a v iných disciplínach. Bol šampión Balkánu. Ako záložný dôstojník vojska Juhoslovanského kráľovstva bol zajatý a odvedený do tábora v Norimbergu. Po návrate z tábora sa spojil s komunistami a pristúpil k partizánom v Srieme. Zahynul ako veliteľ Subotického partizánskeho oddielu pri oslobádzaní Subotice 10. októbra 1944. Jeho meno nesie najvýznamnejšia športová cena vo Vojvodine a športový spolok v Subotici.

62. **Svetozar Miletić** (1826-1901) bol politický vodca vojvodinských Srbov v druhej polovici 19. storočia, advokát a primátor Nového Sadu. Narodil sa v Mošorine v Šajkaške. Žiakom gymnázia bol v Novom Sade a Bratislave a doktorskú dizertáciu z oblasti práva obhájil

vo Viedni v roku 1854. Napísal vlasteneckú báseň *Već se srpska zastava vije svuda javno*, ktorá sa stala hymnou vojvodinských Srbov. V politike bol veľký bojovník za slobodu a práva Srbov, ale aj iných ľudí v Rakúsko-Uhorsku. Do politického života sa vrátil v roku 1860 radom článkov v *Srpskom dnevniku*. Osobitne bol významný jeho *Tucindanski članak*, v ktorom vyzval srbský a maďarský národ začať spoločný boj proti rakúskemu absolutizmu. Založil *Zjednotenú srbskú mládež* (1866-1871) a bol zakladateľom a predákom *Srbskej národnej slobodomyselnej strany*. Je zakladateľom straníckych novín *Zastava*, ktoré vychádzali od roku 1866. Bol poslancom v snemoch Chorvátska a Maďarska a dvakrát bol zvolený za primátora Nového Sadu (1861 a 1867). Zomrel vo Vršci a bol pochovaný v Novom Sade. Podľa Miletića boli pomenované tri dediny vo Vojvodine: Svetozar Miletić pri Sombore, Srpski Miletić v blízkosti Odžaku a Miletićevo v obci Plandište.

63. **Miodrag Miloš** (1933-1998) bol spisovateľ a novinár. Narodil sa v Aleksinci. Učiteľskú školu skončil vo Vršci. V Zreňanine skončil Vyššiu pedagogickú školu –oddelenie rumunského jazyka a literatúry. Pracoval ako novinár v rumunskej redakcii Novosadského rozhlasu. V roku 1970 sa stal novinárom v týždenníku *Libertatea* v Pančeve. Bol hlavný a zodpovedný redaktor časopisu *Bucuria copiilor*. Redaktorom časopisu *Lumina* bol až po odchod do výslužby. Miodrag Miloš je predovšetkým známy ako spisovateľ a autor početných kníh poézie a prózy v rumunskom jazyku: *Dedičstvo* (Mostenire), *Rozhovor so slimákom* (De vorbă cu melcul), *Moji priatelja* (Prietenii mei), *Medailóny* (Medalioane), *Cesta škorpioná* (Calea scorpionilor), *Východný vietor* (Vânt de răsărit), tiež aj monografií divadelných dní Rumunov vo Vojvodine (Fascinația scenei). Súčasne uverejňoval poéziu, prózu, divadelné diela, kultúrne kroniky, portréty, interview a recenzie tak v publikáciách ustanovizne *Liberatea*, ako aj početných literárnych časopisoch v Juhoslávii a Rumunsku. Jeho poézia bola preložená do viacerých jazykov. Zomrel v Pančeve v roku 1998.

64. **Lukijan Mušicki** (1777-1837) bol prvý umelecký básnik v srbskej literatúre. Narodil sa v Temerine a školil sa v Novom Sade a Segedíne. Právo a filozofiu skončil v Pešti. V roku 1802 sa stal mníchom v monastieri Grgeteg, kde namiesto krstného mena Luka dostal meno Lukijan. Archimandritom monastiera Šišatovac sa stal v roku 1812. Z dôvodu zlého spravovania monastiera, ale aj preto, že chválil idey Dositeja Obradovića a bol priateľom Vuka Karadžića bol v roku 1824 dosadený za administrátora Hornokarloveckej eparchie v Plašku. O štyri roky neskôr sa stal episkopom. Patril medzi najvzdelanejších spisovateľov svojej doby. Okrem klasického gréckeho a latinského jazyka ovládal aj viac európskych jazykov. Napísal štyri knihy lyrických básní vlasteneckého, morálneho a didaktického obsahu. Jeho známe diela sú: *Programske pesme*, *Glas narodoljupca* a *Glas harfe šišatovačke*. Podporoval Vukovu reformu, ale chcel zachovať aj cirkevno-slovanský jazyk. Uviedol písmeno đ (ĥ) do srbskej azbuky. Zomrel ako episkop v Plašku.

65. **Dositej Obradović** (1742-1811) bol prvý srbský osvietenec, spisovateľ, filozof, pedagóg a prívrženec reforiem v srbskej spoločnosti 18. storočia. Narodil sa v Čakove v Banáte. Po včasnej smrti rodičov staral sa o neho strýc, ktorý malého Dimitrija vyslal na klobučnícke remeslo. Stadiaľ zutekal do monastiera Hopovo, kde sa v roku 1758 stal mníchom a dostal meno Dositej. Už v roku 1760 zutekal z monastiera. Odtvtedy sa začínajú jeho cesty zamerané na vzdelávanie a zdokonaľovanie (Lika, Čierna Hora, Svätá Hora, Albánsko, Grécko, Rakúsko, Taliansko, Moldávsko, Nemecko, Francúzsko, Anglicko, Rusko...). Ovládal šesť jazykov. Do Srbska sa vrátil v roku 1806. O dva roky neskôr založil Veľkú školu. Prvým ministrom osvety v Srbsku sa stal v roku 1811. V snahe europeizovať srbský národ a zapojiť ho do súčasných európskych procesov šíril bohaté poznatky a pokrokové idey. Prekladal rôzne diela, medzi ktorými sú najznámejšie Ezopove bájky. Zasadzoval sa za používanie ľudového jazyka v literatúre. Položil základy modernej srbskej literatúry. O 18. storočí hovoril ako o *storočí zdravého rozumu*. Významné diela Dositeja Obradovića sú: *Život i priključenje*, *Pisma Haralampiju*, *Sovjeti zdravog razuma*, *Basne*, *Etika i filozofija naravnoučitelna*, *Sobranije raznih neravoučitelnih vešcej...* Umrel v Belehrade.

66. **Djura Papharhaji** (1936-) je básnik, prozaik, novinár, režisér, herec a kultúrny pracovník. Narodil sa v Ruskom Kerestúre. Skončil Filozofickú fakultu v Novom Sade na katedre juhoslovanských literatúr. Viac rokov je redaktor časopisu *Švetlosc*. Jeho navýznamnejšie diela sú: *Tu blízko pri srdci* (Nový Sad 1969), *Olovo, čerešňový kvet* (Nový Sad 1974), *Nedám svoje roky* (Nový Sad 1977), *Travič snov* (Nový Sad 1978), *Strážcovia oblakov* (Nový Sad 1981), *Cesta na juh* (Nový Sad 1991), *V rose kúsok sna* (Nový Sad 1999), *Tieňom a prachom* (Nový Sad 2003).

67. **Teodor Pavlović** (1804-1854) bol spisovateľ, publicista, tajomník Matice srbskej a jeden z jej zakladateľov, redaktor *Letopisu Matice srbskej*. Narodil sa v banátskej dedine Karlovo (Novo Miloševo), kde skončil aj základnú školu. Žiakom gymnázia bol v Hazfelde, Temešvári, Veľkej Kikinde, Segedíne a Srijemských Karlovcach. Záverečné ročníky zložil v Segedíne a potom na pozvanie priateľa Konstantina Peičića prešiel do Prešporoku, kde v roku 1825 skončil právnickú fakultu. V Prešporoku sa priklonil k romantickým ideám slovenského panslavizmu, čo bolo jednou z výrazných charakteristík jeho neskoršej verejnej práce. Ako advokátsky praktikant pracoval v kancelárii Mihaila Vitkovića v Pešti, kde sa stretával s početnými intelektuálmi. Vedený ideami spoločenských reforiem Ištvána Séčeniho venoval sa spoločenskej a kultúrnej práci a vzdelávaniu srbského národa. Začal vydávať noviny *Srpski narodni list* (1835) a *Srpske narodne novine* (1838), ako aj almanach *Dragoljub* (1845-47). Umrel v rodnom meste.

68. **Sándor Petőfi** (1823-1849?) bol maďarský lyrický básnik, poet slobody a lásky a jedna z kľúčových osobností revolúcie v rokoch 1848/49. Narodil sa v Kiskőrösi ako Aleksandar Petrović z otca Stefana – Istvána a matky Márie rod. Hruzovej, Slovenky. Bol pokrstený v evanjelickom kostole. Bez ohľadu na pôvod Sándor Petőfi mal výrazné maďarské národné citenie. Bol kultúrnym vodcom radikálnej mládeže v revolúcii (1848/49). Napísal niektoré najznámejšie maďarské národné básne, napr. *Výzvu k povstaniu (Nemzeti dal)*. Na začiatku písal veselé básne, v ktorých ospevoval víno a kaviarne. Vznikla tak jeho chýrečná poéma *Vináreň (A borozó)*. Jeho najvýznamnejšie poémy sú: *Víťaz Janko (János vitéz)* a *Apoštol (Apostol)*, ako aj román *Katov povraz (A hóhér kötele)*. Zmizol bez stopy po bitke pri Segesvári 31. júla 1849. Stal sa symbolom maďarského vlastenectva. Jeho básnický opus bol svojráznou hymnou. Dnes stovky ulíc a škôl v celom Maďarsku nesú jeho meno, tiež v krajinách, kde Maďari žijú vo väčšom počte. Maďarský národný rozhlas je tiež nazvaný podľa neho.

69. **Momir Petković** (1953-), zápasník, olympijský víťaz. Narodil sa v Subotici. Týmto športom sa zaoberal od šiesteho roku. V *Spartaku* začal zápasnícku kariéru a potom pokračoval v záhrebskom *Metalci* a *Gavrilovići* v Petrinji. Majstrom Juhoslávie v kategórii do 82 kilogramov bol v rokoch 1972, 1974, 1975 a 1976. Bol vicešampión sveta v rokoch 1978, 1979 a 1981. Najväčší športový úspech dosiahol v roku 1976 víťazstvom na Olympijských hrách v Montreali. Ako tréner pokračoval v zápasníctve v Amerike, kde bol selektor reprezentácie USA.

70. **Emil Petrović** (1899-1968) bol dialektológ a lingvista. Základnú školu skončil v rodnom Torku, gymnázium v Brašove a Arade a preparandium vo Veľkom Varadine. V roku 1919 skončil Filologickú fakultu v Kluži. V Paríži pokračoval v štúdiu francúzskeho jazyka, lingvistickej geografie, experimentálnej fonetiky a slavistiky. Vrátil sa do Kluža a stal sa univerzitným profesorom a blízkym spolupracovníkom Sekstila Puškariho, veľkého lingvistu a literárneho historika, iniciátora otvorenia Múzea rumunského jazyka v Kluži. Doktorom filológie

sa stal v roku 1930. Je autorom početných štúdií z oblasti dialektológie a výskumu folklóru. Jeho najdôležitejšie dielo je *Atlas rumunskej lingvistiky*, pre ktorý v rokoch 1929 až 1938 konal výskumy v teréne na podklade dotazníka, ktorý obsahoval 4800 otázok. Výskumy konal v 85 osídleniach s rumunským obyvateľstvom, čiastočne aj v srbskej časti Banátu. Je autorom početných štúdií monografického a etnofolklorneho rázu, zakladajúcich sa prevažne na dialektologických výskumoch v teréne. Je veľkým znalcom srbského jazyka a srbsko-rumunských jazykových stykov. Vo svojej rozsiahlej vedeckej práci má vyše 200 uverejnených špecialistických štúdií. Bol profesorom na klužskej univerzite šesť rokov a súčasne aj jej rektorom. Zastával aj funkciu riaditeľa Lingvistického inštitútu, predsedu Slavistického spolku Rumunská, člena rumunskej a bulharskej akadémie vied... Zahynul pri železničnom nešťastí v Kluži.

71. **Veljko Petrović** (1884-1967) bol básnik, poviedkar a esejista. Gymnázium skončil v rodnom Sombore a právo študoval v Budapešti. V Budapešti v roku 1906/07 bol redaktorom novín *Croatia*. Už ako mladý začal žiť v Srbsku. V prvej balkánskej vojne bol dopisovateľom novosadských novín *Branik*. V Prvej svetovej vojne sa zúčastnil ako dobrovoľník. S vojskom zanechal Srbsko v roku 1915. V Ženeve pracoval v publicisticko-propagačnom byre Juhoslovanského výboru a v roku 1918 sa stal jeho členom. Počas Druhej svetovej vojny bol istý čas internovaný v tábore na Banjici. Po oslobodení bol správcom Národného múzea v Belehrade do roku 1962. Bol členom SAVU a predsedom Matice srbskej. Jeho literárne diela sa vyznačujú vlastenectvom a túžbou po uplynulých časoch. Písal básne, poviedky a eseje. Najznámejšie diela Veljka Petrovića sú: *Rodoljubive pesme, Na pragu, Bunja, Salašar, Prepelica u ruci, Backo i njegova sestra, Varljivo proleće i Pomerene savesti*. Zaoberal sa skúmaním novšieho srbského umenia. Osobitný záujem prejavil o vojvodinské umenie 18. a 19. storočia. Zomrel v Belehrade.

72. **Vasco Popa** (1922-1991) originálny básnik modernej srbskej literatúry. Narodil sa v Grebenci pri Vršci. Diplom získal na katedre romanistiky Filozofickej fakulty v Belehrade. V štúdiu pokračoval v Bukurešti a Viedni. Počas Druhej svetovej vojny bol uväznený v nemeckom koncentračnom tábore v Bečkerek. Prvé básne uverejnil v novinách *Književne novine a Borba*. V rokoch 1954 až 1979 pracoval ako redaktor vo vydavateľskej ustanovizni *Nolit*. Je jedným zo zakladateľov *Literárneho spoločenstva Vršac*. Svojrázne sú jeho vlastenecké básne. Takou je aj báseň *Oči Sutjeske*. Zostavil antológiu ľudovej tvorby *Od zlata jabuka* a umeleckej poézie (*Urnebesnik, Ponočno sunce*). Prvé básne uverejnil v novinách *Književne novine a Borba*. Jeho prvá zbierka básní *Kora* (1953) s *87 básňami* Miodraga Pavlovića sa považuje za začiatok srbskej povojnovej modernej poézie. Táto kniha podnietila rozpravy literárnej verejnosti a veľmi ovplyvnila mladšie generácie básnikov. Po zbierke *Kora* uverejnil Popa nasledujúce zbierky básní: *Nepočin polje* (1956), *Speredno nebo* (1968), *Uspravna zemlja* (1972), *Vučja so* (1975), *Kuća nasred drumu* (1975), *Živo meso* (1975), *Rez* (1981), ako aj cyklus básní *Mala kutija* (1984), časť budúcej zbierky *Gvozdeni sad*, ktorú nikdy nedokončil. Patrí medzi juhoslovanských básnikov, ktorého básne sa najviac prekladali. Aj sám prekladal z francúzskeho jazyka. Bol členom korešpondentom SAVU, jedným zo zakladateľov Vojvodinskej akadémie vied a umení v Novom Sade. Je prvý laureát Brankovej ceny za poéziu, získal Zmajovu cenu, rakúsku štátnu cenu za európsku literatúru, cenu Branka Miljkovića za poéziu, ceny AVNOJ-a... Od roku 1995 sa vo Vršci každoročne 29. júna v deň básnikových narodenín udeľuje cena Vasca Popu za najlepšiu knihu poézie. Zomrel v Belehrade.

73. **Jovan Sterija Popović** (1806-1856) bol prvý srbský dramatik, komediograf a básnik. Jeho otec bol Grék (podľa neho dosiaľ príměno). Matka Julijana, Srbka, bola dcérou známeho barokového maliara Nikolu Neškovića. V rodnom Vršci začal školenie. V Temešvári a Pešti bol žiakom gymnázia a právo študoval na Slovensku v Kežmarku. Pracoval ako profesor a advokát

vo Vršci a v roku 1840 sa stal profesorom na kragujevskom lýceu. Ako minister osvety v Srbsku (1842-48) mnoho vykonal pre rozvoj školstva, kultúrnych inštitúcií a divadelného života v období, keď v Belehrade nejestvovalo stále divadlo a profesionálni herci. Literárnu činnosť začal slabými veršami, ale veľmi rýchlo prešiel na prózu, kde dosiahol plnú afirmáciu. Známe Sterijove drámy sú: *Svetislav i Mileva*, *Miloš Obilić*, *Smrt Stefana Dečanskog*, *Vladislav*, *Skenderbeg* atď. Jeho najznámejšie komédie sú: *Laža i paralaža*, *Tvrđica*, *Pokondirena tikva*, *Ženidba i udadba*, *Kir Janja*, *Rodoljupci*... V rámci zaznamenávania 150. výročia narodenia a 100. výročia smrti Jovana Steriju Popovića v Novom Sade bol v roku 1956 ustanovený divadelný festival súťažného rázu Sterijovo pozorje, ktorý sa usporadúva aj dnes a na ktorom sa zúčastňujú divadlá z krajiny a zahraničia. Z neznámych dôvodov opustil Sterija v roku 1849 Srbsko a do konca života býval vo Vršci.

74. **Sava Popović Tekelija** (1761-1842) bol národný dobrodinec, spisovateľ, politik. Narodil sa v Arade, kde bol žiakom základnej školy. Gymnázium skončil v Budíne. Ako prvý Srb získal v roku 1786 doktorský titul z oblasti práva v Pešti. Pochádza z váženej šľachtickej rodiny. Politickú kariéru veľmi rýchlo zanechal a všetku pozornosť a energiu usmernil na národnú prácu. Dobre spolupracoval s uhorskou šľachtou, avšak počas celého života sa zasadzoval aj za srbské záujmy. Založil nadáciu *Tekelianum* v Pešti (1834), ktorá od založenia do roku 1914 podporila 346 študentov zo všetkých srbských krajov. Bol aj dobrodincom mnohých srbských a maďarských ustanovizní. Matici srbskej daroval osobnú knižnicu, kúpil tlačiareň a pred koncom života daroval aj všetky nehnuteľnosti a peniaze. Bol zvolený za doživotného predsedu Matice srbskej. V literatúre zanechal stopy svojimi *Memoármí*. Zomrel v roku 1842 v Pešti a pochovaný bol v kostole sv. Nikolu v Arade.

75. **Uroš Predić** (1857-1953) bol srbský maliar. Spolu s Pajom Jovanovićom patrí medzi najvýznamnejších predstaviteľov akademického realizmu. Narodil sa v Orlovate. Základnú školu skončil v Crepaji a strednú v Pančeve. Akadémiu skončil v roku 1880 vo Viedni u profesora Gripenkerla. Je prvým skutočným realistickým žánrovým maliarom u nás. Portrétoval takmer všetky významné osobnosti z našich kultúrnych a politických dejín koncom 19. storočia. Osobitne sú známe portréty ôsmich predsedov Srbskej kráľovskej akadémie, ktorej bol členom. Jeho prvé práce obsahovali mravoučné témy z ľudového života (*Vesela braća*, *Pod dudom*, *Mali filozof*). Namaľoval asi 1000 ikon, ako aj ikonostasy v Bečeji, Perleze, Orlovate, monastieri Grgeteg, v Rume, Pančeve.... Jeho najznámejšie obrazy sú: *Hercegovački begunci*, *Kosovka devojka*, *Na majčinom grobu*, *Naburena devojčica*... Počas štúdií získal Gundelovu cenu za portrét. Bol prvý predseda Združenia výtvarných umelcov v Belehrade (1919). Zomrel v Belehrade.

76. **Mihajlo Pupin** (1854-1935) patrí medzi najvýznamnejších svetových vedcov a vynálezcov z konca 19. storočia. Narodil sa v banátskej dedine Idvor. V hľadaní poznatkov a večnej pravdy opustil včas rodičovský dom. Cesta do sveta vedy ho viedla od Pančeva cez Prahu do Ameriky. Potom znova do Európy, na cambridgeskú a berlínsku univerzitu, kde v roku 1889 získal doktorský titul. Na Columbia univerzite v New Yorku pracoval ako pedagóg a vedec v rokoch 1889 až 1929. V tomto období zaznamenal vyše tridsať patentovaných objavov. Najviac z nich bolo z oblasti elektroniky a telekomunikácií. Za svoju odbornú a vedeckú prácu dostal početné vyznamenania a medaily. Nezvyčajnú životnú púť od banátskeho pastierika po svetoznámeho vedca Pupin najlepšie opísal v autobiografii *From immigrant to Inventor* (1923), za ktorú bol odmenený Pulitzerovou cenou pre oblasť literatúry (1924). Toto dielo bolo preložené do viacerých svetových jazykov. V srbskom jazyku bolo uverejnené pod názvom *Sa pašnjaka do naučenjaka*. Napriek dosiahnutej svetovej sláve, celý život zostal emotívne spätý s rodným Idvorom a pôvodným domovom. Nasvedčujú tomu aj jeho početné donácie. Zomrel v New Yorku. Pochovaný bol v Bronxi.

77. **Branko Radičević** (1824-1853) bol veľký srbský básnik a jeden z najväčších prívržencov a zástancov jazykovej reformy Vuka Karadžića. Narodil sa v Brode v Slavónsku. Bol žiakom Slaveno-serbského gymnázia v Srijemských Karlovciach a Piaristického gymnázia v Temešvári. Tri roky ako študent práva strávil vo Viedni. Tam uverejnil svoje *Pesme (Básne)* (1847), ktoré otvorili novú epochu v srbskej poézii. Básne mali elegický tón. Najhlbším lyrickým zážitkom v nich bola rozlúčka (*Djački ristanak, Tuga i opomena, Kad mladijah umreti*). Jeho najčastejšie básnické obrazy ako jednota života a smrti sú slnko a noc, svetlo a tma, deň a noc. Po revolučných udalostiach v roku 1848/49 sa venoval štúdiu lekárstva vo Viedni, kde aj zomrel na tuberkulózu. Jeho telesné pozostatky boli prenesené v roku 1883 na Stražilovo.

78. **Josif Rajačić** (1785-1861) bol karlovecký metropolita a srbský patriarcha. Narodil sa v Like v dedine Lučani pri Oguline. Študoval filozofiu v Segedíne a právo vo Viedni. V roku 1810 sa stal mníchom a v rokoch 1811 až 1822 bol achimandrita monastiera Gomirje. Administrátorom Pakrackej eparchie bol v rokoch 1822 až 1829, dalmatínskym episkopom bol v rokoch 1829 až 1834 a vršackým episkopom v rokoch 1834 až 1842. Za metropolitu v Srijemských Karlovciach bol vysvätený v roku 1842. Z tohto postavenia ešte energickejšie bojoval za práva srbského národa v Habsburskej monarchii. Veľmi prispel k rozvoju školstva. Založil mnohé srbské školy, otvoril patriarchátsku knižnicu a tlačiareň. Na Májovom zhromaždení (1848) bol vyhlásený za srbského patriarchu. Bol duchovným vodcom Srbov a ich politickým predákom. Svoju politickú energiu vynaložil na vytvorenie autonómnej srbskej oblasti v Habsburskej monarchii.

79. **Ferenc J. Raichl** (1869-1960) bol architekt. Narodil sa v Apatine. Podľa národnej príslušnosti bol Nemec. Školil sa v Budapešti a na študijnej ceste pobudol vo Viedni a Berlíne. V Subotici sa ubytoval v roku 1896. Jeho diela v štýle historizmu a eklekticizmu sú: Národná sporiteľňa – dnes budova Mestskej knižnice (1895/96) a Gymnázium v Subotici (1895-1900), budova banky v Pančeve (1900), katolícky kostol v štýle neogotiky v Báčskej Topole (1904-1906), Mestská radnica v Apatine (1907/08). Majstrovským dielom v secesnom slohu je jeho rodinný palác v Subotici (1904), v ktorom je dnes umiestnená Moderná galéria *Výtvarné stretnutie*. Raichl je najväčší predstaviteľ secesnej architektúry, ktorý pochádza z Vojvodiny. Bol podnikateľ a vlastník tehelne, takže realizoval projekty iných architektov, ako napr. novogotický katolícky kostol v Báčskej Palanke (1907-1910) Djulu Petrovca. Po bankrote sa odsťahoval do Segedínu. Zomrel v Budapešti.

80. **Ivan Sarić** (1876-1966) bol cyklista, motocyklista, automobilista, konštruktér lietadiel a letec. Narodil sa v Subotici, kde skončil gymnázium a pracoval ako úradník v účtovníctve mestskej administratívy. Od roku 1897 lokálna tlač zaznamenáva jeho nepretržité úspechy v cyklistike. Kulminácia bola v roku 1900, keď sa stal majstrom Uhorska a zúčastnil sa na svetových majstrovstvách v Paríži. V nasledujúcich rokoch bol trojnásobným majstrom Uhorska v motocyklistike, aby sa v roku 1905 zúčastnil v automobilových pretekoch medzi Somborom a Suboticou. Bol členom správy najstaršieho futbalového klubu na území niekdajšej Juhoslávie, FK Bačka, založeného v roku 1901. V roku, keď Francúz Blériot preletel La Manche, Sarić sa v Paríži zúčastnil na automobilových pretekoch. Tu sa zoznámil s pioniermi letectva a oduševnil sa konštrukciami lietadiel. Po návrate do Subotice sa rozhodol aj sám vyhotoviť lietadlo. V jeseni toho istého roku lietadlo *Sarić 1* bolo ukončené, zhotovil vrtuľu a začiatkom roku 1910 vbudoval doň trjvalcový motor Delfos výkonu 24 KS. Na mestskom ihrisku v lete v roku 1910 Ivan Sarić konal skúšobné lety. Neplyných sedem rokov po letoch bratov Wrightovcov a pol roka po lete prvého Juhoslovana Edvarda Rusijana úspešne letel na lietadle vlastnej konštrukcie. Spokojný s dosiahnutými výsledkami usporiadal verejný let 16. októbra 1910, pri ktorom bolo prítomných asi 7000 návštevníkov. Letel asi tri kilometre na výške 30 metrov. Začiatkom roku

1911 zdokonaľoval konštrukciu lietadla, ktoré pomenoval *Sarić 2*. Jeho ťažkosti pri zastavovaní lietadla a tiež aj reakcie prostredia sú opísané v románe *Letiaci Vučidol* Gézu Čata, Emila Havaša a Artura Munka. Zomrel v Subotci. Letecký klub v Subotici je nazvaný jeho menom.

81. **Gróf István Széchenyi** (1791-1860) bol politik, spisovateľ, *najväčší Maďar*. Narodil sa vo Viedni v jednej z najväčších aristokratických rodín. Ako mladý cestoval po západnej Európe. Už bol mladíkom, keď sa naučil maďarský jazyk. Podnietený prácou grófa Wesselényiho začal rozmýšľať o modernizácii Uhorska. Spolu ešte s tromi aristokratmi v roku 1827 sa zaviazal, že ročné príjmy zo svojich majetkov daruje na založenie Akadémie vied. V tom istom roku podnietil založenie Národnej sporiteľne so 150 členmi. Potom sa podobné združenia začali vytvárať v celej krajine. Neskôr písal knihy, v ktorých navrhuje spôsoby modernizácie. Najvýznamnejšie sú: *Kredit*, *Svet*, *Stadium*. Nikdy nebol za revolúciu, ale chcel postupne zveľadiť svoju krajinu. Pre Vojvodinu je významné, že navrhol reguláciu koryta Tisy, čo sa neskôr aj uskutočnilo. Zomrel v Döblingu.

82. **Isidora Sekulić** (1877-1958) bola spisovateľka, prekladateľka, autorka cestopisov, literárna a umelecká kritička, učiteľka v dievčenskej škole, akademička. Narodila sa v Mošorine, v Novom Sade skončila Vyššiu dievčenskú školu a v Sombore Srbské preparandium. Diplom získala na Vyššom pedagogiu v Budapešti na skupine predmetov prírodovedecko-matematickej. Doktorský titul získala v Heidelbergu (1922). Od roku 1897 prednášala prírodné vedy v Srbskej vyššej dievčenskej škole v Pančeve a neskôr v Šabci a Belehrade. Dlhšími pobytmi v Anglicku, Francúzsku a Nórsku prehĺbila svoju znalosť klasických a moderných jazykov. Členkou korešpondentkou SAVU sa stala v roku 1939 a riadnou členkou až v roku 1950. Literatúrou sa začala zaoberať v roku 1910. Písala eseje a uverejňovala preklady v mnohých časopisoch. Prvú knihu *Saputnici* uverejnila v roku 1913. Z cesty po Škandinávii vznikli *Pisma iz Norveške* (1914), ktoré patria medzi vrcholové diela srbského cestopisu. Jej najdôležitejšie poviedkové dielo je *Hronika palanačkog groblja* (1940). Mnohí ju považujú za najvzdelanejšiu Srbku. Zomrela v Belehrade.

83. **Mónika Szeles** (1973-) je juhoslovanská a americká tenistka, niekdajšia najlepšia svetová hráčka. Tenisom sa začala zaoberať ako šesťročná v rodnom Novom Sade popri otcovi Károlyovi. Keď v roku 1985 zvíťazila na turnaji v Miami, upútala pozornosť svetovej verejnosti. V kariére pokračovala v chýrečnej tenisovej akadémii Nicka Bollettieriho. Bola víťazkou ôsmich turnajov *Grand Slam* pre Juhosláviu a jedného pre USA. V dejinách turnajov je najmladšou víťazkou Otvorených majstrovstiev Francúzska. Zvíťazila na 62 turnajov. Úradne bola najlepšia tenistka sveta v rokoch 1991 a 1992 až do 30. apríla 1993, keď ju fanúšik najväčšej konkurentky Steffi Graffovej zranil nožom na turnaji v Hamburgu. Absencia zanechala hlboké stopy, takže sa jej pokus o návrat na terén skončil neúspechom. Neuskutočneným želaním jej zostalo víťazstvo na najvýznamnejšom svetovom turnaji vo Wimbledone. Bola ideálom mnohých mladých v Juhoslávii.

84. **Kornél Szenteleky** (1893-1933) bol básnik, spisovateľ, prekladateľ a lekár. Narodil sa v Pécsi. Štúdium lekárstva skončil v Budapešti a určitý čas pracoval ako lekár. Po prvej svetovej vojne začal súkromnú lekársku prax v Starom Sivci. Po rozpade Rakúsko-Uhorska zastupoval tézu o existovaní osobitnej literatúry Maďarov vo Vojvodine, inakšej od celomaďarskej literatúry, ktorá sa v dôsledku historických okolností pohla cestami osobitného vývoja. Bol presvedčený, že sú maďarské literatúry podľa jazyka a kultúry vlastní bratia, ale ich v nových okolnostiach zaujímajú iné ciele a problémy. S Józsefom Debreczenim v roku 1928 preložil a upravil antológiu modernej srbskej poézie pod názvom *Bazsalikom-Bosiljak*. Do antológie zaradili 77 básní a 32 srbských básnikov, prevažne predstaviteľov srbského symbolizmu. Szenteleky zostavil aj prvú antológiu maďarskej literatúry v Juhoslávii *Pod*

bagremima (Akácok alatt) v roku 1933. O antológii Bosiljak Szenteleky v predslove napísal.: ... Cieľ nám je oboznámiť maďarských čitateľov s najnovšou srbskou subjektívnou poéziou. Oboznámiť ich s tými pocitmi, myšlienkami, želaniami a slzami, ktoré sa rodia v duši srbských básnikov... Zomrel v Starom Sivci.

85. **Branislav Simić** (1933-), zápasník, olympijský víťaz sa narodil v Gornjej Rogatici. Súťažil za *Proleter* v Zreňanine. Až jedenásťkrát bol majster Juhoslávie v období rokov 1952 až 1966. Na olympijských hrách sa zúčastnil trikrát. Medaily získal na dvoch: v Tokiu v roku 1964 zlatú v strednej kategórii a o štyri roky neskôr v Mexico City bronzovú, tiež v strednej kategórii. Na majstrovstvách v rokoch 1956 a 1963 bol vicešampión sveta.

86. **Stevan Sremac** (1855-1906) bol spisovateľ a poviedkar. Základnú školu skončil v rodnej Sente a gymnázium v Belehrade. Vysoké vzdelanie nadobudol na Veľkej škole v Belehrade, kde študoval na filozoficko-historickom úseku. Pracoval ako profesor v Niši, Pirote a Belehrade. Literárnou prácou sa začal zaoberať už počas pobytu v Niši a Pirote, kde písal svoje poviedky pod spoločným názvom *Iz knjige starostavnih*. Humoristické a realistické diela napísal už ako zrelý štyridsiatnik. Osobitným dojmom na neho zapôsobila mentalita obyvateľov Niša a ich zvyky, čo najlepšie znázornil v dielach *Ivkova slava* a *Zona Zamfirova*. Okrem uvedených jeho významné diela sú ešte: *Vukadin*, *Pop Ćira i pop Spira*. Bol prívržencom Liberálnej strany. Všemožne pestoval srbské dejiny a tradíciu. Zomrel v Sokobanji.

87. **Pavol Jozef Šafárik** (1795-1861) bol filológ, básnik, jeden z prvých slavistov, literárny historik, historik a etnograf. Narodil sa v Kobeliarove na Slovensku v rodine protestantského kňaza. Vyštudoval filozofiu, právo a teológiu. Život strávil na Slovensku, v Nemecku, južnom Uhorsku a Česku. Ako profesor a riaditeľ srbského gymnázia v Novom Sade pracoval v rokoch 1819 až 1833. Z veľkého vedeckého diela vynikajú nasledujúce práce: *Slovanské starožitnosti*, *Monumenta Illyrica*, *Slovanský národopis*, *Písně světské lidu slovenského v Uhřích*, *Památky dřevního písemnictví Jihoslovanů*, *Geschichte der südslawischen Litteratur* 1-3 [Dejiny južnoslovanskej literatúry]. Zomrel v Prahe.

88. **Andrei Şaguna** (1809-1873), metropolita, narodil sa v Miskolci, študoval právo a filozofiu v Pešti a teológiu vo Vršci. Pracoval ako profesor teológie vo Vršci a Srijemských Karlovciach. Bol dosadený za vikára a neskôr aj za episkopa pravoslávnej cirkvi v Sedmohradsku. Značne prispel k rozvoju školstva a publicistiky v rumunskom jazyku. Z jeho iniciatívy bolo v roku 1861 založené *Sedmohradské združenie pre literatúru a kultúru rumunského národa Astra*. Şaguna bol prvým predsedom tohto významného kultúrno-národného združenia Rumunov, ktorého činnosť bola prítomná v Banáte. V rozhodujúcej miere prispel k založeniu Rumunskej pravoslávnej metropolie v Habsburskej monarchii (1864) a bol prvý metropolita Rumunov v Rakúsko-Uhorsku. Bol čestný člen Rumunskej akadémie.

89. **Ambrozije–Boza Šarčević** (1820-1899) bol rozširovateľ obrody báčskych Bunjevcov a právnik. Narodil sa v Subotici, kde bol žiakom gymnázia. Právo študoval vo Veľkom Varadíne (Nagyvárad) a Pécsi. Advokátom sa stal v roku 1842. V tom istom roku bol stenograf v Sedmohradskom sneme a v roku 1843/44 spisoval zápisnice na Uhorskom sneme v Prešporke. Ako prvý príslušník, ktorý nebol šľachtického rodu bol v roku 1845 zvolený za zástupcu župného žalobcu. Z dôvodu straty sluchu v šesťdesiatych rokoch 19. storočia začal pracovať v subotickej mestskej správe až po odchod do výslužby v roku 1867. Po vynesení uhorského zákona o národnostiach sa začala jeho práca na obrode Bunjevcov. V Subotici v roku 1869 uverejnil *Zbirku mudrih i poučnih izrekah* venovanú Benjaminovi Franklinovi. V nasledujúcom

roku vydal *Maďarsko-jugoslovenski politični i pravosudni riečnik a Tolmač izvornih književnih i zemljopisnih jugoslovanskih riči...* Do konca života sa zasadzoval za to, aby sa základné školenie zabezpečilo bunjevským deťom v materinskom jazyku. V Subotici v roku 1893 uverejnil *Madjarsko-bunjevačko-šokački rečnik za osnovne škole* a v roku 1894 *Maďarsko-srpsko-hrvatski-bunjevačko-šokački književni rečnik*. Zomrel v Subotici.

90. **Sava Šumanović** (1896-1942) je jedným z najvýznamnejších srbských maliarov 20. storočia. Narodil sa vo Vinkovciach. Základnú školu skončil v Šíde. Žiakom gymnázia bol v Zemune. V roku 1911 sa zapísal na maliarsky kurz gymnaziálneho profesora Isidora Junga. Vyššiu školu umeleckú a remeselnícku skončil v Záhrebe (1914-1918). V období rokov 1920 až 1930 pobudol trikrát v Paríži, kde študoval v ateliéri Andre Lhote. V parížskom období jeho práca dosiahla plný rozkvet a silu. Pre jeho obrazy sú príznačné figurálne kompozície v idylickom krajinnom priestore s kubistickou konštrukciou. Najznámejšie obrazy z toho obdobia sú: *Slikar u ateljeu*, *Vijadukt*, *Pejzaž iz Šída*, *Mornar na molu*, *Žene kraj vode*. Maľoval aj v expresionistickom štýle, napríklad obraz *Pijana ladja* a postupne sa priklonil k novoklasicizmu. V dôsledku choroby sa vrátil do Šídu, kde vytvoril tzv. *Šídsky cyklus*. Napísal známe knihy o umení: *Slikar o slikarstvu* a *Zašto volim Pusenovo slikarstvo*. Jeho známe diela sú: *Doručak na travi*, *Pijana ladja*, *Crveni ćilim*, *Most na Seni*, cyklus veľkých platanov *Šidijanke...* Bol zastrelený v Sremskej Mitrovici v roku 1942. Jeho matka darovala Šídu (1953) jeho výtvarné dedičstvo a dom a umožnila tak otvorenie *Galérie Savu Šumanovića*.

91. **Julijan Tamaš** (1950-) univerzitný profesor, akademik. Narodil sa vo Vrbasi. Ukončil štúdium literatúry a potom nadobudol hodnosti magistra a doktora vied. Je riadnym profesorom rusínskej a ukrajinskej literatúry na Katedre rusinistiky Filozofickej fakulty v Novom Sade. Je akademikom ukrajinskej Národnej akadémie vied (1997) a Vojvodinskej akadémie vied a umení (2004). Jeho najvýznamnejšie diela sú: *Nebo na kolenách* (Nový Sad 1972), *Balada panonského lodníka* (Nový Sad 1974), *Básne o prachu* (Kruševac 1975), *Nemocničné svetlo* (Nový Sad 1980), *O rose* (Nový Sad 1981), *Rusínska literatúra* (Nový Sad 1984), *Piesok a doba* (Nový Sad 1986), *Zlatý oblak* (Nový Sad 1990), *Zostup do dňa* (Nový Sad 2002), *Dejiny rusínskej literatúry* (Belehrad 1997) a *Antológia rusínskej poézie* (Nový Sad 2005).

92. **Momčilo Tapavica** (1882-1949) bol športovec, držiteľ olympijskej medaily a architekt. Narodil sa v Nadalji v Báčke. Na prvých letných olympijských hrách v Aténach súťažil za Uhorsko, lebo Vojvodina bola časťou Rakúsko-Uhorskej monarchie a Rakúsko a Maďarsko mali osobitné tímy. Je prvý Srb, ktorý si vybojoval olympijskú medailu. V roku 1896 získal bronzovú medailu v tenise za Maďarsko v Aténach. Okrem toho Tapavica súťažil aj v zápase a vzpieraní a obsadil piate miesto. Momčilo Tapavica zostal v pamäti aj ako skvelý architekt. Jeho významné diela sú: budova Matice srbskej v Novom Sade, budova Nemeckého vyslanectva v Belehrade a Štátna banka v Cetinji. Zomrel v Pule.

93. **Pál Teleki** (1879-1941) bol maďarský politik, geograf, univerzitný profesor, veľkostatkár. Bol minister zahraničných vecí v roku 1920 a minister osvety v roku 1938. Tesne pred druhou svetovou vojnou bol predsedom vlády. Bolo to obdobie, keď sa Maďarsko snažilo uskutočniť svoje revizionistické ciele za pomoci Nemecka. Považovali ho za probritsky orientovaného politika, lebo upozorňoval, že spoliehanie sa Maďarska na nemeckú politiku prinesie iba katastrofu. Bol zástanca balkánsko-podunajskej spolupráce. V tejto súvislosti možno pochopiť aj jeho zasadzovanie sa za juhoslovansko-maďarskú dohodu o spolupráci z decembra 1940. Po demonštráciách 17. marca 1941 si uvedomil, že Nemecko vojensky zasiahne proti Juhoslávii. Na znak morálnej porážky svojej politiky spáchal samovraždu 3. apríla 1941, hoci o tom existujú protirečivé mienky. V rozlúčkovom liste napísal: *Maďarsko pošliapalo*

slovo o večnom priateľstve s Južosláviou zo zbabelectva. Priklonili sme sa k strane naničhodníkov, budeme supy – najšpinavejší národ. Neznemožnil som to – a preto som vinný.

94. **Aleksandar Tišma** (1924-2003) bol srbský básnik, prozaik a esejista. Narodil sa v Horgoši. Po skončení Filozofickej fakulty žil a pracoval v Novom Sade, kde aj zomrel. Bol redaktorom Letopisu Matice srbskej a Vydavateľského podniku Matica srbská. Literárnu činnosť začal s poéziou. Neskôr sa úplne venoval próze. Tematika jeho poviedok a románov je časove spätá s vojnovým a povojnovým obdobím. Avšak, próza Aleksandra Tišmu sa odlišuje od tvorby spisovateľov podobnej orientácie charakteristickým spôsobom rozprávania a nahliadnutia do skutočnosti. Uverejnil viac kníh: *Naseljeni svet*, *Krčma* (básne); *Krivica*, *Nasilje*, *Mrtvi ugao*, *Povratak miru*, *Škola bezbožništva* (poviedky); *Za crnom devojkom*, *Knjiga o blamu*, *Upotreba čoveka*, *Begunci*, *Vere i zavere*, *Kapo*, *Široka vrata*, *Koje volimo* (romány); *Drugde* (cestopis); *Pre mita* (eseje a články). Z množstva uznání, ktoré získal osobitne sú významné NIN-ova cena za román roka, rakúska Štátna cena za európsku literatúru a cena Veľtrhu kníh v Lipsku za európske porozumenie.

95. **Georg–Djordje Weifert**(1850-1937) bol priemyselník, bankár a dobrodinec. Narodil sa v Pančeve. Pôvodom je Nemec, ktorého predkovia sa prisťahovali z Horného Rakúska. Základnú školu a nižšiu reálku skončil v Pančeve, obchodnú školu v Budapešti a pivovarnícky úsek Poľnohospodárskej akadémie vo Weinstefane (Bavorsko). Usídlil sa v Belehrade v roku 1871 a venoval sa výrobe piva. Prvý v Srbsku sa začal zaoberať rudným prieskumom. Jeho zásluhou sa otvorilo niekoľko baní. Medzi nimi boli uhoľná baňa Kostolac (1873), baňa na ortuť na Avale (1886), Borská baňa na meď (1903) a iné. Bol jedným zo zakladateľov Národnej banky Južoslávie, jej prvým viceguvernérom (1884) a guvernérom (1890). V roku 1926 sa stal doživotným čestným guvernérom juhoslovanskej Národnej banky. Bol veľký dobrodinec a zakladateľ mnohých spolkov a nadácií. Vlastnil bohaté kolekcie medailí, stredovekých a antických peňazí. Zachovala sa iba antická zbierka, ktorú daroval Belehradskej univerzite (1923). Je nositeľom viacerých vyznamenání.

96. **Tibor Várady** (1939-), profesor práva, akademik a spisovateľ. Základnú školu a gymnázium skončil v rodnom Zreňanine. Diplom získal na Právnickej fakulte v Belehrade (1962). Na Harwardskej univerzite získal v roku 1970 doktorský titul z medzinárodného práva (*Vývoj autonómneho zahraničnoobchodného práva prostredníctvom arbitráží – s osobitnou zmienkou o socialistických krajinách v Európe*). Jeho kariéra mala takýto smer: advokátsky praktikant v Zreňanine (1962/63), asistent na Právnickej fakulte v Novom Sade (1962/63), docent (1970), mimoriadny profesor (1975), riadny profesor (1980), minister spravodlivosti v juhoslovanskej vláde (1992/93), šéf Právnickej fakulty na Stredoeurópskej univerzite so sídlom v Budapešti (1993-). Člen korešpondent VAVU sa stal v roku 1987, zodpovedný redaktor časopisu *Új Symposium* bol v rokoch 1969 až 1971, hlavný a zodpovedný redaktor vedeckého časopisu *Létünk* bol v rokoch 1991 až 2000. Je autorom početných učebníc a odborných kníh z oblasti práva.

97. **Jov Vasiljevič** (-) bol ukrajinský maliar, ktorý do srbského maliarstva 18. storočia uviedol barokový štýl. Arsenije IV. Šakabenta ho zamestnal v Srijemských Karlovciach ako dvorného maliara v roku 1743. Barokové fresky v monastieri Krušedol namaľoval so Stefanom Teneckým v rokoch 1750 až 1756. Maliari Nikola Nešković a Vasa Ostojić patrili k jeho maliarskemu kruhu pri Dvore patriarchu v Srijemských Karlovciach.

98. **Lajos Vermes** (1860-1945) bol profesor telovýchovy a majster šermu. Narodil sa v Subotici v poprednej šľachtickej rodine. V Budapešti skončil štúdium lekárstva a filozofie.

Spolu s bratom Nándorom a ešte niekoľkými športovými nadšencami založili v roku 1880 *Subotický gymnastický spolok*. Na jeho priestranom pozemku na pobreží Paličského jazera sa začali tzv. *Paličské olympiády*, športové podujatia podobné olympijským hrám, ktoré sa obnovili až o 16 rokov. Každý rok súťažili plavci, zápasníci, atléti, šermiari, cyklisti... Od roku 1888 Lajos Vermes bol v novozaloženom športovom združení *Ahiles*, v ktorom skromne obsadil miesto podpredsedu. Obidve združenia v ďalších rokoch spoločne usporadúvali súťaže. Pri pobreží jazera bola v roku 1892 vybudovaná prvá cyklistická asfaltová eliptická dráha v Uhorsku. Bola dlhá 500 m a široká 4 m. Vermes bol na letných súťažiach prítomný do roku 1895, keď odišiel na univerzitu v Kluži, kde v nasledujúcich rokoch pracoval ako profesor telovýchovy. Tlač pravidelne zaznamenávala jeho príchody na Palič počas letných mesiacov, keď prebiehali súťaže. V roku obnovenia súčasných Olympijských hier v Aténach 1896 súťažilo na Paliči 400 športovcov. Niektoré Vermesove výsledky boli lepšie ako výsledky olympijských víťazov. Do Subotice sa vrátil v roku 1914 a pokračoval v utiahnutom živote ešte vyše troch desaťročí.

99. **Milovan Vidaković** (1780-1841) bol spisovateľ, jeden z prvých románopiscov novej srbskej literatúry. Narodil sa v dedine Nemenikuće v okolí Belehradu. V roku 1788 v dôsledku vojny zutekal na územie dnešnej Vojvodiny, kde sa školil v rôznych miestach. Študoval právo v Kežmarku. Prevažne žil v Pešti, kde pracoval ako domáci učiteľ a istý čas bol profesorom gymnázia v Novom Sade. Jeho romány napísané slavenosrbským jazykom majú fantastickú sentimentálnu náplň. Hoci nemali zvláštnu literárnu hodnotu, radi sa čítali v širokej verejnosti. Jeho známe diela sú: *Ljubomir u Jelisijumu*, *Velimir i Bosiljka*, *Kasija Carica*, *Usamljeni junosa...* Zomrel v Pešti.

100. **Mihailo Vitković** (1778-1829) bol maďarský spisovateľ srbského pôvodu, advokát a politik. Narodil sa v Jágri a po skončení štúdia práva v roku 1801 sa stal advokátom v Pešti. Jeho dom bol hlavným literárnym salónom v Pešti. Afirmoval srbský jazyk a literatúru v maďarskej verejnosti a prispel k duchovnému zblíženiu Maďarov a Srbov. Uverejnil štúdie o maďarských spisovateľoch pravoslávneho vierovyznania. Preložil do maďarského jazyka viac srbských ľudových básní a balád. Preniesol desaťslabičný trochejský verš zo srbskej ľudovej poézie do maďarskej. Vyskytuje sa aj v dielach Weresmartyho a Sándora Petőfiho. Zomrel v Pešti.

101. **Ignatie Vuia** (1809-1852), osvetový pracovník, revolucionár. Narodil sa v sedliackej rodine vo Vojvodinciach pri Vršci, kde skončil aj základnú školu. V školení pokračoval v Oravici a Temešvári. Štúdium filozofie skončil v Pešti. Klirikálne učilište vo Vršci navštevoval v rokoch 1829 až 1832. Ako profesor v učilišti pracoval od roku 1835. Vo Vršci pobudol do roku 1848. Veľké národné zhromaždenie banátskych Rumunov v Lugoji 27. júna 1848 navrhlo ho za administrátora Vršackej eparchie, čo potvrdil aj Uhorský snem a revolučná vláda. Konečným zlomom revolúcie sa riešil aj osud episkopského postavenia Vuia. Po porážke revolúcie 13. augusta 1849 bol prinútený opustiť krajinu a cez Valašsko a Bulharsko sa presunúť do Negotinu. V blízkosti tohto mesta dostal do spravovania jednu farnosť. Zomrel v Negotine.